

TÜRK AKADEMİSİ

Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

www.tasav.org

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 14 • Sayı/No: 65 • Ağustos/August 2023

ISSN: 1309-601X

TASAV Adına Sahibi / Owner on behalf of TASAV

İsmail Faruk AKSU

Editör / Editor

Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Konur Alp KOÇAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Savaş ÇEVİK

Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mehmet ALTUNKAYA	Prof. Dr. Okan TAŞAR
Prof. Dr. Birol AKGÜL	Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL
Prof. Dr. Nevzat AYPEK	Prof. Dr. Turgay UZUN
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN	Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA	Doç. Dr. Alparslan A. BAŞARAN
Prof. Dr. Hilmi DEMİR	Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ
Prof. Dr. Mehmet EKİZ	Doç. Dr. Hayri KESER
Prof. Dr. Ruhi ERSOY	Doç. Dr. Hatice MUMYAKMAZ
Prof. Dr. Mehmet GÜNAL	Doç. Dr. Esmâ ÖZDAŞLI
Prof. Dr. Gökhan GÜNEYSU	Doç. Dr. Arif SARI
Prof. Dr. Ali GÜRSEL	Doç. Dr. Hasan Sencer PEKER
Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Doç. Dr. Göktuğ SÖNMEZ
Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA	Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA	Dr. Atila BEDİR
Prof. Dr. M. Hanifi MACİT	Dr. Kürşat KORKMAZ
Prof. Dr. Ahmet Bedri ÖZER	Dr. Tuğrul KORKMAZ
Prof. Dr. Yusuf SARINAY	Dr. Emre ÖZSOY

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Düşünce Dünyasında Türkiz, Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) tarafından hazırlanıp Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimiz, *Google Scholar* ve *SOBIAD* tarafından taranmaktadır.

Düşünce Dünyasında Türkiz, bilimsel danışman kurulunda ve yayın kurulunda bulundurduğu farklı disiplinlere mensup akademisyenler ile bilimsel nitelik ve yenilikten ödün vermeyen saygın bir akademik dergi olarak İngilizce ve Türkçe makalelere ve kitap tahlillerine yer vermektedir.

Düşünce Dünyasında Türkiz; siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesine, mevcut politikaların bilimsel veriler ışığında tahlil edilerek geliştirilmesine ve önemli sorunların çözümüne yönelik politika önerilerinin ortaya konmasına öncelik atfetmekte, disiplinler-arası araştırmaları teşvik etmektedir.

Sosyal bilimlerin birçok alanında hazırlanacak araştırmalara yer veren *Düşünce Dünyasında Türkiz*, bilimselliğin ilk şartı olan nesnelliği temel yayın ilkelerinden biri olarak kabul eder. Dolayısıyla dergimize yayınlanmak üzere gönderilen tüm yazılar, tarafsız hakemler tarafından en hızlı şekilde gözden geçirilir ve uygun görülmesi hâlinde telif ücretleri yazarına ödenmek kaydıyla basılı ve elektronik ortamda yayınlanır.

About the Journal

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ is a peer-reviewed journal on social sciences published in every four months by TASAV, a non-profit think-tank based in Ankara, Turkey. The editorial board has the authority to decide which papers comply with the rules and principles of academic writing and qualified for publication in the journal. Each paper submitted for publication is subject to review of at least two undisclosed referees. Having a paper published in this journal does not require any payment to TASAV.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

Tasarım, Dizgi ve Baskı / Design and Printing

Vega Basım Hizmetleri • Sertifika No: 43714
Korkutreis Mahallesi Lale Caddesi No: 21/A Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 230 0723

Baskı tarihi / Published in: Ağustos/August 2023

İÇİNDEKİLER

- Yalçın SARIKAYA** 7
Editörün Notu / *Editor's Note*
- Hasan ACER** 11
Etno-Sembolist Teori Üzerine Bir İnceleme
A Review on Ethno-Symbolist Theory
(Araştırma Makalesi)
- Yıldırım TORUN** 37
Türk Milliyetçiliğinde Bir İdealin Anatomisi:
Seyyid Ahmet Arvasi ve Türk-İslam Ülküsü
Anatomy of an Ideal in Turkish Nationalism:
Seyyid Ahmet Arvasi and the Turkish-Islamic Ideal
(Araştırma Makalesi)
- Dursun Can EYÜBOĞLU** 87
Dede Korkut'taki Kazılık Dağı
"Kazılık Dağı" in Dede Korkut
(Araştırma Makalesi)
- Mustafa MAYDA & Özgün Çağlar BERKİT** 127
Dijital Medya Tabanlı Yeni Nesil Kooperatifçilik Yaklaşımı: Koop 4.0
Digital Media-Based New Generation Cooperative Approach: Coop 4.0
(Araştırma Makalesi)
- Merve BAHADIR** 171
Montesquieu ve Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi Metodolojisine
Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on Montesquieu and His Contributions to Comparative Political
Science Methodology
(Araştırma Makalesi)

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli okurlar,

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ Dergisinin 65. sayısı, siyasal ve kültürel araştırmaların ağırlık taşıdığı bir sayıdır. Farklı sosyal bilim dalları günümüzde birbirleri ile çok daha fazla içli dışlı hale gelmektedir. İletişim, halkla ilişkiler gibi alanlar, siyasal bilimlerle, pazarlama, tanıtım gibi işletme çıkışlı alanlar ise sosyoloji hatta psikoloji gibi temel disiplinlerle giriftleşebilmiştir. Bu bilimsel eğilim esasen sosyal bir gerçekten ve medenî ihtiyaçlardan doğmaktadır.

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ Dergisi olarak bizler de her ne kadar siyasal bilimler ve bağlantılı sahalarda bir yoğunlaşmayı hedef almış olsak da, sahaların birbirlerini etkileme kapasiteleri nedeniyle kendimizi dar bir kalıba sokmamaya da dikkat etmekteyiz.

65. sayımızda, Hasan ACER'in "Etno-Sembolist Teori Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makalesinde milliyetçilik kuramları içinde ana bir bakış açısını temsil eden etno-sembolist yaklaşım, bu yaklaşımın diğer temel yaklaşımlara yönelik itirazları çerçevesinde tahlil edilmektedir. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan etno-sembolist kuram, büyük ölçüde ilkçi yaklaşıma bir itiraz niteliğinde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte milletleri milliyetçiliklerin ürünü olarak gören modernist yaklaşımla da örtüşmez ve onu da eleştirir. Milletlerin ve milliyetçiliklerin tarihi ne kadar eskise de kuramsal tartışmalar sonuca ulaşmamakta ve sosyal bilgi kendisini her zaman yenilemektedir. Siyaset biliminin özellikle milliyetçilik alanındaki araştırmacıları için derli toplu bir okuma başlangıcı olan bu çalışmaya sayımızda yer verdik.

"Türk Milliyetçiliğinde Bir İdealin Anatomisi: Seyyid Ahmet Arvasi ve Türk-İslam Ülküsü" başlıklı makalesinde, Yıldırım TORUN, Türk milliyetçiliği fikri ve ülkücü hareket açısından son derece önemli bir isim olan fikir ve siyaset adamı Ahmed Arvasi'nin

düşüncelerini incelemektedir. Makale; özellikle, milli siyaset, milli devlet, tarih, ülkü, dil, kültür, medeniyet, aile, ahlak ve eğitim gibi kavramların etrafında yapılan tahlilleri içermektedir. Arvası'nın "içtimai ırk" kavramsallaştırması, Türklerin eski inançlarındaki tektanrıcılık, İslam'a geçtikten sonra bu dine Türklerin hizmetleri gibi hususlardaki özgün görüşleri ve değerlendirmelerini içeren bu çalışma, alana yönelik araştırmacılar için keyifle okunacak bir kaynak teşkil etmiştir.

Dursun Can EYÜBOĞLU'nun "Dede Korkut'taki Kazılık Dağı" başlıklı makalesi, ilginç bir Türk kültürü araştırma makalesidir. Dede Korkut hikayelerinde geçen çeşitli yer adalarını, etimolojik, kavramsal ve coğrafi açıdan inceleyen yazar, Kazılık Dağı adını menşesini de bu yönlerden araştırmakta ve önemli çıkarımlarda bulunmaktadır. EYÜBOĞLU büyük titizlikle, hem çeşitli Dede Korkut nüshaları hem de Dede Korkut hikâyeleri üzerine yapılmış çeşitli incelemeleri taramış ve Kazılık toponiminin izini sürmüştür. Yazar adeta bizi Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan geniş Türk coğrafyasındaki dağlardan aşırmakta, koyaklardan geçirmektedir. Kaz, Kuz, Gu, Gaz, Guz sözcükleri ve bunlarla bağlantılı ifadelerin işaretleriyle Dede Korkut'un coğrafyası üzerine tahminlerde bulunmaktadır. Her ne kadar bir kültür araştırması olsa da, yazar bu makalesinde bizim şu gerçeği de hatırlamamıza vesile olmaktadır: Toponimler, yurtların kimlikleridir. Toponim hassasiyeti günümüzde dahi büyüklü küçüklü devletlerin dış siyasetlerinde kendini göstermektedir.

Mustafa MAYDA ve Özgün Çağlar BERKİT'in "Dijital Medya Tabanlı Yeni Nesil Kooperatifçilik Yaklaşımı: Koop 4.0" isimli makaleleri oldukça eski bir iktisadi kavram ve usül olan kooperatifçiliğin dijital medya tabanlı gelişen yeni ekosistem içinde çağa uygun bir anlayışla yeni örgütlenme modelleri geliştirmesi gerektiğine odaklanan ve bunun için bir istikamet belirlemeye çalışan bir incelemedir. Kooperatifçiliği ulusal ve uluslararası düzeyde, devlet ve özel teşebbüs bakımından değerlendirmekte,

Abstract

Nationalism is considered as one of the ideologies that influence the world. People those come together as groups that speak the same language, share the common culture, and the main argument they use for building a common future is seen as uniting around nationalism under the light of these values. The questions of how the nation and nationalism existed and how long it has been in existence have prompted scientists to search for answers to the questions on this subject. The idea of nationalism, which fundamentally affects the world, still retains its warmth as a topic of discussion. In this direction, theories have been developed under the names of primordialist, modernist and ethno-symbolist. In this article, it will be tried to address the idea of the ethno-symbolist theory, which seeks answers to questions about nation and nationalism, through its criticisms.

Keywords: Nation, Nationalism, Ethno-symbolism.

Giriş

Siyaset bilimi açısından oldukça eski olsalar da, millet ve milliyetçilik kavramlarının oluşum süreçleri, kitlelere etkileri ve siyasal alandaki güçleri, günümüzde dahi ciddi bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Milletlerin tarihsel süreçte nasıl ve ne şekilde oluştukları, milletin mi milliyetçiliği doğurduğu ya da milliyetçiliğin mi milleti meydana getirdiği gibi sorular halâ, en yaygın tartışma alanları arasındadır. Bu soruların cevaplanabilmesi adına bazı düşünür ve yazarların bir takım teoriler geliştirdikleri de bilinmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açıları ile millet ve milliyetçilik üzerine görüşler bildirilmiştir. Bu bağlamda ilkçi olarak nitelendirilen ve milletin insanlık tarihi kadar eski ve sürekli var olan, duyu organları kadar doğal olduklarını varsayan yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Buna mukabil olarak modernist düşünürler milletin, ilkçilerin iddiasının aksine eski

olmadığını, sanayi devrimi ve Fransız ihtilali neticesinde modernizmin ürünü olduklarını vurgulamışlardır. Bir ara yol olarak da bu iki teorinin belirli ilkelerinden hareketle etno-sembolcü yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre ise, milletler ilkelerin iddiası gibi tarihin eski çağlarına kadar giden bir olgu olmaktan ziyade, modernistlerin savunduğu, modern dönemin ürünü olduklarını söyledikleri görülmektedir. Modernistlerden farklı olarak ise, millet ve milliyetçiliğin modern dönemin ürünü olmakla birlikte, kökleri etnik bağlamda eskiye dayanan, köklü geçmişe sahip etnik yapıların modern süreçlerle harmanlanarak yeni bir şekil almış hali olarak görmektedirler.

İlkçi kuramcılar ve savları, modernist teorinden kronolojik olarak daha önce ortaya çıkmıştır. Bazı düşünörlere göre ilkçi yaklaşım içerisinde üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar ise; doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak isimlendirilmektedir. Doğalcılık bu yaklaşımlar içinde en sert bakış açısına hâkim olan görüşe sahiptir. Zira doğalcılığa göre milli kimlikler doğaldır ve hangi milli kimliğe ya da etnik kökene bağlı olunduğu önceden bellidir. Etnik kimliğin doğal oluşu, farklı etnik yapılarında doğal olarak karşılanmasını düşündürür, bu noktada ise kendinden ayrı olanı dışlamakta bir o kadar doğal olarak algılanmaktadır. Biyolojik görüşe göre ise etnik yapının birbirine olan bağıllığını genetik yönlendirmelerde aramaktadır. Bu görüşe göre aynı etnik ve genetik değerlere sahip bireyler ortak kültürel değerlerden dolayı kendine yakın hissettiği bireyler ile güçlü bağlar geliştirirler. Kültürel yaklaşıma göre ise bireyler arasında ki kuvvetli ortak bağ hissi verilidir. Birey içinde bulunduğu toplumun değerlerine bağlıdır ve bu duygusal bir yakınlıktır. Menfaat ve çıkarlardan ziyade ahlaki, duygusal bir hisler bütünlüğünden söz edilmektedir. Fakat ilkçi yaklaşımın belirli ilkeleri özellikle, milletlerin tarihsel süreçteki varlıkları modernizmle temel bir farklılık noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ilkçi teori ve teorisyenlerinin

düşünceleri modernist teorinin savlarına, belirli oranda eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilmektedir.

Modernist kuram içerisinde ise birden fazla düşünür ve görüş bulunmaktadır. Bu kuramı benimseyen düşünürlerin ortak noktası ise millet ve milliyetçilik düşüncesini, tarihsel süreç içerisinde var olan, etnik kökenler yerine, modern döneme ait yapılar olduğu kanaatidir. Genel itibariyle modernist yazarlar kuramları açıklarken tek bir etkene vurgu yapmaktadır. Ortak noktaları ise daha önce de belirtildiği üzere milletler ve milliyetçiliğin modern süreçlerden önce var olmadığı, modernizmin ürünü olduğu düşüncesidir. Modernist düşünceye göre milliyetçilik, sanayi devrimi, kapitalizm, merkezi devletlerin oluşması gibi modern döneme ait ya da modern sürecin ürünü olarak kabul edilmektedir. Milliyetçiliği modern dönemin koşullarından kaynaklanarak oluştuğunu dolayısıyla milletlerin ise ancak bu koşulların yaşandığı dönemde var olan bir gerçeklik olduğunu iddia etmektedirler.

Modernist düşüncenin temel varsayımlarını şu şekilde belirtebiliriz; milletler ve milliyetçilik modern dönemin ürünüdür ve Fransız ihtilalinden sonra ki süreçte var olmuşlardır. Milletler ve milliyetçilik sanayileşme, kapitalizm ve kitleli iletişimin yaşandığı süreçlerin getirisiidir. Son olarak ise modernliğin getirdiği ihtiyaçları karşılamak için millet tasarlanmış ve buna en uygun aracın ise milliyetçilik olduğu iddia edilmektedir. Görüldüğü üzere modernist düşünürler modern çağın gereksinimi ve elitlerin iktidar savaşında en etkili güçleri olarak millet ve milliyetçiliği görmektedirler.

Buna ek olarak etno-sembolcü yaklaşım genel olarak ilkçi ve modernist teoriye bir ara yol olarak ortaya çıksa da esasen ana görüşleri modernist yaklaşımlara tepki ve modernist kurama eleştiri şeklinde kendini konumlandırmıştır. Bu doğrultuda ilkçi ve modernist kuramın içeriğine detaylı bir giriş yapmadan, etno-sembolcü teorinin ilkeleri incelenemeye çalışılacaktır. İlk olarak

etno-sembolizmin ilkelerine ve önemli düşünürlerine değinilecektir. Sonrasında ise etno-sembolcü teorinin ilkçi ve modernist teoriye getirdiği eleştiriler üzerinden, etno-sembolizmin içerdiği ilkeler incelenmeye çalışılacaktır.

1. Etno-sembolcü Teori

Etno-sembolcü yaklaşıma göre, milletlerin oluşumu sürecindeki sübjektif değerler ile milliyetçiliğin ayırt edici vasıfları, etnik unsurların devam edip etmedikleri fikriyle ilgilenir. Bu şekilde toplumsal ve kültürel varlıkların tarihsel süreç içerisinde kendi varlıklarını koruma süreçlerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Etno-sembolcü düşünürler milletlerin tarihsel serüvenini dikkatle inceleyerek, etnik kökenlerini irdeleyerek modern milletlerin ortaya çıkışlarını açıklamaya çalışmaktadır (Ertan ve Örs, 2018: 78-79).

Öncelikle etno-sembolcü yaklaşım incelenirken, terimin taşıdığını manayı ifade ederek başlamanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu noktada ise etno-sembolcü terimi, milliyetçiliği izah etmek için geliştirilen yöntemleri incelerken etnik geçmişe değinen ve vurgu yapan düşünürleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Etno-sembolcülük terimi, kavram olarak milliyetçiliğin incelenip, analiz edilmesinde etnik geçmişe ağırlık veren teorisyenleri belirtmek için kullanılan bir ifadedir (Korkmaz, 2014: 63). Etno-sembolcü yaklaşımı benimseyen düşünürlerin milliyetçiliği izah ederken kullandıkları argümanlar ve vurgu yaptıkları temalar genellikle benzerlik göstermektedir (Özkırımlı, 1999: 194-195).

Etno-sembolcü kuram, ilkçi ve modernist kuramın ortasında bulunan, bir ara yol şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. En önemli düşünürü Anthony D. Smith olarak değerlendirilmektedir. Smith'e göre milletler on dokuzuncu yüzyılın ürünüdür. Fakat kökleri çok daha eskiye dayanan etnik yapıları kabul eden düşünür, bu eskiye dayalı etnik kimlikler ile millet arasında bir bağ olduğunu savunmaktadır. Pek çok topluluğun millet oluşumunu

tamamlayamadığını vurgulayan düşünür, modern millet ve milliyetçiliklerin çok daha eskiye dayanan etnik yapılarla derin bir ilişkisi olduğunu da vurgulamaktadır (Akıncı, 2014: 143).

1.2.Etno-sembolizm ve Armstrong

Amerikalı siyaset bilimci olan John Armstrong, önemli sayılan eseri Nations Before Nationalism' de milletlerin tarihsel gelişimini incelemeye çalışırken bu süreci antik çağlara kadar indiren, uzun ve geniş bir zaman sürecinde incelemeyi hedeflediğini belirtmiştir. Bu ise o güne kadar modernist teoriye yöneltilen ilk eleştirel yaklaşım olarak bir hayli öneme sahiptir. Milletlerin, milliyetçilikten önce de var olduğunu ileri süren Armstrong, modernist yazarlar ile milletin icat edildiği tarih konusunda anlaşmazlığa düşmektedir. Ve yazara göre etnik bilinç uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Armstrong'un ortaya koyduğu eserler ve yaklaşım tarzı ile milletlerin oluşumu, etnik yapılarla olan ilişkilerinin anlaşılması noktasında, bu kavramların anlaşılabilmesini, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması, önemli bir aşama olarak milliyetçik kuramları arasındaki yerini almıştır (Özkırımı, 1999: 197-201).

Armstrong'a göre milletler tarihsel sürecin antik dönemlerini kapsayacak şekilde derin bir alanda incelenmelidir. Etnik bilinç eski dönemlere kadar uzanan bir birikime sahiptir. Günümüzdeki milliyetçilik ise bu birikimden teşekkül eden bütün siyasi ve sosyal örgütlenmeye yön veren ana etkidir. Armstrong'un süreklilik vurgusu önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2020: 180-185). Ona göre milletin ya da milletlerin tarih içerisindeki gelişimi, antik çağlara kadar uzanan geniş bir zaman dilimine yayıldığını işaret etmektedir. Bu süreç neticesinde ulaşılan milliyetçilik insanlar tarafından geliştirilen, tüm siyasi ve içtimai teşkilatlanma biçimlerine yön veren etnik bilincin son tezahürüdür. Bahsi geçen bilincin karakteristik özelliği olarak ise; kalıcılığından ve devamlılığından bahsedilmektedir. Armstrong'a göre etnik kimlikleri oluşturan kültürel ve biyolojik bileşenler, değişen zaman ve mekânla bağlantılı olarak farklılaşarak gelişebilir. Etnik kimliğin varlığının

devamı ise mekânsal ilişkileriyle doğrudan ilintilidir. Netice itibariyle bir etnik kimlik ayırt edici unsurlar ve kültürel özellikler bağlamında ötekilere göre farklılıklarını muhafaza ettikleri sürece varlıklarını korurlar (Korkmaz, 2014: 64).

1.3.Etno-sembolizm ve Smith

Anthony D. Smith, milliyetçilik alanındaki çalışmalar da etno-sembolcü yaklaşımın en güçlü temsilcisi konumundadır. Smith, etnik kimliklerin dayanıklılığını vurgular. Dayanıklı olmaları süreç içerisinde hiçbir değişiklik geçirmediği anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan çeşitli etkenlerle gerçekleşen değişimin kültürel devamlılığı ne ölçüde etkilediğidir (Altunoğlu, 2010: 1-7).

Smith millet kimdir sorusuna verilecek cevabın, milletin etnik kökenlerinde aranması gerektiğini söyler. Etnik topluluğun oluşumunun ise birleşme ve bölünme yoluyla gerçekleştiğini söyler. Burada ise şehir devletlerini örnek gösterir. Farklı birimlerin bir araya gelmesini ya da kavimlerin genişlemesini örnek göstererek bir birimin diğerini yutmasından bahsetmektedir. Bunlara ek olarak ise etnik grupların oluşumuna dini ve siyasi ayrılıkların, bölünmelerin de sebep olabileceğini vurgulamaktadır (Özkırmı, 1999: 204).

Smith'e göre millet tarihseldir. Kendinden çok daha önce var olan etnik grupların takipçisi ve mirasçısıdır. Millet önceden beri var olan etnik grupların değerlerini kendinde toplayarak dönüşüm sağlamıştır. Modern öncesine ait olan mit ve sembollerini kendinde toplamaktadır. Milliyetçilik ise bu değerlere yeniden hayat vermiştir. Canlanmasını ve bu değerler ışığında bir araya gelmek ve kendi değerlerini yüceltmek hissini diriltmiştir. Bu duruma örnek olarak ise Ermeni milliyetçiliği ve Siyonizm'i göstermektedir (Smith, 2017).

Milletlerin geçişlerini modern dönem öncesindeki etnik kökenlerine dayandıran Smith, etnileri izah ettikten sonra etnilerin, uluslar ile bağlantılarını modernizm ekseninde izah etmeye çalışmıştır. Aslında etno-sembolcü düşüncenin mantığı, burada kendini daha iyi ifade etmektedir. Nihayetinde milliyetçiliğin çıkış noktası nazarında ilklere benzer bir şekilde, modern öncesi

döneme dayanmasına karşın, sonuçları modernizm ile birlikte ortaya çıkan bir olgudan bahsedilmektedir (Korkmaz, 2014: 66).

2.Etno-sembolizm ve Milliyetçilik Teorilerine Eleştirileri

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında etno-sembolcü kuramın genel ilkelerinden ve ilkçi ve modernist yaklaşımların ortasında bulunarak bir ara yol şeklinde ortaya çıktığından söz edilmiştir (Akıncı, 2014: 143). Bununla beraber etno-sembolcü yaklaşım, esas olarak temel görüşlerini modernist teorilerin eleştirisi üzerinden yola çıkarak oluşturmuştur denilebilir. Dolayısıyla bu aşamada etno-sembolizmin, modernist teoriye yönelttiği eleştiriler aynı zamanda kendi temel görüşlerini de oluşturmaktadır. Modernist yazarların etno-sembolcü terimini ve yazarlarını ciddiye almamakla beraber bu teorisyenleri eskilci veya etnikçi olmakla itham ettikleri görülmektedir. İlkçi düşünürler ile etno-sembolcülerin temelde ele aldıkları konuların birbirine yakınlığı ve milletlerin gelişim süreçleri, modern milletlerin doğuşunun etnik geçmişlerinden bağımsız olmadığı gibi meselelerdeki ortak beyanı bu noktada önemlidir. Etno-sembolcü düşünürleri ilkçilerden ayıran modernistler gibi modern milletleri, modern çağın ürünü olarak kabullenmeleridir. Etno-sembolcüler, modernist düşünceden ayıran ise modern süreçlerin açıklanmasındaki düşünce yapısının yenilenmesine yönelik söylemleri ve bu süreçte etnik bağların sanılanın aksinde daha kalıcı ve kuvvetli oluşunun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Özkırımlı, 1999: 194-195).

Daha önce belirtildiği üzere aslında etno-sembolizm, modernizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ele aldığı konular ağırlıklı olarak modernizmin eleştirisi üzerinedir. Etnisite vurgusunu öne çıkararak milletlerin oluşumunu anlamının köklü ve tarihsel etnik harita yardımıyla mümkün olabileceğini söylemektedir. Modern ulusların karakteristik yapılarını açıklarken antik dönem etnik yapılarla ve modern öncesine etnik kökenlerin etkilerinin vurgusuna işaret etmektedir. Geçmiş, bugünkü siyasi emellerle manipüle edilebilse de modernistlerin iddiası gibi icat edilmiş gelenekler gerçeği yansıtmaz.

Milletler geçmişte de vardı. Fakat farkındalık düzeyindeki değişimler, milletlerin bunu eyleme dökmesine sebep olmuştur (Kaya, 2020: 181-183).

Millet ve milliyetçiliğin modern öncesi dönemle olan bağıını irdeleyen tek isim Smith değildir. Bu konuda önemli çalışmalara imza atanların başında Azar Gat gelmektedir. Modern öncesi dönemde imparatorluk ve krallıklardaki iktidar yapılarının neredeyse büyük çoğunluğunun belirli bir etnik çekirdekten beslendiklerini ve siyasi örgütlenme de son derece önemli olduklarını vurgulamıştır. Modern öncesi dönem incelemelerine etnik gruplar ve şehir devletlerinin yapısına değinerek devam eden Gat ortak bir kökene sahip grupların, etnik bir alanı bölüşerek küçük farklara sahip olduğunu söylemektedir. Şehir devletleri aslında aynı etnik gruba aittiler ve buldukları yerde yabancıları farklı bir sınıf olarak görmektedirler. Aynı etnik gruba mensup olup birbirlerine düşmanca tavır sergileseler dahi dış rakipler karşısında ittifaklar yaparak uzun süreli ve kalıcı bir birlikteliğe de meyilli olduklarını anlaşılmaktadır. Özellikle Mısır ve Sümerlere atıfta bulunarak aynı etnik yapıya sahip olmalarına rağmen birkaç ayrı şehir devleti meydana getirdiklerini vurgular. Düşünür Mısır, Sümer, Çin ve Afrika'daki modern öncesi yapıları inceleyerek Avrupa dışında kalan bölgelerde uluslaşma ve devletleşme süreçlerinin izini sürerek eleştirisini gerçekleştirmiştir (Gat, 2019: 94-160).

Gat'a göre modernistlerin hatası modern öncesi dönemde görülen ülke ya da devlet oluşumları özelinde ortak kimlik, dayanışma bilinci ve akrabalık bağlarının paylaşılan kültür temelinde var olup, olmadığı noktasıdır. Ona göre ilk devletler ve etnik gruplar arasında güçlü bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin ana noktası ise ortak akrabalık ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan dayanışmadır. Modern öncesi ve sonrası yapılar arasında elbette ki farklılar vardı. Özellikle modern öncesi etnik gruplar ve millet oluşumları kendi dönemleri içerisindeki özellikleri barındırmaktadır. Bilhassa dini görüşlere olan bağlılıklar manasında, din kaynaklı dünya görüşüne gömülmüşlerdir denilebilir (Gat, 2019: 291-292).

Modernist teoriye etno-sembolcülerce yöneltlen eleştiriler içerisinde bir başka yaklaşım ise şu şekilde görülmektedir. Modernist teoriye göre milletler ve milliyetçilik, modern sanayi toplumlarının, teşkilatlanma ihtiyacı ve toplumun bütünündeki okur-yazarlık oranının artışıyla ilintilidir. Ruhban sınıfı ile aristokrat sınıflar arasındaki ayırım, tarım toplumlarının üretim araçları ile kültürel birikimi vesilesiyle oluşturduğu modern öncesi toplum ve hükümet yapısıyla, sanayi toplumu arasındaki farkları, sanayi toplumunun büyüme odaklı ilerleyişi ve temel beklentisinin maddi anlamdaki becerisinden kaynaklanmaktadır. Bu ve benzeri görüşleri doğrultusunda modernist teori millet ve milliyetçiliği açıklamaya çalışan sosyal bilimlerde egemen yapıyı temsil etmektedir. Bu duruşa karşı itirazların olmaması muhtemel değildir. Etno-sembolist yaklaşım bu bakımdan milliyetçiliği özellikle ideolojik olarak yeni bir yaklaşım olduğunu kabul etmektedir. Fakat etnik bağlılıktan kaynaklanan, milli hissiyatın yükselişinin emarelerini bazı Batı Avrupa devletlerinde modern öncesi çağda da görüldüğünü de vurgulamaktadır. Örnek vermek gerekirse başta Fransa, İngiltere, İspanya gibi devletlerde dinsel ve bürokratik yapılar arasında, kültürel ve politik cemaat bağlamında, millet düşüncesine bağlılık atfeden tartışmaların varlığından söz edilmektedir (Smith, 2002: 36-37).

Etno-sembolcü yaklaşımın en ciddi ve önemli temsilcisi konumundaki Anthony D. Smith, milletlerin oluşum süreçlerini irdeleyerek, modern öncesi oluşum aşamalarını tamamlayan yapılarla ilintili olduklarını belirtmektedir. Ona göre etnik ve milletler birbiriyle bağlantılı yapılardır. Aralarında benzerlik ve farklılıklar elbette ki vardır. Düşünürüne göre millet, tıpkı etnikler de olduğu gibi ortak değerleri ve hatıraları olan yapıdır. Etnikler de ülkeyle olan bağ sembolik iken, bu bağ milletlerde kesinlik içinde net bir şekilde kuvvetlidir. Ve milletler her zaman bir etniye gereksinim duyarlar. Bununla birlikte etnik bir geçmişe ihtiyaç olmadan milletin oluşabileceği durumları da izah etmeye çalışan düşünür özellikle Amerika ve Arjantin gibi ülkeleri örnek göstermiştir. Bu ülkelerde milletin Avrupa'dan gelen göçmenlerin kültürel birikimlerinin bir

araya getirilmesiyle oluştuğuna işaret etmektedir. Bu durumda, yani farklılığı ortaya koyacak bir etninin olmadığı milleti kurma işinin seçkinler eliyle gerçekleştiğini, bunu yaparken de ayırt edici Meksikalı, Şilili kültürü oluşturmak ve sözde millete ait özellikleri öne çıkarma gereğinin doğduğunu vurgulamaktadır. Bu ve benzeri örneklerle Smith, milletin kökenlerini modern öncesi dönemde aranması gerektiğini üç sebeple belirtmektedir. Bunlardan birincisi, tarihsel olarak ilk milletler modern öncesi bir dönemde etnik çekirdeklerden hareketle oluşmuştur. Kültürel olarak güçlü ve etkin olan bu milletler sonraki süreçlerde dünyanın başka yerlerinde millet kurma süreçlerinde etkili olmuşlardır. İkincisi ise, bu etnik model dünyanın pek çok yerinde varlığını modern döneme kadar koruyarak gelen toplulukları, modern öncesi dönemde halka, millete ait bir zemine oturtmanın kolaylığına işaret etmektedir. Son olarak ise millet olmakla gurur duyulabilecek öneme sahip bir etnik geçmişin olmadığı yerlerde dahi elde olan malzeme ile tarihi ve kültürel birikimi olan topluluklarla ilgili mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyacı adeta milli beka ve birliğin esas şartıymışçasına önemli hale gelmiştir. Bu nedenle etnik köken olmadan millet olma süreci yarım kalırdı. Bu ve benzeri yorumlarla Smith, modernistlerin iddiası olan milletlerin modern dönemin ürünü oldukları savını çürütmeye çalışmaktadır (Smith, 1994: 70-73).

Smith modern öncesi millet oluşumlarını incelerken farklı ülke ve milletlerin veya halkların oluşum süreci ve geçirdiği evreleri detaylı bir şekilde, titizlikle incelemeye çalışmıştır. Bunu yaparken millet üzerine yapılan tanımlamalardan yola çıkarak her bir argümana ait verileri süzerek belirli bir yöntemle modern öncesi döneme ait yapıların varlığını irdelemektedir. Özellikle İngiltere ve benzeri ülkelerin yapısıyla, antik dönem etnik yapıları arasında inançsal bağlantılar kurarak millet oluşumlarının devamlılığına atıfta bulunmaktadır. Etnik yapıların inançsal boyutta seçilmiş halk kültürlerine atıfta bulunarak, bu kültürün çeşitli çevreler de farklı varyantlarla kendini gösterdiğini söylemiştir. Ve bu ilahi kaynaklı güdünün sık sık karşılaşılan ve bir o kadar da güçlü olan kültürel

kaynağın sonraki milliyetçilikler için de kutsal bir dayanak olduğunu söyler. Burada kutsal dayanağın içeriğinin yerel dillerin ve dinin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Modern milliyetçilik düşüncesi ortaya çıkana kadar ki süreç içerisinde incelediği yapıların aslında seçilmişlik inancını sergilediğini ve bu temel inanışın modern milletlerin oluşumunda temel kaynaklardan biri olduğuna dikkatleri çekmiştir (Smith, 2018: 157-176).

Etniden millet oluşumuna geçen evrelerde beslenen kültürel kaynakları irdeleyen Smith'e göre etnik seçilmişlik miti, kutsal sayılan belirli bir toprağa bağlılık, geçmişte görülen parlak günlere özlem ve toplumsal kahramanlığa duyulan hasret ve kutlu bir geleceği inşa edebilmek için hem bireysel hem de kitlesel fedakârlıkta yenilenmenin önemine dikkatleri çekmektedir. Ve bu kaynakların tarihten beri var olduğunu, milliyetçilerin bunları icat etmediğini söylemektedir (Smith, 2018: 336).

Bir diğer eleştiri ise modernist teorinin araçsalcı yapısıyla alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernistler gelişen dünyada gittikçe artan ilişkiler bağlamında milliyetçiliği dinamik yapısı ve akılcı olmayan doğasına dair açıklamalardan kaçınılmaktadırlar. Oysa yeryüzünde çok sayıda insan yurtları için ya da ülkeleri için kendi yaşamların feragat etmiş ya da hayatlarını feda ettiği ifade edilmektedir. Burada ki bir diğer önemli mesele ise insanların kendi çıkarları ya da bölgesel menfaatler için değil de bu feda girişimlerinde neden milliyetçiliği veya etnik aidiyeti tercih ettiği sorusuna modernistlerin cevap veremeyişidir. Bu ve benzeri savlara ek olarak şunlarda söylenmektedir. Kişi neden asla gerçekleşmeyeceğini bildiği bir takım azınlık emeller için ölmeye hazırdır. Bu noktalarda modernist teorinin araçsalcı yapısının eksikliği görülmektedir. Burada elitlerin yaptığı yönlendirme ve yüksek kültürlerin etkisi devreye girse bile, sadece elit ve üst kültür gruplarının çıkarları ve manipüle etkisi görülse de alt grupların, güçsüzlerin çıkarları ve görüşlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu grupların kendilerine ait siyasi ve kültürel değerleri ve sembollerinin birbirleriyle etkileşimde olarak seferber edilebildiği

yöntemlere gerekli ağırlık ve ehemmiyet verilmemektedir. Bu ise milliyetçiliğin kitleleri harekete geçirme gücünü, kültür ve sembolizmin hayati önemi sahip üretme gücünü anlamaktan ve kavramakta aciz kılmaktadır (Smith, 2002: 39-40). Bu noktada bir not olarak, kültür kavramına bizatihi değer atfeden anlayışın yalnızca etno-sembolizm içerisinde değil postmodern dönemde tikellik tartışmaları ekseninde de sürdüğünü anımsatmakta yarar vardır. Çünkü kültürün hem birey hem de toplumsal ya da kolektif yaşamdaki değeri özellikle küreselleşmenin siyasi ve kültürel boyutları tarafından tehdit edilmekte ve tikelliğin değeri unutulmaktadır (Çelik, 2022).

Araçsalcı yaklaşımın, ilköç yaklaşımında olduğu gibi esasen millet ve milliyetçiliğin açıklanırken daha çok etnik köken konusunda yararlanıldığını belirten Smith, araçsalcı yaklaşımın özellikle yirminci yüzyıl ortalarında Amerika'daki etnik tartışmaların yaşandığı dönemde gündeme geldiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın milletlerin doğuşuna yönelik uygulamasının eskiye dayanmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşımın ilk izlerini Paul Brass ile Francis Robinson arasında gerçekleşen, Pakistan'ın kökenleri üzerine yapılan tartışma da ortaya çıktığını söylemektedir. Brass'a göre Pakistan Britanya siyasetinin Müslüman çıkarlarının tersine döner gibi seyrettiği zaman, Kuzeybatı Hindistan Müslümanlarını hareketlendirmek için İslam'ın simgesel öğelerini kullanan Müslüman seçkinler tarafından kurulmuştur. Robinson'a göre ise durum bunun tam tersiydi. Bu noktada ise araçsalcı teori tamamıyla modernist yaklaşımı desteklemek için elverişlidir. Smith bu noktada Breuilly'nin çalışmasına da gönderme yaparak milliyetçilik mefhumunun mana genişliğini daraltarak onu araçsalcı bir kullanım ile sınırlandırdığını söylemektedir. Araçsalcı yaklaşımın öne sürdüğü argümanları göz önüne alan düşünür, akılcılık, modernlik ve siyasi erklerin araç olarak milliyetçiliği kullandığı söylemi aslında modernist teori dışındaki tüm çalışmaları reddettiğini, pratikte ise bu durumun kendini yalanlayan ve boş bir alan oluşturduğunu belirtmektedir (Smith, 2013: 81-83). Bu ve benzeri ifadelerle Smith

asında etno-sembolizmi açıklarken hem ilkçilikten hem de modernist teorinin iddialarının milliyetçiliği açıklamaktaki yetersizliğinden doğduğunu vurgulamaktadır. Modernist teorinin özellikle millet ve milliyetçiliğin içyapısı ve doğasını irdelemediğini belirten düşünür, milliyetçiliğin ve milletlerin iç dünyasını irdelemeden onların çatışmalarını tetikleyen duygu ve düşüncelerin anlaşılamayacağını vurgulamaktadır (Smith, 2013: 87).

Araçsalcı yaklaşımın eleştirel yanlarından biri de hiç şüphesiz ki milliyetçiliklerin bireyler ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiyi hafife almalarıdır. İnsanların milletleri için hayatlarını feda edebiliyor olması ve bunu arzu etmesinin pekte araçsalcı argümanlarla izah edilebilir bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanların toplum ya da millet ve ülkelerinin yararına olabilecek durumlarda gösterdikleri bu özverili tavırdan hareketle, esasen millete bağlılığın da icat ve inşa gibi kavramlarla açıklanamayacağını göstermektedir. İrdelenmesi gereken ana husus grup aidiyetidir. Modernistler ise bu durumu icat, inşa gibi yaklaşımlarla geçiştirmektedir (Çelik, 2018).

Bir başka eleştiri ise modernist yaklaşımlar yerel kültürel ve toplumun bütününe hâkim bağları küçümsemesine yöneliktir. Modern unsurlar millet ve milliyetçiliğin oluşumuna dair ipuçları vermekle beraber milliyetçiliğin karakteri, yapısı, yoğunluğu gibi alanlarda net bir net bir sonuca varamazlar. Nitekim farklı bölgelerdeki milliyetçilik türlerinin etki alanları ve zamanlaması hakkında kesin bir yargıda bulunamaz denmektedir. Buna mukabil olarak örneğin Fransa gibi ülkelerde, milliyetçiliğin şiddeti hafiflemiş şekilde olsa bile, ileri sanayi toplumlarında hala daha dirençli bir şekilde var olması bir başka sorunu gözler önüne seriyor. Milliyetçilik modernlik süreçlerinden etkilense de görece olarak modernlikten bağımsız oluşudur (Smith, 2002: 42-43).

Etno-sembolizmin eleştiri yelpazesinin oldukça geniş olduğu görünmektedir. Burada kısaca değinmeye çalışılan eleştirilere ek olarak farklı etno-sembolik eleştirilere yer vermenin faydalı olacağını düşünülmektedir. Bu minvalde konuya modernist paradigmanın farklı açmazlardan bahsederek devam etmeye çalışılacaktır.

Modernist düşünce içerisinde maddesel etkenler önemli bir yere sahiptir. Modernliğin yeni bir ekonomik değişim ve etken üzerine kurulduğu, bu yeni ekonomik temelin ise politik ve kültürel değişimleri tetiklediği sav üzerinde çokça durmaktadırlar. Bu kültürel ve politik değişimler bazı düşünürler için dil ve kültür, bazıları için romantizm, bazıları için sosyal iletişim şeklindeki örneklerle karşılaşılmaktadır. Bu durum ise bir şekilde araçsal değerlendirmeyle açıklanmaktadır. Bu nokta da seçkinlerin çıkarları ile beraber milliyetçi hareketin bu sınıfların güdülerine bazen maske olduğu düşünülmektedir. Maddi kaynaklar ve toplumdaki gücün farklılığı milli cemaat ve hareketlerin önemli rolünü vurgulamaktadır. Etno-sembolcü düşünceye göre ise milli cemaat ve ideolojileri kendilerine has sembolik kaynakları açısından değerlendirilmelidir. Buradaki sembolik kaynaklar toplumun kültürel birikimlerinden meydana gelen anılar, mitler ve semboller şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Modernistlerin maddeci yaklaşımına karşılık olarak etno-sembolistler, ideolojik hareketleri tetikleyen sembolik algının önemine atıfta bulunurlar. Bu şekilde toplumun iç dünyasını ve dünyaya bakış açılarındaki temel dürtüyü anlamayı hedeflenmektedirler (Smith, 2017: 29-30).

Modernistlerin bir başka açmazı ise etnik köken konusunu hafife aldıkları yönündedir. Genel olarak modernist yazarlar etnik kökenden ya hiç bahsetmemiş ya da gerekli önemi vermemiştir. Bunun sebebi ise tarihi dönemselleştirme çabaları ve buna bağlı olarak millet ve milliyetçiliği modern kronoloji içerisine yerleştirmeleriyle alakalıdır. Buna mukabil olarak modernist yazarlar etniklik meselesini farklı etkenler olarak milliyetçilikten ayrı açıklamaya çalışmışlardır. Fakat etno-sembolcülere göre ise etniklik meselesi bir hayli önemlidir. Teorik bağlamda etnik köken, millet ve milliyetçiliğin izah edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Etnik köken toplumun belleğinde var olan adanmışlık hissini açıklanmasında bizler kolaylık sağlamaktadır. Etno-sembolcülere göre, modernistlerin teorilerinde direkt olarak tepeden inme bir yaklaşım ile ciddi bir elitist etki görülmektedir. Pek çok modernist

yazar okur-yazarlığa, kitlesel değişkenlere, seçkinlerin kendi çıkarları için toplumu manipüle ettiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada etno-sembolistler, modernistlerin aksine bu seçkinlerin ya da elitlerin farklı toplumsal tabakalarla olan ilişkisinin milliyetçiliğin ya da milli cemaat oluşumunun etkilerinin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Smith, 2017: 32-34).

Modernist teorinin ana temalarından biri de hiç şüphesiz ki milletleri, milliyetçiliğin ürünü olarak görmeleridir. Modernist teori ve bu bloğu temsil eden düşünürlerin bu konudaki düşüncelerine çalışmanın ilgili bölümünde değinilmeye çalışılmıştır. Ancak ne var ki pek çok konuda aldığı eleştirilere bu söylem üzerinden de eleştiriler gelmiştir. Etno-sembolist düşünürlerden Smith bu konuyu detaylı verilerle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bu noktada düşünür, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğu yönündeki söylemin sadece milletlerin modernliğinin belirtmediğini, modern öncesi dönemde, milliyetçilikten önce milletlerin var olmadığını var saydığını belirtmektedir. Buna göre ise milletler ancak daha geniş çaplı bir milliyetçilik ideolojisi içerisinde anlam kazandıkları varsayılmaktadır. Tam da bu noktada ortaya iki sorun çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, terimin yani millet kavramının tanımlanmasındaki çeşitliliktir. Yeryüzünün farklı bölgelerinde insanlar milleti tanımlamak için farklı parametreleri, ölçütleri önelemekte olduğu görülmektedir. Bu parametreler ya da ölçütler tek tek veya etkileşim halinde, din, dil, adet ve gelenekler ile devlet olabilmeyi içermektedir. Farklı milliyetçilik türleri, geniş milliyetçi kapsam içerisinde farklı millet kavrayışlarını barındırmaktadır. Öyleyse millet modern manadaki anlamlarından hangisi daha önceki anlamlarından farklılık gösterdiği sorunu ortaya çıkmaktadır. İkinci sorun ise kabul edilebilecek, genel geçer bir millet tanımı yapılabileceği düşünülürse ortaya koyulan bu tanımın modern öncesi anlamlarından büyük farklılık gösterdiğinden emin olunabilme meselesidir. Örneklendirmek gerekirse on dördüncü yüzyıl İngiltere'sinde kullanılan millet kelimesinin varlığı, çeşitli düşünürlerin on yedinci ve on sekizinci yüzyılda kullandığı millet

vurgusunun aynı temayı içermesi on dördüncü yüzyıldan beri İngilizlerin kendilerinin millet olarak hissettiklerine işaret etmektedir. Buna mukabil olarak Ortaçağ milletlerinin özellikle tehdit ve baskı altındayken gösterdikleri direnç kendilerine has bir milliyetçilik sergilediklerini göstermektedir. Üstelik bu milletler, milliyetçilik kuramına sahip olmadan bu duruşu sergilemişlerdir. Milliyetçilikten önceki milletlere örnek olarak Adrian Hastings ve John Gillingham gibi düşünürler özellikle Batı Avrupa ve İngiltere'yi örnek göstererek hazırladıkları çalışmalarında on dördüncü yüzyıldan önce dahi milletlerin varlığından bahsederek aslında modernist teoriye eleştirel bir görüş oraya koymaktadırlar (Smith, 2013: 132-137).

Etno-sembolcü yaklaşım perspektifinin önemli isimlerinde Armstrong'un çalışmaları incelendiğinde, modernist teoriye yönelik ciddi eleştirilerin olduğu da görülmektedir. Millet ve milliyetçilik incelemelerinde uzun zamana yayılmış, geniş perspektife sahip bakış açısı önemlidir. Dönemsel, kısır incelemelerden ziyade bu geniş bakış açısı bilhassa etnik deneyimlerin yayılma ve taklit etkilerinden kurtarılabilmesi için gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü genişletilmiş bakış açısı modern dönem milliyetçiliği, etnik bilinç döngüsünde bir parça olarak, bir aracı olarak ayrı bir öneme sahiptir. Ona göre Avrupa milliyetçiliğinden önceki dönemde görülen mutlakiyetçilik dönemi, elitler için etnik nüansların istisnai olarak reddinin ön gördüğünden milliyetçilik burada emsalsiz görülmektedir. Buna nazaran uzun bir bakış perspektifi yaygın, yoğun etnik özdeşleşmenin ayrı biçimlerde ifade edilmesine rağmen bir tekrarın varlığına da işaret etmektedir (Armstrong, 2018: 26-27).

Bugünkü modern milletleri anlayabilmek adına yaptığı modern dönem öncesi etnik yapıları ve millet oluşumlarını derinlemesine inceleyen Armstrong etnik yapıların önemine özellikle değinmenin yanında bu yapıları etkileyen çeşitli faktörleri de ele aldığı görülmektedir. Aynı özelliklere sahip yapıların yaşayış biçimleri, inandıkları değerler ve coğrafyalarının bu etnik unsurlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Ortaçağın başlarında birbirine

karşıt olarak görülen iki büyük dini inanış biçiminin insanlar üzerindeki kimlik oluşumuna olan etkisine değinen düşünür, toplulukları birbirinden ayıran ve öğreti, göçebelik ve yerleşikliğin de etkisiyle insanların farklılaşan kimlik bileşenlerini açıklamaya çalışmıştır. Dini etkileşimlerin, etnik yapıların birbirini dışlayıcı tutum sergilemesiyle birlikte kitlesel olarak siyasi ve kültürel oluşumlarına da sirayet ettiğini söylemektedir. Bu etkileşim ve farklı inanç gruplarını temsil eden merkezi devlet yapılarının sınır hatlarını müdafaa etmek meselesi, aralarında inançsal fark olmayan etnik yapıların, sınır müdafaası noktası, farklı bir bilinç elde etmesine yol açtığını belirtmektedir. Özellikle Habsburg-Osmanlı sınırındaki Katolik ve Ortodoks grupların ve İslam'la Rusya sınırları boyunca görülen çeşitli Müslüman ve Hristiyan grupları bu duruma örnek göstermektedir. Bu ve benzeri örnekler ile dini farklılıkların çatışmasından özel bir etnik kimliğin ortaya çıktığını belirtmektedir. Kentsel yapıların etnik bilinç üzerine olan etkisine de değinen düşünür Antik Yunan şehirlerinden örneklendirmeler yaparak dini ayrırlıkların etnik bilinç üzerindeki etkisinden sonra bu kentsel oluşumların da etnik bilincin oluşumu yönündeki etkilerini de ortaya çıkarmaktadır. Kent mimarilerinin simgeselliği, kentin idari ve hukuki işlerinin yürütülüş şekli gibi unsurların oluşturduğu kent tipi süreç içerisinde, kente ait özgül bir yönetim şekliyle beraber güçlü bir homojen yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu oluşum içerisinde kent ve kır ayrımından doğan kentlilere yönelik idari işleyiş ile kırdakilere yönelik gelişen sistem etnik yapıların farklı bilinçlenmesine de yol açmakta olduğunu göstermektedir (Armstrong, 2018: 123-167).

Modern öncesi yapıları inceleyerek aslında milletlerin, modernistlerin iddia ettiği gibi modern dönemim ürünü oldukları savını çürütmeye çalışan düşünür, özellikle yaptığı çalışmalarda Türk, Rus ve Yahudi kimlik örüntülerini ve millet oluşumlarını irdelemekle modern öncesi yapıların modern sonrası uzantılarını anlamaya çalışmıştır. Bilhassa da Fransız, İspanyol ve Pers uluslarının günümüzdeki varlığı dikkatini çekmektedir. Bu

toplumların varlıklarını modern dönem öncesi geçmişleriyle ele alarak, oluşturdukları siyasi yapıları değerlendirince esasen milletlerin oluşumunu modern dönemden ziyade, modern öncesi etnik yapıların devamlılık halinde varlıklarını sürdürdüklerini gözler önüne sermektedir. Düşünürün ortaya koyduğu verilerle modernist teorinin ön görüşüne karşıt biçimde hem etnik yapıların önemine vurgulamış, hem de ele aldığı merkezi devlet ve imparatorlukları örnek göstererek bugünün modern milletlerini önceleyen yapıların varlıklarıyla esasen milliyetçiliğin milletleri doğurmadığını gözler önüne sermektedir (Armstrong, 2018/Çelik, 2018).

Genel itibariyle etno-sembolizm ve etno-sembolizmin kurucusu Anthony Smith milliyetçiliği modernizm üzerinden değerlendiren teorisyenleri milletlerin araştırılıp derinlemesine değerlendirilmeleri noktasına dikkat çekmiş ve milletler üzerine yeterince düşünmemekle itham etmiştir. Eleştiriler kısmında değinildiği üzere düşünürü harekete geçiren soru bugün varlıkları kabul edilen millet oluşumlarının kökeni sayılabilecek yapıların varlığı ve antik dünyada milletlerin var olabileceği şeklinde görülmektedir. Milliyetçilik görece daha yeni bir kavram olarak algılansa da milli hislerin kökeni çok daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Modernist yazarlar modern kimliklerin dayanağı konumundaki kadim kültürel değerler ve etnik kimlikleri göz ardı ederek bu iki dayanaktan meydana gelen yerel milliyetçilikleri irdelemek yerine algılarını başka yönlere çekmektedirler. Modernist teorinin ortaya koyduğu esaslar ağırlıklı olarak politik zeminlerin önemi ve maddi değerleri barındırmaktadır. Etno-sembolizm ise maddi zeminden ziyade insanları bu denli etkileyen ve harekete geçiren öznel, özel kaynakları ve sembollerin ifade ettiği maneviyata değinmektedir. Modernistler bireyin iç dünyasına gereken önemi göstermek yerine tepeden inme ve elitist bakışı önemsedikleri görülmektedir. Etno-sembolizm ise seçkinlerin rolünden ziyade ve modernistlerin aksine bireyin ve toplumun iç yapısıyla birlikte iç dünyasına dikkatleri çektiği görülmektedir (Çelik, 2018: 73-75).

Etno-sembolcü yaklaşım milliyetçiliği yorumlarken kültürel öğeler, semboller, mitler ve anılara ciddi bir önem vermektedir. Modernist teorinin aksine millet ve milliyetçiliği, ortaya çıkışındaki hissi varyantlara ve duygusallığa önem atfetmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı Fransız devrimi ve muadili değişimlerden sonra gerçekleşmiştir. Bu köklü değişimlerin önceki süreçleri ile yakın ilişki halindedir. Temelde modern ulus ile etnisite birbirine benzerlik gösterse de aslında farklı yapıya sahiptir. Aslında ulus ve etnisite bu iki kavram da belirli bir bölgeyi esas alır ve bu belirli bölge de ortak bir kolektif hafıza oluşturur. Benzer şekilde bu belirli bölgede mitlerde şekillenir. Buradan hareketle ortan köken düşüncesi bölgesel yapıların şekillenmesine de öncü olmaktadır. Bu belirli alan etnisite için kolektif hafıza, semboller ve mitlerin oluşumuna öncü olduğu kadar, ulus açısından ise bu belirli bölge anavatan mefhumu üzerinden toprak bağının oluşmasına yol açmaktadır. Görüldüğü üzere iki kavram arasındaki benzerlik aslında ulusun oluşumu açısından etnisitenin varlığını gerekli kılmaktadır (Yanık ve Kara, 2016: 577-578).

Etno-sembolizm ve bu kuramcılara göre millet ve milliyetçilik kültürel bir fenomen olarak ele alınmalı ve tarihsel sosyoloji ile incelenmelidir. Modern öncesi dönemlerde milletlerin ne durumda olduğu irdelenmelidir. Smith'e göre geçmiş bu noktada çok önemlidir. Zira hem benimsemek hem de süreklilik anlamında etnik geçmişler ve ulusal yapılar arasında inkâr edilemez bir ilişki vardır. Etnik geçmişin keşfedilmesinde anılar, semboller ve değerlerin rolü oldukça önemlidir. Buradaki argümanlar toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamaya yardımcı olurken diğerleri ile de ayrışma görevini yerine getirecektir. Bu argümanların derinlemesine irdelenmesi ise millet oluşumlarının iç dünyasına ulaşabilmeye imkân sağlayacaktır. Aynı zamanda etno-sembolizme göre ulusun inşası sırasında tek ve yetkili karar vericiler ideologlar, liderler ve seçkinler değildir. Zira bu üç grupta geçmiş, toplumsal kültür hakkındaki mevcut düşünce ve inançlar ve benzeri değerlerle

sınırlandırılmıştır. Modernistler ise tam olarak bu noktaya gereken değeri göstermemektedir (Güder, 2016: 16-19).

Modernist teorinin aksine, etno-sembolizm milletleri incelerken modern öncesi ve modern sonrası dönem arasında ki sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Modern teorinin milli bağları açıklamaktaki yetersizdir. Bu bağıntıyı çözebilmek içinse etnik toplulukların meydana geliş süreçlerinin irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Yıldırım, 2016: 132).

Toparlayacak olursak etno-sembolistlere göre milletler belirli bir dönemde aktif ve belli bir amaca sahip topluluklar olması noktasında modernistlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Fakat onlara göre milletlerin oluşum sürecinin dönemselleştirilmesi ve etnik kökenin önemi meselesiyle onlardan ayrılmaktadır. Etnik kökenlerin milletlerin oluşumu konusunda modernistlerin iddia ettiği kadar önemsiz olmadığını vurgulamaktadırlar. Milletler, kısa süre ve kısa vadede bir takım grup ve kurumlar tarafından şekil verilmiş olsa bile uzun vadede sağlam bir cemaat oluşturabilmek adına etno-kültürel kaynaklara verilen değer bir hayli önem arz etmektedir (Smith, 2017: 35).

Etno-sembolizm aslında milletlerin modern yapılar olduklarını kabul etmektedirler. Fakat modern olmakla birlikte köklerinin antik çağlara kadar uzandığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte milletlerin oluşumunda etnik döneme ait olan hatıra, anı, sembol ve mitlerin önemli bir yer tuttıklarını da ifade etmektedir. Modernizmin etnik bağları hafife alması ve ya göz ardı etmesine yönelik eleştirilerini çekinmeden ortaya koymuştur. Zira antik çağlarda bireylerin içerisinde yaşadıkları topluluğa yönelik aidiyet duyguları, modern milliyetçiliğin ortaya çıkardığı bağlılık duygusu ve hissiyat esasen benzer duygulardır. Denilebilir ki modern dönemde bireylerin millete duyduğu aidiyet hissi aslında etnik bağların güncellenmiş halini göstermektedir. Etno-sembolizm milletlerin oluşumunda etkin rol oynayan sembol, mit ve hatıraların entelektüellerce icat ve inşa edilmediğini fakat bu unsurlar yine entelektüeller aracılığıyla modern koşullar göz önüne alınarak

değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Ve modernistler ile milletlerin oluşum süreçlerinin incelenmesi noktasında ayrılmaktadır (Çelik, 2018: 165-166). Milletler, modernim öncesi çağlarda kökenleri bulunan, modernizmle etkileşim halinde değişen, dönüşen bu kökenler üzerinde oluşan olgulardır. Smith'in etno-sembolcü yaklaşımının, ilköğretim ve modernistlere göre duruşunu belirleyen tavrı onun kendi ifadesinde görülmektedir. Ona göre; modern öncesi çağları şekillendiren etmenler ve koşullar, farklı bölgelerdeki çeşitli etnik topluluklardır. Modern çağ boş bir levha olmamakla birlikte, modern önceki dönemlerin karmaşık toplumsal ve etnik yapılarıyla, modern güçlerin dönüştürüp değiştirdiği fakat yok edemediği farklı etni türlerinden hareketle ortaya çıkar (Korkmaz, 2014: 68).

Sonuç

Millet ve milliyetçilik kavramları, hem muhtevaları itibariyle hem de olgusal olarak insanlık tarihi içerisinde çok çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle modern çağla birlikte siyasal ve kültürel hayatın adeta merkezi konumundaki bu iki olgunun önemi gün geçtikçe kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla böyle önemli iki olgunun araştırılması ve üzerine tartışmaların yapılması pek tabii doğal olmaktadır. Süreç içerisinde milletlerin ortaya çıkışı ve varlıkları, milli bilincin uyandırılması milliyetçilikle beraber mi yoksa milliyetçilikten sonra mı ortaya çıktığı sorularına cevaplar aranmıştır. Millet ile ilintili olan ırk, etnisite gibi kavramlar genel çerçevede açıklanmaya ve milletle aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki yazarların kavramlara yükledikleri mana ve tarif etmedeki ölçütleri aslında, bu terimleri yer yer birbirinin aynısı mahiyetinde, yer yer ise farklı bir tezahür şeklinde değerlendirilmiştir.

Akademik anlamda literatüre modern çağla birlikte ciddi bir giriş yapan bu iki olgu ayrılmaz bir şekilde incelenmeyi de gerekli kılmıştır. Her ne kadar modern çağla üzerine okları çekseler de aslında köklerinin daha derinlerde aranmasına yönelik emareler de

görülmektedir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Modern çağla beraber varlıkları kesinleşen milletlerin bir anda ortaya çıkması düşünülemezdi. Bu anlamda milletlerin geçmişine yönelik araştırmalar da önem atfetmektedir. Bu doğrultuda ilkçi teori milletlerin tarihin en eski çağlardan beri var olduğunu, duyu organlarımız kadar doğal ve verili olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan bu teori çeşitli eleştirileri de üzerine çekmiştir.

Akademik anlamda literatüre modern çağla birlikte ciddi bir giriş yapan bu iki olgu ayrılmaz bir şekilde incelenmeyi de gerekli kılmıştır. Her ne kadar modern çağla üzerine okları çekseler de aslında kökleri daha derinlerde aranmasına yönelik emareler de görünmektedir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Modern çağla beraber varlıkları kesinleşen milletlerin bir anda ortaya çıkması düşünülemezdi. Bu anlamda milletlerin geçmişine yönelik araştırmalar da önem atfetmektedir. Bu doğrultuda ilkçi teori milletlerin tarihin en eski çağlardan beri var olduğunu, duyu organlarımız kadar doğal ve verili olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan bu teori çeşitli eleştirileri de üzerine almıştır.

Millet ve milliyetçilik sahasını bir hayli meşgul eden modernist teori geniş bir yelpazede konuyu incelemektedir. Geniş çapta yapılan bu incelemeler beraberinde eleştiri oklarını da üzerine çekmiştir. Ele aldığı ilkeler, değerler ve ortaya koyduğu fikirler pek çok noktada geçerliliğini ispatlasa da aslında temel bazı noktalarda eksiklikleri de göze çarpmaktadır. Modern teorinin ana dinamiği milletlerin modern çağla ortaya çıktığı yönündedir. Fakat doğu toplumları içerisindeki bazı devletlerin ana kurumlarını oluşturması bu düşünceye gelen kuvvetli eleştirilerden birisidir. Sadece doğu toplumlarından değil antik medeniyetlerin varlığı ve on dördüncü yüzyıl İngiltere'sinin siyasi ve kültürel yapısının da

incelendiğinde millet olma fikri ve milliyetçi hissiyatın nüvelerinin görülmesi modernistlerin bu anlamdaki savlarını çürütmektedir.

Milletin oluşum sürecinde modernistlerin göz ardı ettikleri ya da gerekli önemi vermedikleri etnik köken ve manevi, milli semboller gibi bazı temel unsurlar ise açık bir şekilde yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Ortak kökene olan inanç, ortak değerler bütünü ve duygusal yönelimler bir takım millet altı grupların diğer etkenlerle birleşerek, milletleşme sürecini hızlandırmıştır. Tabii olarak burada milliyetçiliğin duygusal birleştiriciliği de önemini hissettirmektedir. Modernist teori ele aldığı değerler ve incelemelerinde genel manada milletin açıklanmasına yönelik ciddi sorulara cevap vermiştir. Fakat Avrupa menşeli toplumlarda geçerli olabilecek bir açıklama sunduğu anlaşılmaktadır. Zira doğu ve Ortadoğu kökenli, bilhassa Türk, Çin, Mısır gibi toplumların yapısına bakıldığında milletleşme süreci modernistlerin iddiasının adeta eleştirisi şeklinde geliştiği de görülmektedir. Birçok modernist düşünür milletleşme için devleti ve devlet yapısını ana etken olarak görmektedir. Yukarıda ismi zikredilen devlet ya da milletler ise modern öncesi dönemde devlet unsurlarını sağlamış ve modernist formu tam anlamıyla karşılamasa bile ona yakın bir görüntüde olduğu da aşikârdır. Bu ve benzeri örnekler göz önüne alındığında modernistlerin iddiası aslında küresel ölçekte bir yetkinliğe sahip değildir. Zira etno-sembolist çalışmalar ve Azar Gat'ın çalışmaları, gözler önüne serdiği şey dünyanın çeşitli bölgelerinde milletleşme ve milliyetçilik, farklı öncüllerle gerçekleşmiştir. Bazı bölgelerde hanedanlar etkili iken bazı bölgeler kan ve soy bağı etken olmuştur. Bu alanda yine çeşitlilik vardır. Din, toprak, dil ve benzeri unsurlar da yine milletin oluşumunda etkin olduğu görülmektedir.

Millet ve milliyetçiliğe dair yoğun tartışmaların odağında bir başka teori ise adeta modernist teorinin temel savlarına eleştirileriyle gündeme yeni bir soluk getiren yaklaşım ise etno-sembolizmdir. Etno-sembolizm bir ara yol hüviyetinde olup ilkçiler gibi aslında milletlerin modern dönem öncesinde var olduklarını

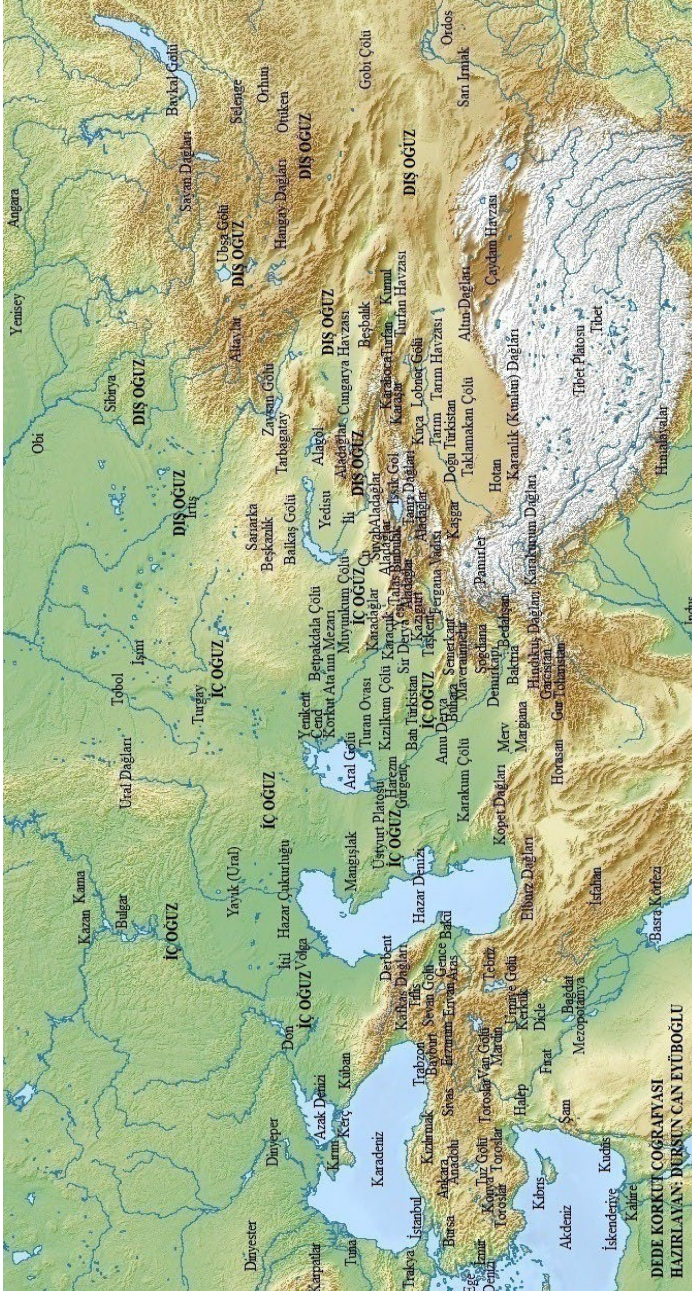

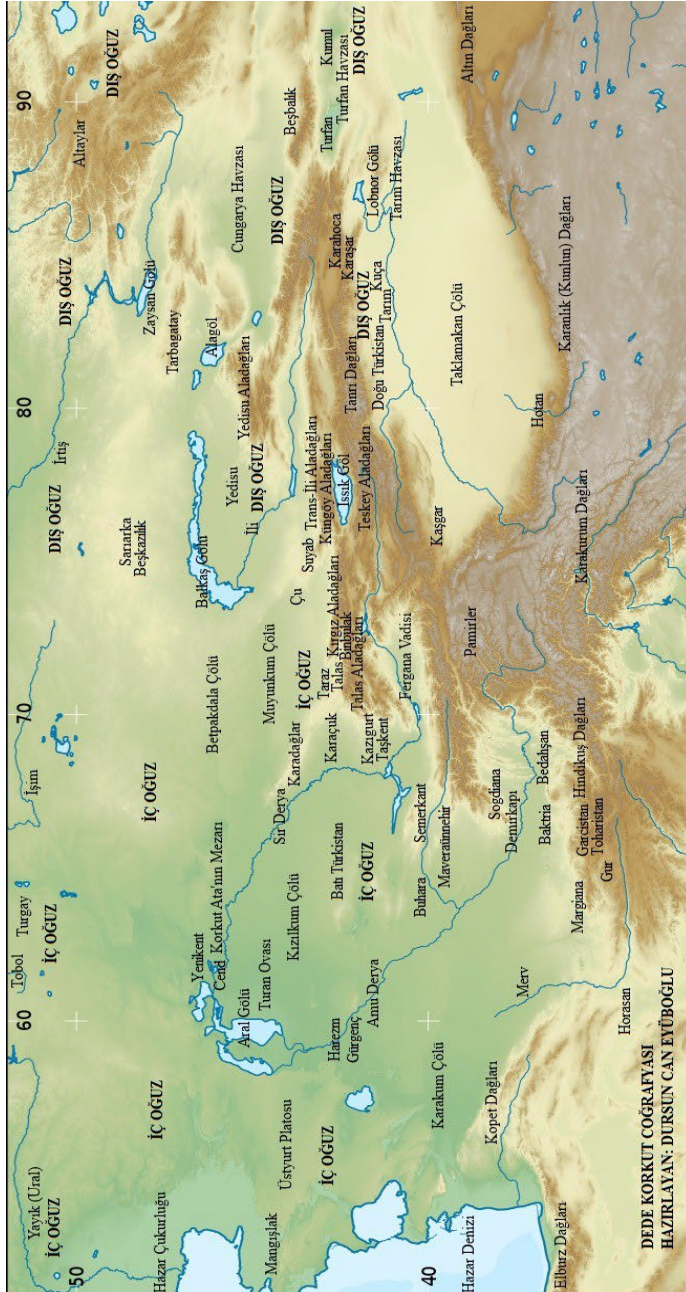

Ek-1: Dede Korkut Coğrafyası - 1

Ek-2: Dede Korkut Coğrafyası - 2

Kaynakça

- Aimukhambet, Z. A. ve Rakhmetova, B. A. (2016). "Kazak Folkloru ve Edebiyatındaki Dede Korkut ve Mitopoetik Alan", III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 207-215.
- Akar, A. (2019). Bir Milli Kültür Değeri Olarak Dede Korkut Oğuznâmeleri. Nefes, (35), 76-83.
- Akkoyun Koç, T. (2020). Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Aristov, N. A. (2014). Türk Halklarının Etnik Yapısı. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Atay, D. (2018). Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu Destanında Dramatik Aksiyonu Sağlayan Görüntü Değerleri. International Journal of Languages' Education and Teaching, 6(3), 69-88.
- Birdoğan, N. (1996). Köroğlu - Bir Toplumsal Direnişin Destanı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Budagov, B. E. (1994). Türk Uluslarının Yer Yaddaşı. Bakü: Elm.
- Bulduk, Ü. (1996). "Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkaslar", I. Milli Kafkasya Sempozyumu, Kars, 25-29 Ekim 1995; Ankara Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 29, s. 247-251.
- Bulduk, Ü. (2020). "Dede Korkut'ta Geçen Oğuz Elleri", Uluslararası Dede Korkut'un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019) Bildiriler Kitabı, ed. Üçler Bulduk ve Selma Köseoğlu. Bayburt: KUDAKA. s. 11-18.
- Çınar, A. A. (2000). "Dede Korkut Destanı'nda At ve At Kültürü", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 97-108.
- De Groot, J. M. ve Asena, G. A. (2011). 2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Deer, J. (1954). İstep Kültürü. çev. Şerif Baştav. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 12 (1-2), 159-176.
- Derman, A. ve Aslan, Z. (2016). "Çevre Eğitimi İçin Kültürel Bir Bakış Açısı: Dede Korkut Hikâyeleri". Turkish Studies, Volume 11/14, s. 201-220.
- Duymaz, A. (1996). "Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alpi: Salur Kazan", Millî Folklor, S. 31-32, s. 49-59.
- Duymaz, A. (1997). Bir Destan Kahramanı Salur Kazan. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ebülgazi Bahadır Han (1974). Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime). Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

- Ekici, M. (2019). Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (1994). "Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 69-89.
- Ercilasun, A. B. (2000). "Dede Korkut'taki Olayların Zamanı", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.
- Ercilasun, A. B. (2002). "Salur Kazan Kimdir?", Millî Folklor, S. 56, s. 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. (1998). Dede Korkut Türkmenistan Varyantları. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, H. (2014). Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (1964). Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ergin, M. (2017). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, P. (2003). "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dağ Kültü", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003/II, s. 75-88.
- Erkoç, H. İ. (2006). Askeri Tarih Açısından Köl Tigin. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26 (1), 203-226.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). Korkut. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2021). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 5 (2), 134-179.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 6(1), 87-145.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. Anasay, (22), 275-315.
- Eyüboğlu, D. C. (2022c). Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'un Tarihi. Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2 (1), 95-118.
- Eyüboğlu, D. C. (2022d). Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Tarihi. Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 6 (2), 33-69.
- Gabain, A. V. (1944). "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", çev. Saadet Ş. Çağatay, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 5, s. 685-696.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

- Gömeç, S. (2009). "Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2009), s. 210-217.
- Gumilev, L. N. (2002). *Hunlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güdek, O. (2007). "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı"ndaki Bazı Motifler: Tabiat At Kırk Ak ve Kara Su. *Folklor, Halkbilim Dergisi*, 6(65), 30-39.
- Hacaloğlu, Y. ve Memişoğlu, R. (2005). "Dede Korkut Destanlarında Adları Geçen Oğuz Beylerinin Adlarını Taşıyan Yer Adları Üzerine Bir Deneme", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı), S. 49, s. 772-815.
- Haznedaroğlu, A. (2020). "Salur Kazan Ve Yuvarlanan Taş Anlatısı Hakkında", *Journal Of Old Turkic Studies*, C. 4, S. 2, s. 437-468.
- İbrayev, Ş. (2000). "Korkut ve Şamanizm", akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 197-281.
- İbrayev, Ş. (2000). "Ebedî Miras", akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 15-43.
- Karçığa, S. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın Anlam Bilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karçığa, S. (2016). "Dede Korkut Kitabı'nda Hayvanla İlgili Kelimelerin Tasnifi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), s. 12-33.
- Kâşgarlı Mahmûd (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Margulan, A. (2000). "Korkut: Efsane ve Hakikat", akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.
- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 1. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1994). "Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 113-128.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Rıza, N. (2004). "Dede Gorkut: Etnik-Gövmi Genезis Problemi", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/II*, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 103-106.
- Roux, J.-P. (2000). "DAĞ. Kozmik Eksen. Türkler ve Moğollar.", çev. Gönül Yılmaz, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler*

- Sözlüğü, 1. Cilt. yön. Yves Bonnefoy, Türkçe haz. Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. s. 147.
- Seydimbek, A. (2000). "Korkut Ata Efsaneleri", akt. Dinara Düysebayeva, Kazakistan'da Dede Korkut, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-95.
- Sümer, F. (1959). "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XVII/3-4, s. 359-455.
- Sümer, F. (1972). Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2007). "Oğuzlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: 33, s. 325-330.
- Şahin, A. (2017). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, V. (2009). Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü. Turkish Studies, 4 (8), 2099-2128.
- Şahin, V. (2017). 'Dede Korkut Hikâyeleri'nde Mekân Algısı ve Kurgusu. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 5, S. 8, s. 1-49.
- Şen, C. (2018). Dede Korkut Anlatıları'nda Büyülü Gerçekçilik. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Togan, Z. V. (1982). Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili. İstanbul: Enderun Yayınları.

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 14 • Sayı/No: 65 • Ağustos/August 2023
ISSN: 1309-601X

DİJİTAL MEDYA TABANLI YENİ NESİL KOOPERATİFÇİLİK YAKLAŞIMI: KOOP 4.0

Digital Media-Based New Generation Cooperative Approach: Coop 4.0

Mustafa MAYDA

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü, Çanakkale.
mustafa.mayda@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4320-4524

Özgün Çağlar BERKİT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
caglarberkit@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4016-4730

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 13.07.2023
Kabul Tarihi: 10.08.2023
DOI: 10.59281/turkiz.1327105

Kaynak göstermek için:

Mayda, M., Berkit, Ö. Ç., (2023). Dijital Medya Tabanlı Yeni Nesil
Kooperatifçilik Yaklaşımı: Koop 4.0.
Düşünce Dünyasında Türkiz, 14(65): 135-178.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789

www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

DİJİTAL MEDYA TABANLI YENİ NESİL KOOPERATİFÇİLİK YAKLAŞIMI: KOOP 4.0

Digital Media-Based New Generation Cooperative Approach: Coop 4.0

Mustafa MAYDA

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü, Çanakkale.
mustafa.mayda@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4320-4524

Özgün Çağlar BERKİT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
caglarberkit@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4016-4730

Özet

Günümüz teknolojik gelişmelerine bağlı olarak ortaya çıkan dijital ekonomi her sektörü etkilediği gibi kooperatifçilik yapılanmasını da etkilemektedir. Oluşan bu yeni iktisadi sistem paylaşım ekonomisi olarak adlandırılmakta ancak istihdam ettiği bireylere güvencesiz ve aidiyet oluşturmayan iş biçimleri yaratmaktadır. Diğer yandan bireyin ve toplumun dayanışma içinde sosyoekonomik gelişimine değer veren kooperatifçilik anlayışı yeniçağın ekonomik ve sosyal kalkınma modeli olarak görülmektedir. Dijital medya tabanlı gelişen yeni ekosistem içinde kooperatifçiliğin çağa uygun bir anlayışla yeni örgütlenme modelleri geliştirmesi gerekmektedir. Çalışmada betimsel ve kurgusal araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmada birincil veriler yerel düzeyde kooperatiflerin incelenmesiyle elde edilmiştir. Diğer yandan literatür taraması yapılarak ikincil veriler elde edilmiştir. İkincil veriler analiz edilerek üçüncül ve kurgusal veriler geliştirilmiştir. Bu çalışmanın Koop 4.0 olarak adlandırılan yeni kooperatif yaklaşımını literatüre kazandırması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Dijital Örgütlenme, Yeni Nesil Kooperatifçilik, Sanayi 4.0, Kooperatifçilik 4.0.

Abstract

The digital economy, which has emerged due to today's technological developments, affects every sector as well as the structuring of cooperatives. This new economic system is called the sharing economy, but it creates jobs that are insecure and do not belong to the individuals it employs. On the other hand, the understanding of cooperatives, which values the socio-economic development of the individual and society in solidarity, is seen as the economic and social development model of the new age. Within the new ecosystem that is developing based on digital media, cooperatives need to develop new organizational models with a contemporary understanding. In the study, descriptive and fictional research methods were used together. The primary data in the research were obtained by examining the cooperatives at the local level. On the other hand, secondary data were obtained by scanning the literature. Tertiary and fictional data were developed by analyzing secondary data. It is expected that this study will bring the new cooperative approach called Koop 4.0 to the literature..

Keywords: Cooperative, Digital Organisation, New Generation Cooperative, Industry 4.0, Cooperative 4.0.

Giriş

İnsan doğa karşısında yaşadığı zorlukları bireyler ve topluluklar arası iş birliği yaparak aşmıştır. Kolektif iş yapabilme beceresi bireysel olarak altından kalkılamayacak işlerin yürütülmesine olanak sağlamış ve gruplarla avlanma, yerleşimler kurma, savaşma gibi eylemlere sebep olmuştur (Canan & Acungil, 2020: 17-20). Kurulan uygarlıkların hepsinde farklı uzmanlıkların bir araya gelmesiyle gelişen ekonomik, toplumsal, teknik ve teknolojik sistemlerin kökeninde anlaşıldığı üzere iş birliği kavramı bulunmaktadır.

İnsanın köklerinde olan dayanışma kültürü endüstri devrimiyle birlikte oluşan modern sınıfsal yapıda farklı bir yöne evrilerek sosyoekonomik örgütlenmelere ve dayanışmaya bağlı modellerin

doğmasına sebebiyet vermiştir. 21. yüzyılda oluşan yeni teknolojik gelişmeler ve bunlara bağlı oluşan iktisadi modellerin güvencesiz bir emekçi sınıfı yaratması literatürde tartışılmaktadır (Scholz, 2016). Söz konusu sınıfın daha çok yerel ya da çok uluslu şirketlerin internet üzerinde kurdukları büyük platformlarda çalıştığı belirtilmektedir.

Bu tartışmalar içinde tespit edilen sorunlara çeşitli çözümler de aranmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan gelişmelerin insanlık tarihinde yeni bir döneme girilmesine sebep olduğu aktarılmaktadır. Bu yeni dönemde merkeziz ve kırsal yaşama doğru geçiş olacağı öngörülmekte ve bu bağlamda oluşan yeni anlayışın kooperatif toplumu olarak adlandırılması önerilmektedir (Nadeau & Nadeau, 2016). Dayanışma ekonomisi adı altında toplanan kavramlar bütünü arasından kooperatifçilik bu çağa uygun bir model olarak görülmektedir.

Dijital medyanın bireyler ve topluluklar arasında yeni ve kolay ağlar kurmasına olanak sağlaması, yeni dönemde oluşması beklenen kooperatif toplumunun temel taşı olarak nitelendirilmektedir. Özellikle internetin ortaya çıkmasından sonra oluşan açık kaynak kodlu yazılım ve arayüzler dijital anlamda kitlesel iş birliğinin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Bu anlamda internet dayanışma kültürüyle yoğrularak bir paylaşım ve etkileşim ekosistemi üzerinde gelişmiştir. Bu yönüyle kooperatifçiliğin değerleriyle örtüşmektedir.

İçinde bulunduğumuz çağda Sanayi 4.0'ın alt bileşenlerinin oluşturduğu yeni çevrimiçi toplumsal ve ekonomik yapılara uygun bir kooperatifçilik yaklaşımının geliştirilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde dijital medya ve kooperatifçiliğin kavramsal çerçevesi incelenmiş, ikinci bölümde ise özellikle kooperatifçiliğin mevcut durum analizi ayrıntılı şekilde ortaya konmuştur. Son bölümde ise mevcut durum analizinde tespit edilen sorunlara yönelik yeni bir kooperatifçilik yaklaşımıyla çözüm yaratılmaya çalışılmıştır.

1. Dijital Medya ve Kooperatifçiliğin Kavramsal Çerçevesi

Günümüzde dijitalleşme hemen her sektörde olduğu gibi medya sektöründe de etkili olmaktadır. Dijital medya kavramı ise kapsayıcı olması nedeniyle sıklıkla sosyal medya, bilgisayar ve internet üzerinde üretilen içerikler için de kullanılmaktadır. Diğer yandan paylaşım ekonomisi gibi farklı iktisadi ve toplumsal platformların oluşmasında rol sahibi olduğu görülmektedir. Bu yanılla dijital medya üzerinden örgütlenmelerin kooperatifçilik modeliyle bağlantılı olması gerektiği düşünülmektedir. Bu kısımda dijital medya ve kooperatifçilik, çalışmanın anlam bütünlüğü açısından ayrıntılı şekilde tanımlanmaktadır.

1.1. Dijital Medya

Medya geniş anlamıyla düşünüldüğünde; kişilere haber verme, kişilerin bilgilendirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Medya bünyesindeki kitle iletişim araçları topluma düzenli haber, bilgi ya da kanıları iletme sürecini üstlenmektedir (Girgin, 2014: 53). Diğer yandan “Gerek kitle iletişiminde gerekse bireyler arası iletişimde kullanılan güncel iletişim araçlarıyla gündelik hayattaki iletişim etkinlikleri büyük çaplı bir dönüşüme uğramıştır (Dursun, 2010: 252).” Bu dönüşüm hali hazırdaki iş modellerini etkilediği gibi hızlı etkileşim sayesinde yeni iş modelleri de yaratmaya başlamıştır.

Dijital medya tamamen internete ve yeni bilişim teknolojilerine bağlı, etkileşim tabanlı ve küresel yayılma gücü olan içerikler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Demirel & Sayar, 2018). Intel firmasının üretmiş olduğu 4004 isimli mikroişlemci ile birlikte bilgisayarların işlem gücü artmış ve dijital teknolojilerin temellerini atmıştır (Ryan, 2019: 55). Bu aşamadan sonra hızla gelişen teknolojik gelişmeler küreselleşme olgusunu dikkate değer ölçüde hızlandırmıştır.

Dijitalleşme olarak da adlandırılan bu gelişme süreç içinde medyayı da etkisi altına almıştır. Böylece bilgi ve iletişim teknolojilerinin belirleyici olduğu dijital medya ve alt bileşenleri

çoğunlukla bilgi ile eşdeğer hale gelmeye başlamıştır (Buckingham, 2007). Bir anlamda bilgi toplumu olarak adlandırılan yeni toplumsal yapı bu süreç ile birlikte belirgin hale gelmeye başlamıştır.

Kişisel bilgisayar olarak bilinen PC'lerin nihai kullanıcıya ulaşmasıyla birlikte, hali hazırda üretim süreçlerinde yer edinen bilgisayarların da sürece eklenmesiyle iş ekosisteminde dijitalleşmenin ilk örnekleri görülmeye başlamıştır. Böylece kişisel bilgisayarların, internetin ve akıllı telefonların yaygınlaşması ticari bir küresel ağın oluşmasına katkı sunmuştur (Eğilmez, 2017). Oluşan küresel ağın iktisadi sistem içindeki en önemli yeri internetin ve dijital teknolojilerin tuttuğu görülmektedir.

2007 yılından itibaren küresel toplum; 3G internet alt yapısının mobil cihazlardaki bağlantı hızını artırması ile birlikte, sabit bir bilgisayara bağlı kalmadan fotoğraf, video gibi içerikler üretip sosyal medya kanalıyla anlık olarak paylaşım yapabilir hale gelmiştir. Birbirlerini etkileyerek ve tasarladıkları yeni arayüzlerle birbirlerinin gelişmelerini engelleyerek büyüyen sosyal ağ platformları günümüzde toplum tarafından yoğun şekilde kullanılan çok uluslu şirketler haline dönüşmüştür (Yıldırım, 2012: 245). Çoğu küçük devletin ekonomisinden daha fazla değerlendirme oranına sahip olan çok uluslu teknoloji firmaları, küresel ekonomiye yön veren ve topluma yayılan yeni iş kolları yaratmaya başlamıştır.

Günümüzde internetin ve dijital medyanın oluşturduğu dijital verinin derinliği giderek artmaktadır. Bu kapsamda gelişen bilgi teknolojileri sanayi devrimi sürecindeki elektriğin üretimdeki rolünü üstlenmektedir. Benzer şekilde internetin oluşturduğu büyük ağ, üretilen bilgiyi yayma kapasitesi ve topluma etki etme gücü anlamında elektrik şebekesine benzetilmektedir (Castells, 2020: 29). Günümüzde neredeyse temel ihtiyaçlar kadar vazgeçilmez hale gelen dijital cihaz ve sosyal ağlar, tüm dünyayı

hemen her konuda birbirine bağlayan bir nöral ağ gibi de düşünülmektedir.

Bu anlamda özellikle Facebook'un başarısı, daha fazla paylaşım tabanlı web sitesi ve uygulamaların ortaya çıkmasını ve yaygınlaşmasını tetiklemiş, oluşan büyük ekonomi artık teknoloji firmalarının küresel topluma yön vereceğinin habercisi olmuştur. Bu konuda profesyonel olmayan internet kullanıcılarını içerik üreticisine dönüştüren Web 2.0 teknolojileri; niş konuları da kapsayan sayısız bireysel medya kanalının oluşmasına sebebiyet vermiştir. İstenildiği zaman özgürce ulaşılan bu sınırsız içerikler nedeniyle geleneksel medya kanalları dâhil olmak üzere, büyük markalar, önemli kişiler ve devlet kurumları da dijitalleşmenin sağladığı büyük sosyal ağda yerini almaktadır (Kahraman, 2014: 20). Günümüzde ise merkezsiz yapıda tasarlanan ve ilk örnek arayüzleri görülmeye başlanan Web 3.0 geliştirilmeye başlanmıştır.

Youtube, Instagram, Twitter, LinkedIn gibi farklı türlerde paylaşım yapma olanağı sağlayan web sitesi ve uygulamalar geçmişte radyo ve televizyonun yaptığı değişikliklerin belki de daha fazlasını son on beş yıldır kültüre ve bireysel davranışlara yapmıştır. Sosyal ağın toplumsal hayatımıza getirdiği yeni iletişim kurma yöntemleri farklı normlar yaratmıştır. Bireyler fiziksel olarak bir arada olmasalar da sesli ve görüntülü olarak rahatça iletişim kurabilmektedir. (Türkoğlu, 2017: 89). Özellikle yeni kuşağın bir gerçekliği haline gelen dijital dünya; yapay zeka, 5G, bulut bilişim, sanal gerçeklik gibi Sanayi 4.0 alt bileşenlerinin de eklenmesiyle üstel olarak büyümektedir.

Bu büyümenin yarattığı ekonominin temel yöneliminin tüketim üzerine kurgulandığı bilinmektedir. Çok uluslu firmalar dijital medyadan elde ettikleri kişisel verileri etkin şekilde kullanmaktadır. Bu verilerden semantik bir bütünlük sağlayacak şekilde davranışsal modeller çıkaran söz konusu firmalar insanların tüketim davranışlarının önceden tahmin edilmesini sağlayacak yöntemler geliştirmektedir. Bu anlamda tüketim dijital medya

üzerinden özendirilen ve yine bu bağlamda elde edilen verilerden yeniden tüketime sevk edilen hedonik bir toplum oluşmasına sebep olmaktadır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde toplumlar kendilerini tüketim üzerinden tanımlamaktadır (Çağlak vd. 2021). Yeni nesil bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla bu durumun etki alanının da genişlemesi beklenmektedir.

Diğer yandan Sanayi 4.0 alt bileşenlerinin dijital medya ile entegre olmasından sonra dünyadaki çoğu sektörü etkileyen gelişmeler yaşanmaktadır. Dünyada bu konuda göze çarpan örnekler olarak insansı robotların çalışmaya başladığı oteller, barlar ve benzeri işletmeler gösterilmektedir. Tam otomasyon olarak çalışan bu işletmeler müşterilerinin hemen her ihtiyacına dijital sistemler aracılığıyla yanıt vermektedir. Bu ve benzeri sektörlerde insana olan ihtiyacın kısa vadede yok olmayacağı öngörülmektedir (Yıldız & Davutoğlu, 2018). Ek olarak gelişen teknolojilere çalışanların uyumlanmasını gerektiren yeniden öğrenme süreçlerinin oluştuğu görülmektedir. Teknolojiyi kullanabilen multidisipliner bakış açısına sahip çalışanlar giderek daha çok kabul görmektedir.

Dijital medya insanlığa bir ağ (network) sunmaktadır. Bu ağ birbirine bağlı küresel bir toplum oluşturmakla birlikte dünyadaki iş yapma biçimlerini de etkilemektedir. İnternet aracılığıyla dijital medyanın oluşturduğu sistem içinde yaratılan yeni değerler ve bilgiler, verimliliğin daha net ölçüldüğü yeni sektörler doğururken ekosistem içinde daha yaratıcı iş ilişkilerinin kurulmasına da öncü olmaktadır (Jarvis, 2010: 42). Böylece hem daha ölçülebilir hem de verimliliğin daha net ortaya konulabildiği dijital bir ekonomi yaratılmaktadır.

Oluşan dijital medya tabanlı ticari ve toplumsal ekosistemde söz konusu iş birliklerinin geleceğin etkin ekonomik modellerini yaratması beklenmektedir. Bu yönüyle kooperatifçilik ile bağdaşan dijital medyanın yeni kooperatifçilik yöntemlerini doğurması beklenmektedir.

1.2.Kooperatifçilik

Uluslararası Kooperatif Birliği'ne (ICA) göre kooperatif; "müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk bir birlik olarak tanımlanmaktadır (ICA, 2018a). Aynı birliğin, deklare ettiği Kooperatifçilik İlkeleri'ni değiştiren dünya konjonktürü nedeniyle 1930'lu, 1960'lı yıllarda ve son olarak 1995 yılında güncellediği belirtilmektedir (Köne, 2023). Bu ilkelerin son hali: 1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık, 2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim, 3. Ortakların ekonomik katılımı, 4. Özerklik ve bağımsızlık, 5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme, 6. Kooperatifler arasında işbirliği, 7. Topluma karşı sorumlu olma (ICA, 2018b) olmak üzere 7 maddeden oluşmaktadır.

İnsan özünde birlikte iş yapma ve yardımlaşma kültürüne sahip toplumsal bir canlı olarak bilinmektedir. Bu özelliği sayesinde medeniyetler kurup, teknoloji ve bilim gibi disiplinleri geliştirdiği görülmüştür. Kooperatif Latince "co" ve "operari" köklerinden türeyen ve "birlikte iş yapmak", "iş birliği" anlamlarını barındıran bir kelime olarak adlandırılmaktadır (Rehber, 2011: 60). Kooperatifçiliğin ana felsefesi yardımlaşma ve birlikte gelişme üzerine kurulmuştur.

Anadolu toprakları Çatalhöyük yerleşiminden başlayarak birçok kadim uygarlığa ev sahipliği yapmıştır (Arslan, 2019). Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle dayanışma kültürlerini de yaşatmaya devam ettikleri bilinmektedir. Coğrafyamızda 13 ile 18. yüzyıllar arasında sürdüğü bilinen Ahilik esnaf ve sanatkârların dayanışma için kurdukları birlikler olarak aktarılmaktadır. Ahilik kurumunun zayıflamasıyla birlikte Avrupa'da benzerleri bulunan loncalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde kooperatifçilik kapsamında kabul edilen ilk oluşumun Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları olduğu aktarılmaktadır. Bu gelişmelere ek olarak 1913 yılında Cemal Bey'in Kooperatif

Şirketler Kanunu olarak yayınladığı belge Osmanlı dönemi için önemli olarak görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise kooperatifçilik hareketine oldukça önem verildiği belirtilmektedir. Atatürk'ün kooperatifçiliği bizzat desteklediği ve içinde olduğu bilinmektedir. Bu anlamda ülkenin hukuki yapısı gerekli yasalarla kooperatifçiliğin yaygınlaşması için geliştirilmiştir (Rehber, 2011: 47-59).

Bu anlamda kooperatifçiliğin kavramsal karşılığı kültürümüzde “imece” olarak adlandırılan kavram olarak değerlendirilebilir. Kooperatifçiliğin hem ekonomik hem de toplumsal dayanışma temelli olduğu belirtilmektedir. Kooperatifçilik; aşağıdan yukarıya demokratik ilkeler etrafında örgütlenerek karşılıklı yardımlaşmayı hedefleyen ve bu hedefe ulaşırken gönüllülük esasıyla hareket eden insanlar tarafından “amaca uygun” işletmeler kurulması olarak da tanımlanmaktadır. Diğer yandan gönüllülük esasına dayalı olan bu yapı güçlendiğinde bulunduğu bölge ve ülkedeki ekonomik kalkınmayı etkileyerek “geniş kitlelere” yaydığı belirtilmektedir (Geray, 2014: 21-26). Tabandan örgütlenmeyi de değerleri arasında gören kooperatifçilik, yapısı gereği amacına uygun katılmak isteyen herkese açık bir model olarak ifade edilmektedir.

Daha önce benzer yapıda örnekler görülse de bugünkü anlamıyla kooperatifçiliğin, endüstri devrimi sonrası işçi sınıfının zorlaşan şartlarına ve problemlerine dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma çerçevesinde çözüm geliştirme çabalarıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir. Buradan hareketle 28 doküman işçisinin 21 Aralık 1844'de kurdukları “tüketim kooperatifi” modern anlamda kooperatifçiliğin başlangıç tarihi olarak kabul görmektedir (Aysu, 2019: 27). O günden günümüze gelişen ve küresel çapta bir modele dönüşen kooperatifçiliğin süreç içinde geliştirdiği bir takım amaçlar bulunmaktadır.

Kooperatifçiliğin amaçları arasında; ortaklarının ekonomik ve sosyal sorunlarını çıkarıcı bakış açısından uzak şekilde çözmenin, ekonomik açıdan daha güçlü olan benzer yapılara karşı onları

korumanın ve ortaklarına daha iyi yaşam koşulları oluşturacak şartları hazırlamanın bulunduğu belirtilmektedir. Böylece toplumda dezavantajlı konumda olan kişilerin kooperatif çatısı altında bir araya gelip karşılıklı yardımlaşma ilkesiyle büyüyerek sosyoekonomik anlamda toplumun çoğunluğuyla daha eşit bir konuma geleceği aktarılmaktadır (GMKA, 2021). Bu yapısı nedeniyle gelişmiş ülkelerde olduğu gibi az gelişmiş ülkelerde de kalkınma adına kooperatifçilik modeli uygulanmaktadır.

Bu bağlamda kooperatifçilik ortakların belirli bir amaç ve iş birliği ile küçük finansal güçlerini birleştirerek pazarda bir güç sahibi olmalarını sağlayan yapı olarak görülmektedir. Her ortağın eşit derecede söz hakkı olduğu kooperatif örgütlenmesi, bir sahiplik yapısı olmaması nedeniyle daha insan odaklı bir yaklaşım olarak bilinmektedir. Ortaklar ve kooperatifler arasındaki güçlü dayanışma ve yardımlaşma hem kooperatiflerin büyümesini hem de ortakların refah seviyelerinin artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle farklı sektörlere adapte edilebilen, esnek ve çevik yapısıyla kooperatifçilik dünyadaki sosyoekonomik krizlerde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelen bir örgütlenme modeli olarak kendini kanıtlamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Günümüzde kooperatifçiliğin genel hatlarıyla geleneksel ve yeni nesil olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu anlamda geleneksel kooperatifçiliğin ortakları için daha ticari odaklı olduğu düşünülmektedir. Yeni nesil kooperatifçiliğin ise kesin bir tanımı olmamakla birlikte farklı yaklaşımlar altında kümelendiği görülmektedir.

1.2.1. Geleneksel Kooperatifçilik

Sanayi devriminden sonra kurumsallaşan kooperatifçiliğin, kapitalist sistemin yarattığı bir takım eşitsizliklerin etkisini azaltmak adına ortaya çıktığı belirtilmektedir. Geleneksel kooperatifçilik anlayışının günümüzde halen devam ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda gönüllülük esasına dayalı, sosyal dayanışmayı önceleyen, kazançta ve kayıpta birlikte ve demokratik

hareket etme ilkesine sahip, ortakları tarafından kontrol edilen bir ekonomik sistem olması, klasik kooperatifçiliğin nirengi noktaları olarak görülmektedir. Aynı zamanda mahalli olarak kabul edilen bu kooperatiflerin öncelikle belirli bir bölge ya da ülkedeki ortakların refahı için varlık gösterdiği aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra demokratik gelişmeye, piyasa ekonomisine, bireysel ve toplumsal gelişmeye katkı sunarken kalkınmayı destekleyen yapılar olarak ta betimlenmektedir (Rehber, 2011: 60-75).

Geleneksel kooperatifler, hizmet ettikleri ortakların sahip olduğu ve kontrol ettiği ticari işletmeler olarak bilinmektedir. Kooperatiflerin en ayırt edici özelliklerinden birinin üye odaklı yapıları olduğu görülmektedir. Böylece kooperatiflerde demokratik katılım çerçevesinde alınan kararların; kâr arayışı ile ortakların ve toplumun ihtiyaç ve çıkarları arasında bir denge kurduğu aktarılmaktadır (UN, 2015). Bu anlamda geleneksel kooperatiflerin en ayırt edici noktalarından biri olarak kar odaklı olmaları gösterilmektedir.

Geleneksel kooperatifçilik sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların, küçük üreticilerin ve emek odaklı çalışanların örgütlendiği bir yapı olarak görülmektedir (Geray, 2014: 30). Küresel kapitalizm sistemi içerisinde özellikle geçtiğimiz yüzyılda kendine yer edinen kooperatifçilik “şirket” kavramının alternatifi olarak düşünülmektedir. Geleneksel kooperatifçiliğin ortaklarının ekonomik refahlarını sağlarken aynı zamanda onların sosyal anlamda gelişmelerini ve özgürleşmelerini hedefleyen bir anlayış olduğu belirtilmektedir. (Aysu, 2019: 14). Bu anlamda geleneksel kooperatifçiliğin geçtiğimiz yüzyılda birçok ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli rol oynadığı aktarılmaktadır.

Koller’e göre; kooperatif kurumunun dayanışma temelli olması nedeniyle sosyalizm ile yakın olduğu düşünülse de ana omurgası, mülkiyet hakkı, sözleşme hakkı, özel girişim hakkı ve bireyin saygınlığına verdiği önem kapsamında kapitalizm ile daha uyumlu olduğu görülmektedir. Kooperatifin ticari işletmeler gibi sermaye

kullanması, profesyonel yönetici istihdam etmesi, personel istihdam etmesi, ekonomik ortaklıklar kurması, mülkiyet edinmesi gibi temel ilkelerde kapitalist sistemle genel olarak mutabık olduğu aktarılmaktadır (Koller, 1947). Kapitalist ekonomide rekabet unsuru açısından dengeleyici bir görevi olan kooperatiflerin bu özellikleri sayesinde özel sektörün tekelci uygulamalarına bir direnç oluşturduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan literatürde yer edinen yeni nesil kooperatifçilik anlayışının geleneksel olandan bazı yönleriyle ayrıştığı görülmektedir. Ancak “yeni nesil” kavramı ile ilgili net bir açıklama bulunmamakla birlikte kendini yeni nesil olarak nitelendiren kooperatiflerin kendi aralarında da ayrıştığı görülmektedir.

1.2.2. Yeni Nesil Kooperatifçilik

Yeni nesil kooperatifçilik kavramının ülkemiz ve küresel alanda yoğun olarak tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle ülkemizde dönüşen küresel anlayışa göre şekillenen bir kooperatifçilik anlayışının kendine özgü kavramlar üretmemesi nedeniyle, yeni nesil bir entegrasyon yaklaşımının oluşması gerektiği düşünülmektedir. Buradan hareketle yeni nesil yaklaşımına uygun kooperatiflerin içinde bulunduğumuz çağın gereklerine uygun hareket ederek karşılaştıkları problemlere yenilikçi çözümler geliştirdikleri de aktarılmaktadır. Diğer yandan ortakları için ekonomik fayda üretme odaklı geleneksel kooperatiflerin aksine, yeni nesil kooperatiflerin daha çok birlikte hareket etme ve aidiyet temelli olduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle sadece kendi topluluğu için değil etrafında bulunan farklı topluluklar için de “ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel” faydalar geliştirdiği aktarılmaktadır (Nizam, 2021: 9-12). Bu anlayış geleneksel kooperatifçilik ile tam anlamıyla farklı olmasa da öncelikleri bakımından kendini ayrıştırarak konumlanmaktadır.

Yeni nesil kooperatif kavramının değerlendirilmesinde öne çıkan farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar özellikle tarım alanında, geleneksel kooperatifçilik ile ayırım yaşanan

uygulama süreçleri üzerinden kurgulanmaktadır. Yeni nesil kooperatiflerin geleneksel olanlara kıyasla ortakların mahsullerinin katma değerli ürünlere dönüşmesini öncelediği belirtilmektedir. Geleneksel kooperatifçilik direkt mahsulü pazarlamak için çabalarırken, yeni nesil kooperatifçilikte bunun bir yeniden üretim sürecine bağlı olduğu aktarılmaktadır. Bu anlamda her ne kadar öz sermaye uygulaması devam etse de asıl olarak sözleşme ile üyelerinden alınacak mahsullerin değerler skalası ile düzenlendiği bir süreç yönetimi görülmektedir. Bu uygulama ile geleneksel kooperatifçilik uygulamasında karşılaşılan bedavacılık sorununun ortakların kooperatifin tedarikçisi konumunda olması sebebiyle çözümlenebildiği belirtilmektedir (Iliopoulos, 2005).

Diğer yandan yeni nesil kooperatifçilik anlayışı içinde oluşan farklı bir kavram da “sosyal kooperatifçiliktir”. Sosyal kooperatifçiliğin, aslında geleneksel kooperatifçiliğin de kapsadığı sosyal dayanışma ilkesine daha çok odaklandığı görülmektedir. Ancak bu kooperatifler geleneksel kooperatiflerden farklı olarak sadece ortaklarının faydasına değil toplumsal dayanışma kavramını da benimseyip bu konuda aktiviteler yapan bir yapı olarak göze çarpmaktadır (Akçay & Ünlüönen, 2020). Bu yapı çarpan etkisiyle büyüyen toplumsal fayda yaratmak adına uygulanan bir kooperatifçilik modeli olarak düşünülmektedir.

Kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, hakkaniyet ve dayanışma değerlerine dayanması üzerine kurgulandığı belirtilen bu kooperatif anlayışının; dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk ve başkalarını düşünme gibi etik değerler etrafında şekillendiği belirtilmektedir (UN, 2015). Bu bağlamda farklı değerler yaratmak ve bunları sürdürmek kooperatifçiliğin amaçlarından bir diğeri olarak görülmektedir.

Sosyal kooperatiflerin neredeyse bir sivil toplum kuruluşu gibi çalışarak dezavantajlı kişilere toplumsal fayda sağlamak için çabaladıkları aktarılmaktadır. Söz konusu yapının finansmanı hayırseverlerden ve kooperatif aktivitelerinden kazanılan

gelirlerden sağlanırken, üyelerinden; elde edilebilecek kazançlardan ya feragat etmelerini ya da belirli sınırlamaları kabul etmelerini beklediği görülmektedir (Soysaraç, 2023).

Yeni nesil kooperatif kavramı kapsamında teknolojiyi içeren ve giderek yaygınlaşan diğer bir yaklaşımın da “platform kooperatifçiliği” olduğu bilinmektedir. Buradan hareketle internet özelinde büyüyen bir dayanışma ekonomisinin varlığı kabul edilirken, bu ekonomiye en uygun iş modellerinden birinin kendini dijital çağa uyarlamış kooperatifçilik olacağı belirtilmektedir. Paylaşım ekonomisi adı altında siber uzam merkezli büyüyen çok uluslu şirketlerin güvencesiz bir çalışan sınıfı yaratmasının, işçilerin sahipliğinde örgütlenen dijital altyapısı güçlü platform kooperatifçiliği alternatifini güçlendirdiği aktarılmaktadır (Scholz, Platform Cooperativism: Challenging the Corporate Sharing Economy, 2016). Yeni çağa uygun olarak modernize edilen bu modelin yenilenmiş versiyonlarının gelecekte oldukça yaygınlaşacağı düşünülmektedir.

Bu anlamda platform kooperatifçiliğinin üç ana aksı olduğu görülmektedir. Bunlar: “1. Teknolojiyi sahiplenen ancak paylaşım ekonomisinin sömüren sistemini kırmak için demokratik değerlere bağlı kalarak farklı bir sahiplik modeliyle çalışabilmesi, 2. Söz konusu ekonomide büyük eksiklik olarak görülen dayanışma odaklı; sendikalar, şehirler ve çeşitli kooperatif biçimleri tarafından sahiplenilebilir ve işletilebilir olması, 3. İnovasyon ve verimlilik gibi kavramların sadece birkaç kişinin kârını artırmak yerine herkesin yararına olacak şekilde yeniden çerçevelenmesi üzerine kurulmuş olması” olarak belirtilmiştir (a.g.e., 2016). Bu bakımdan platform kooperatifçiliği yeni yüzyılın kooperatifçiliği olarak görülmektedir.

Teknolojiyi kullanan, demokratik, sosyal faydaya önem veren ve yatay hiyerarşik sahiplik yapısıyla kar edinmeye çalışan bir yapı olarak görülen platform kooperatifçiliği, yeni nesil kavramının içini doldurmaya aday modellerden biri olarak düşünülmektedir.

Ülkemizde özellikle tarımsal kalkınma kooperatifleri yerel düzeyde örgütlenme modeline örnek gösterilmektedir. Örneğin; elma üretilen bir yörede kurulan kooperatifin buzhane, ilaç bayi, akaryakıt istasyonu, marangozhane gibi ortaklarının üretim ve pazarlama faaliyetlerinde kolaylaştırıcı olan ve fayda sağlayan işletmeleri bulunmaktadır. Böylece üreticiler bireysel olarak altından kalkamayacakları girdi maliyetleri karşısında dayanışma temelli örgütlenerek zorlaşan ekonomik koşullara direnmektedir.

Diğer yandan son dönemde ülkemizde yerel yönetim destekli kooperatif modeli oldukça yaygınlaşmaya başlamıştır. Başta kadın girişimi ve işletme kooperatifleri olmak üzere, üretim ve pazarlama, tüketim ve benzeri kooperatifler yerel yönetimler öncülüğünde kurularak faaliyet göstermeye çalışmaktadır. Ancak bu tür kooperatiflerin topluluk temelli olmaması, aidiyet kavramından uzak yapılması ve hiyerarşik yönetim anlayışı gibi faktörler başarı oranını düşürmektedir. Bu sebeple standart üretim ve evrensel pazarlama ilkeleri uygulanamamakta, dayanışma üzerine kurulması gereken örgütlenme modeli yerel yönetimin doğasında olan siyasi çekişmelere sahne olmaktadır.

Diğer yandan ülkemizde yerel düzeyde kooperatifçiliğe iyi örneklerden biri Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'dir. Çay üretilen bir bölgede 1959 yılında kurulan kooperatif bugün 5000m² fabrikası, Kemalpaşa ve Hopa'da gayrimenkulleri ve kamyon ve benzeri araçları bulunan bir kooperatif işletmesine dönüşmüştür. Yaklaşık 40-50 kişiyi istihdam eden kooperatif, güçlü pazarlama ağı sayesinde ürünlerini çoğu şehirde satışa sunabilmektedir. Hopa Çay Kooperatifi üreticilere, özel sektör dışında bir alternatif sunmak istediğini belirtmektedir. Bu anlamda yerel düzeyde topluluk temelli örgütlenme modeline başarılı bir örnek olarak sunulmaktadır (Hopaçay, 2020). Buradan hareketle yerel düzeyde bir amaca yönelik örgütlenmenin klasik iktisadi sistemin içinde daha dirençli olduğu tespit edilmektedir.

Dünyada ise yerel kooperatiflerin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Yerel üretici, tüketici ya da aynı sosyal amaca sahip paydaşlar tarafından kurulan kooperatifler farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Örneğin; Brezilya'da kırsal alanda iyi örgütlenmiş kooperatifçilik hareketi bu bölgelerde yoksulluğun büyük oranda azalmasını sağlamıştır. İtalya'da üretici kooperatifleri parmesan peyniri üretiminin neredeyse %90'nını, Japonya'da su ürünleri kooperatifleri bu sektördeki üretimin %97'sini sağlamaktadır. Yine Japonya ve İspanya'da eğitim kooperatifleri bu konuda doğrudan okullarla etkin çalışmalar yaparken, İsveç'teki çocuk bakım kooperatifleri kadın istihdamında büyük rol oynamaktadır (Gülçubuk, 2018: 296). Kooperatifçilik tüm dünyada farklı örnekleriyle bireysel ve toplumsal sosyoekonomik gelişmeyi desteklemektedir.

Kooperatifler yerel düzeyde olduğu gibi ulusal düzeyde de benzer paydaşların ortak faydası adına örgütlenmektedir. Yerel kooperatiflerin başarısı katmanlar halinde büyüyerek ulusal düzeyde kooperatif örgütlenmelerine dönüşmekte ve ortaklarına daha profesyonel fayda sağlamak adına çalışmalar yapmaktadır.

2.2.2. Ulusal Düzeyde Kooperatifçilik

Üst örgütlenme olarak adlandırılan bu yapı aynı faaliyet alanında çalışan benzer kooperatiflerin bir araya gelerek oluşturdukları kooperatifler birliği, ulusal birlik, merkez birliği isimleriyle de bilinmektedir. Bu örgütlenme modelinde birim kooperatifler olarak tanımlanan görece yerel ve küçük kooperatiflerin kendi faaliyetlerinden ve yapılarından ödün vermeden, belirli sınırlamalarla, bir üst birliğe katılabildikleri aktarılmaktadır. Kooperatiflerde merkezi ya da federatif örgütlenme olarak literatüre geçtiği belirtilen bu yapı günümüzde ülkemizde ve dünyada oldukça yaygındır. Bu güç birliği kooperatiflerin sosyal yapısını bozmadan ekonomik merkezleşmeyi sağlayarak paydaşlara ticari anlamda daha fazla fayda getirmektedir. Ülkemizde bu yapıya örnek olarak Fiskobirlik, Trakyabirlik, Köy-

Koop, Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği, Tariş ve benzeri kooperatif birlikleri örnek verilebilir (Mülayim, 1992). Yurtdışında da ulusal ölçekte örgütlenen ve farklı alanlarda hizmet veren kooperatifler bulunmaktadır.

İngiltere’de “Co-op” gıda, cenaze, hukuk ve sigorta konularında profesyonel hizmet sunmaktadır. 2022 yılında kooperatife üye olanların %45’inin 35 yaşın altında olduğu belirtilmiş ve bu durumun gelecekte örgütün lehine olacağı aktarılmıştır (Kendal-Ward, 2023). Genç nüfusun kooperatiflere ortak olması hem istihdam hem de toplumun gelişim safhaları adına oldukça önemli görülmektedir.

Nüfusun %80’inin en az bir kooperatif üyesi olduğu görülen Finlandiya’da ise 3000 kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin ulusal ölçekte en büyük hacimli olanı OP Financial Group olarak bilinen perakende bankacılık şirketidir (PellervoCoop, 2023). Bu anlamda kooperatif modelinin tüm dünyada özellikle finans sektöründe oldukça başarılı örnekleri gözlenmektedir.

Op Financial Group 16 OP kooperatif bankası, iştirakleri ve bağlı kuruluşlarından oluşmakta, yaklaşık 13.000 kişilik personeli ve 2 milyondan fazla ortak-müşteri yapısına sahip olduğu aktarılmaktadır (OP, 2023).

Amerika Birleşik Devletleri’nde kooperatifçilik uygulamaları yaygın olmakla birlikte National Cooperative Bank ismiyle bilinen ve ortaklarının sahip olduğu bir ulusal banka işletmesi bulunmaktadır. 2022 yılında yetersiz hizmet alan toplulukların ve kooperatiflerin genişleme girişimlerini desteklemek için 8 milyar dolar, düşük ve orta gelirli ailelere fayda sağlamak için 475 milyon dolarlık kredi-yatırım yaptığı belirtilmektedir (NBC, 2023). Ulusal kooperatiflerin ağı daha geniş olan bir dayanışmayı organize etmesinin, dezavantajlı bireylere ulaşmada daha etkin rol oynadığı görülmüştür.

Tüm bunlara ek olarak daha üst ölçekli uluslararası düzeyde kooperatifçilik hareketi de bulunmaktadır. Bu yapılanmalar yerel ve

ulusalı da kapsamaktadır. Yeni modeller üretilmesini sağlayan bu üst yapılar, kooperatifçiliğin durumu ve gelecek projeksiyonu ile ilgili yaptığı çalışmalarla kolektif iş birliğine bir örnek olarak gösterilmektedir.

2.2.3. Uluslararası Düzeyde Kooperatifçilik

International Cooperative Alliance (ICA), küresel ölçekte kooperatifleri birleştirme ve onlara hizmet etme misyonuyla hareket etmektedir. 1895 yılında kurulan, en eski sivil toplum kuruluşlarından biri olduğu belirtilmektedir. Kuruluş 1 milyar kişiyi temsil ettiği için dünyadaki en büyük kuruluşlardan biri olarak bilinmektedir. Uluslararası Kooperatif Birliği üyesi olan kooperatifler için bilgi, uzmanlık ve koordineli eylem için küresel bir ses ve forum sağlayan, dünya çapında yaklaşık 3 milyon olduğu tahmin edilen kooperatifleri temsil eden tepe organ olarak aktarılmaktadır. 107 ülkeden 310'dan fazla kuruluş Uluslararası Kooperatifler Birliğinin üyesi olarak kaydedilmiştir (ICA, 2018c). Bu anlamda ICA küresel kooperatifçiliğin çatısı olarak bilinmektedir.

ICA'nın tüm sektörlerden kooperatif üyeleri bulunmaktadır. Bunlar tarım, bankacılık, tüketici, balıkçılık, sağlık, barınma, sigorta ve endüstri ve hizmetler sektörlerinden uluslararası ve ulusal kooperatif kuruluşları olarak aktarılmaktadır. Bu sektörlere ayrıca hizmet veren ve ICA'ya bağlı bir sektör kuruluşu olan CICOPA gibi alt yapılanmalarda bulunmaktadır. Ayrıca ICA dünyada kooperatifçiliğin yayılması ve var olan kooperatiflerin benzer değerlerle hareket etmesi için küresel kooperatifçilik ilkelerini belirlemiştir. Bunun yanında kooperatifçilik konusunda yaptığı yayın çalışmalarıyla da literatüre katkı sağlamaktadır (ICA, 2018c).

Kooperatifçilik uluslararası literatürde özel sektör ve kamudan farklı bir konumda algılanmaktadır. Bu nedenle üçüncü sektör olarak da tanımlanan kooperatifçilik ekonomik krizlerden az etkilenen, toplumun ve paydaşlarının sosyal gelişimlerine önem veren bir model olarak görülmektedir. Dünyada özellikle Avrupa ve

kuzey ülkelerinde yaygınlaşan kooperatifçilik uluslararası boyutlarda da hizmet veren hacimlere ulaşabilmektedir. Örneğin Avrupa Kooperatif Bankalar Birliği KOBİ'ler dâhil yaklaşık 150 milyon müşteri ve 4200 Avrupa kooperatif bankasına çeşitli hizmetler sunmaktadır (Gülçubuk, 2018: 294-296). Kooperatifçiliğin uluslararası örgütlenme kabiliyetini göstermesi, büyük kitleleri bir amaç etrafına birleştirebildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda 1956 yılında kurulan Mondragon Corporacion Cooperativa işçi kooperatifinin bölgesinde lider ve İspanya'daki en büyük şirketlerden biri olduğu bilinmektedir. Günümüzde 95 ayrı kooperatiften, yaklaşık 80.000 kişiden ve 14 Ar-Ge merkezinden oluşan kuruluş, 37 ülkede 141 üretim tesisi, 53 ticari işletme ve 150'den fazla satış noktası ile dünya çapında faaliyet göstermektedir (Mondragon, 2023). Mondragon Kooperatifi tüm dünyada bir kooperatifçilik deneyimi olarak görülmektedir.

Tüm bunlara ek olarak çağımızın gerçekliği olan dijitalleşmenin yarattığı siber evrende reel hayatta olduğu gibi sosyal ya da ekonomik bir takım örgütlenmelerin ortaya çıkmaya başladığı deneyimlenmektedir. İnsanların kendi amaçları doğrultusunda niş topluluklar oluşturup dayanışma içinde olduğu gözlenmektedir. İnternetin oluşturduğu ağ toplumunun giderek yaygınlaşacağı göz önünde bulundurulduğunda, dijital dünyadaki örgütlenmelerin geleceğin dünyasında belirleyici bir rol üstleneceği belirtilebilir.

2.2.4. Dijital Dünyadaki Sosyo-Ekonomik Örgütlenme Biçimleri

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu özelliğini yeni oluşan alanlarda da özellikle dijital dünyada da göstermektedir. Dijital dünya internetin icat edilmesinden günümüze gelerek büyümüş ve birey ve toplumun vaktinin büyük bir kısmını geçirdiği bir alan haline gelmiştir. Özellikle Covid-19 Pandemisi sırasında dijital dünya üzerinden örgütlenme ve iş yapma modelleri ivmesini artırmaya başlamış, sonrasında bu modellerin verimli olanları uygulanmaya devam etmiştir. Dijital dünya doğası gereği bu yapılanmalara uygun

bir uzam olarak görülmektedir. Teknolojik ilerlemeler arttıkça insanların çevrimiçi olma kolaylıkları da paralel olarak artmaktadır. Bu nedenle dijital dünyanın kamusal alanında hemen her niş konuda bir topluluk bulmak mümkündür. Özellikle benzer hedefleri olan bireylerin dijital dünyada bir araya gelerek toplumsal ve ekonomik kalkınma adına örgütlenme farkındalıklarının arttığı görülmektedir.

Ülkemizde “Avrupa Birliği Sivil Düşün” programının desteklediği “Dünyalar Dijital Topluluğu” bu örgütlenmelere güncel bir örnek olarak verilmektedir. Bu platformda benzer amaçlara sahip insanların dayanışma içinde olması adına gruplar kurulabilmekte, etkinlikler ve eğitimler yapılabilmektedir. Dünyalar Platformu:

“Ortaklıkları paylaştığınız topluluk üyeleriyle gruplar kurabilir, hem birlikte hem birbirinizden öğrenebilir, etkinlikler planlayabilir, harekete geçmek için yol planları yapabilirsiniz! Bir topluluğa dâhil olabilir ya da kendi topluluğunuzu kurmak için kolları sıvayabilirsiniz! Tartışma başlatabilir ya da süren tartışmalara katılıp yeni bakış açıları ve yöntemlerle buluşabilirsiniz! Etkinliklere katılıp uzmanlarla fikir alışverişinde bulunabilirsiniz! Tohumlarını attığınız fikir ve çalışmaları yeni insanlarla güç birliği içinde olgunlaştırabilirsiniz!” diyerek, dijital

dünyanın sınırsız imkanlarından faydalanmaları için katılımcılara çağrıda bulunmaktadır. Dünyalar dijital topluluğunun ülke çapında 1320 üyesi bulunmakta ve bu sayı giderek artmaktadır (SivilDüşün, 2023). Dünyalar Platformu sosyal dijital topluluklar kurulmasına ortam yaratan bir dijital kamusal alan yaratması bakımından ülkemizdeki önemli örneklerden biri olarak görülmektedir.

Diğer yandan dijital dünyada çok farklı örgütlenme modelleri olduğu bilinmektedir. Yazılım dünyasında örnekleri olan bu modellerin uzun yıllardır başarıyla sürdürüldüğü bilinmektedir. Örneğin Linux işletim sistemi kimseye ait değildir ve dünyanın her tarafından yazılımcıların verdiği katkıyla oluşmuştur. Bu anlamda dijital dünyada örgütlenen profesyoneller kendilerinin ve toplumun

kullanabileceği açık kaynak kodlu bir sistem geliştirmişlerdir (Surowiecki, 2018: 89). Linux bu yönüyle birbirinden fiziksel anlamda uzak olan insanların birlikte iş yapabilmesini kanıtlar niteliktedir.

Başka bir örneğin ise kitle kaynak yönetimi olarak çevrilebilecek “Crowdsourcing” kavramı olduğu belirtilmektedir. Çevrimiçi toplulukların kolay örgütlenip sosyal davranışlar sergileyerek ekonomik açıdan bir anlamı olan iş birlikleri yaptıkları bilinmektedir. Gelecekte bu modelin etkili olacağı düşünülmektedir. Howe: *“Dijital kabileler aynı anda birçok projeye odaklanabiliyor, hiç tanımadıkları insanlarla aynı anda ve sorunsuz işbirliği yapabiliyor (...)”* (Howe, 2010: 211) diye aktarmaktadır. Dijital iş birliği kapsamında küresel etki yaratan farklı örneklerde bulunmaktadır.

Wikipedia üzerinden şekillenen bir başka düşünceye göre ise, kitlelerin dijital medya ve teknoloji kullanılarak örgütlenmesi ve iş birliği yapması giderek kolaylaşmaktadır. *“Günümüzde birbiriyle bağlantı halindeki milyarlarca insan, bir zamanlar hayal bile edemediğimiz yollardan inovasyon, servet üretimi ve toplumsal gelişim çalışmalarına aktif katılım sergilemektedir”* (Tapscott & Williams, 2007: 11). Dijital dünyanın dayanışmayı kolaylaştırıcı rolü, bu alanda kooperatif modelleri yaratılmasına da olanak sağlayacak yapıda olması bakımından etkili olmaktadır.

Yeni yapılanmalara ek olarak ekonomi, kültür, ekoloji ve sosyal ilkeler üzerinden kendini tanımlayan Küresel Ekoköy Ağı (Global Ecovillage Network) dijital dünyada örgütlenen topluluklara başka bir örnek olarak verilmektedir. Bu ağ söz konusu ilkeler üzerinden bütüncül bir yaklaşımla dünya ile bağlantılı ama yerel topluluklarla yeni bir sistem oluşturmayı amaçlamaktadır. Küresel Ekoköy Ağı'nın kültürler, ülkeler ve kıtalar arasında bağlar yarattığı aktarılmaktadır. Ağ aynı zamanda dirençli toplumlar, kültürler yaratmak ve bu konuda stratejiler geliştirmek amacıyla dünya genelinde politika yapıcılar, hükümetler, STK'lar, akademisyenler,

girişimciler, aktivistler, topluluklar ve ekolojik düşünen bireyler arasında köprüler kuran bir ağ olarak tanımlanmaktadır (Ecovillage, 2015).

Bu bağlamda dijital dünyada ortaya çıkmaya başlayan farklı örgütlenme biçimlerinin gelişerek, çevrimiçi sürenin giderek artması, cihazların anlık bağlantı kapasitelerinin gelişmesi ve toplumun bunları kabul hızı da dikkate alınarak önümüzdeki yıllarda oldukça etkin olacağı düşünülmektedir. Tüm bu gelişmelerle bağlantılı olarak sosyoekonomik bir örgütlenme ve kalkınma modeli olan kooperatifçiliğe yeni nesil yaklaşımların olduğu görülmektedir.

2.3. Dünyadaki Yeni Nesil Kooperatifçilik Yaklaşımları

Ülkemizde ve dünyada giderek yaygınlaşan yeni nesil kooperatifçilik kavramı alanında kendine yer edinmeye başlamıştır. Diğer yandan kooperatifçilik özelinde bu kavramın henüz net bir tanımı olmadığı buna ek olarak farklı yaklaşımların kendilerini yeni nesil kooperatif olarak adlandırdığı tespit edilmektedir.

Dönüşen dünyada hemen her sektör çağa ayak uydurmak için çaba göstermektedir. Bu nedenle yerel düzeyden uluslararası düzeye faaliyet gösteren bazı kooperatifler çok paydaşlı olarak, çalışmalarına inovasyonlar katarak, yeni örgütlenme modelleri deneyerek bu hızlı paradigma değişimine uyum sağlamak için çaba göstermektedir. Uyum sağlama çabaları yeni alanların açılmasını sağlarken geleneksel kooperatifçiliğin yetersiz kaldığı alanlarda hem toplumsal hem de yasal bazı değişiklikler olması için baskı yaratmaktadır (Gonzalez, 2017). Oluşmaya başlayan bu zorunlu değişim baskısı tüm dünyayı kapsayan katılımcı yeni kooperatiflerin oluşmasına da sebebiyet vermektedir.

Son yıllarda göze çarpan ve yeni nesil olarak adlandırılan kooperatif uygulamalarından biri Finlandiya merkezli Citizen Network Osk'dur. Osk Fince'de kooperatif anlamına gelmektedir. Bu yeni yapı dünyanın dört bir yanındaki insanları ve grupları bir araya getirerek ortak sorunlara birlikte çözüm bulmalarını

sağlamak amacıyla kurulmuştur. Kooperatifin başkanlığını yürüten Dr. Simon Duffy, aktif vatandaşlar topluluğunu desteklemek ve herkesin önemli olduğu bir dünya yaratmak için sürdürülebilir bir temel oluşturmak üzere bir araya gelen Avustralya, Birleşik Krallık ve Avrupa anakarısından 12 kurucu üye kuruluşla kooperatifin faaliyetlerine başladığını belirtmektedir (Harvey, 2022).

Teknolojinin dönüştürücü gücünü ve insanlara hizmet etme potansiyelini kullanan Citizen Network Osk'a bireysel, topluluk ya da kooperatif olarak çevrimiçi üye olunabilmektedir. Aynı zamanda yine çevrimiçi olarak kooperatife bağlı yapılabilmektedir (CitizenNetwork, 2022). Dijital ortamda odaklı yaklaşması ve bu yolla küresel ölçekte üye kabul etmesi bu kooperatifi kendi alanında oldukça farklı bir yere koymaktadır. Bu bağlamda teknolojiyi kullanması bakımından yeni nesil kooperatifçiliğin en iyi örneklerinden biri olarak görülmektedir.

Diğer yandan artık internetin bir anlamda paylaşmak kelimesini de kapsadığını belirten Scholz, dijital tabanlı olan ve paylaşım ekonomisi olarak adlandırılan yeni sistemi aslında uzun süredir başarılı şekilde uygulanan kooperatif ekonomisinin içerdiği bir kavram olarak aktarmaktadır. Örneğin; Teknoloji tabanlı Loconomics Cooperative'in, yerel ekonomiyi güçlendirmek amacıyla paydaşlarının işlerini büyütmeleri ve pazar ağlarına aracısız bağlanmaları için konuyla ilgili yerel uzmanların web ve mobil uygulama üzerinden hizmet sağladığı bir platform kooperatifi olarak yapılandırıldığı belirtilmektedir (Scholz & Schneider, 2016).

Başka bir yeni nesil kooperatif olan Coopify; düşük gelirli kooperatif üyelerini ve girişimcileri teknolojinin gücüyle güçlendirmek ve onlara yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. FairCoop ise post-kapitalist toplum için eksiksiz bir ekonomik ekosistem inşa etmek amacıyla bireylere, topluluklara, kooperatiflere ve sosyal şirketlere birbirleriyle ve sosyal değişim yaratmayı amaçlayan herkesle bağlantı kurmak adına araçlar sunarak faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (a.g.e., 2016).

Bu örneklere ek olarak içerik üretmelerinde paydaşlarına yardımcı olan Member's Media, Ltd. Cooperative, New York'da sivil, kültürel ve kooperatif kullanımı için kalıcı olarak uygun fiyatlı alan sağlamak amacıyla kurulan NYC Real Estate Investment Cooperative, yaratıcı projeleri finanse etmek için kurulan Snowdrift.coop gibi örnekler yeni nesil kooperatifçiliğin farklı sektörlerdeki uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır (a.g.e., 2016).

Diğer yandan çok paydaşlı kooperatifçilik uygulamaları da yine yeni nesil kooperatifçilik kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Piyasa ekonomisine alternatif olabileceği düşünülen çok paydaşlı kooperatif modeli dünyada başarılı örnekleri bulunan bir model olarak aktarılmaktadır. Ortakları arasında üreticiler, restoranlar, yemek şirketleri ve kamu kuruluşlarının bulunduğu Manchester Veg People kooperatifinin yerel gıda zinciri oluşturmak amacıyla kurulmuş çok paydaşlı bir kooperatif olduğu belirtilmektedir (Nizam, 2021: 51-63).

Başka bir başarılı örneğin İspanya'da bulunan Actyva Kooperatifi olduğu aktarılmaktadır. Paydaşları arasında profesyoneller, danışmanlar, tüketiciler ve gönüllülerin bulunduğu kooperatifin yerel ve sürdürülebilir tarım yöntemleriyle alternatif bir ekonomi yaratmayı amaçladığı görülmektedir. Belirli bir konuda kurulmuş olan geleneksel kooperatiflerin aksine çok paydaşlı kooperatiflerin yapısı gereği birden fazla topluluk, çevre ve sosyal ağı organize etme becerisi bulunan bir model olduğu aktarılmaktadır (a.g.e., 2021: 51-63). Örneklerde görüldüğü üzere yeni nesil kooperatifçilik kavramı teknoloji tabanlı örgütlenmeler için kullanılmasının yanında, sosyal ya da çok paydaşlı kooperatifler için de kullanılmaktadır.

Yeni nesil kavramı ile ilgili küresel boyutta oluşan tabloda henüz bir netlik görülmemiştir. Ancak teknolojiyi aktif kullanan, dijital örgütlenmeye müsaade eden ve çok farklı toplulukları paydaş haline getirebilen yani tartışılan niş kavramları rafine ederek yeni

bir örgütlenme modeli oluşturan kooperatifçiliğin dünya genelinde geleceğin sosyal ve iktisadi kalkınmasında önemli rol oynayacağı öngörülmektedir.

2.4. Türkiye’de “Yeni Nesil Kooperatifçilik” Yaklaşımları

Yurtdışında olduğu gibi ülkemizde de yeni nesil kooperatifçilik uygulamaları bulunduğu bilinmektedir. Ancak dünya ile benzer şekilde yeni nesil kavramı ile ilgili bir takım belirsizlikler olduğu görülmektedir. Teknolojik gelişmelere etkin adaptasyon sağlayan kooperatifler yeni nesil olarak adlandırıldığı gibi sosyal dayanışma konusunda çalışan kooperatifler de aynı kavramla bağdaştırılmaktadır.

Özellikle teknolojiyi kullanması anlamında Albatros Bilişim Kooperatifinin ülkemizde kendi alanında öncü bir örgütlenme yapısı olduğu belirtilmektedir. Bu kooperatifin yatay hiyerarşiyi benimsediği aktarılmaktadır. Diğer kooperatiflerle de dayanışma içinde olan Albatros Bilişim Kooperatifinin geliştirdiği yazılımlarla yerel örgütlenmelere de destek olduğu belirtilmektedir (Gire, 2021: 39-41).

Albatros Bilişim Kooperatifi ilkeleri: *“Kooperatifleşme, dayanışma, kolektif işleyiş, yatay hiyerarşi, merkeziyetsizlik, adil gelir paylaşımı, konsensüs, eşitlik”* olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda *“Bilgi, emek, zaman... Bunları örgütlenmeyle ve dayanışmayla yoğurduğumuzda ortaya yeni düzenin filizleri çıkacak. Üreten bizsek kararı verenin de kazananın da bizim olmamız gerektiğini düşünüyoruz”* anlayışıyla faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir (Albatros Bilişim Kooperatifi Girişimi, 2023). Dijital yetkinliklerini toplumsal faydaya döndürmek adına örgütlendikleri görülen Albatros Bilişim Kooperatifi, benimsediği değerler ve ilkeler özelinde kooperatifçilik felsefesiyle teknolojik gelişmeleri harmanladığı görülmektedir.

Ülkemizde yeni bir bakış açısıyla faaliyetlerde bulunan diğer bir kooperatif ise Genç İşçi Kooperatifi’dir. Kendilerini yeni nesil kooperatif olarak tanımlayan Genç İşçi Koop 2015 yılında İzmir’de

kurulmuş ICA gençlik ağı tam üyesi olmuş bir sosyal kooperatiftir. Kooperatif faaliyetlerini: “1. Sosyal dayanışma ekonomisi bileşenlerinin ve özellikle kooperatiflerin kapasitesini geliştirmek, 2. Kooperatifçilik konusunda bilgi ve farkındalık kazandırmak, 3. Faaliyetlerin icrası yoluyla ortaklarımızın insan onuruna yaraşır iş ve geçim kaynaklarına erişimini artırmak” olarak 3 ana amaç altında tanımlamaktadır. Genç İşi Kooperatif “patronsuz, eşit işe eşit ücret, adil paylaşım, yetkin kadro, kolektif ve katılımcı, birlikte öğrenerek” bakış açılarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (GençİşiKooperatif, 2015). Genç İşi Koop’un üyelerinin nitelikleri ve uzmanlıkları sayesinde kendi alanlarında yaptıkları eğitim çalışmalarının hem bireylerin hem de kooperatiflerin gelişimine katkı sunduğu görülmüştür.

Diğer yandan Genç İşi Kooperatifi, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve İtalya Ulusal Kooperatifler ve Mütüeller Birliği Legacoop’un uluslararası kalkınma işbirliği teşkilatı Haliéus ortaklığında, AB desteğiyle, “Yeni Nesil Kooperatifler Ağı” eyleminin (NewGenCoop, 2021) yürütücülerinden biri olduğu bilinmektedir. Ayrıca yine aynı proje kapsamında Türkiye’de bu ağa katılan ve kendilerini yeni nesil kooperatif olarak tanımlayan örgütlenmelerde bulunmaktadır.

Yeni nesil kavramının ülkemizde kooperatifçilik alanında henüz tam anlamıyla netlik kazanmadığı görülmektedir. Geleneksel kooperatifçilik yapısını koruyan örgütlenmelerin dijital dünyada var olması yeni nesil kapsamında tanımlanırken, sosyal dayanışma ilkesiyle hareket eden kooperatifler de yeni nesil olarak adlandırılmaktadır. Ancak küresel ölçekte sadece dijital altyapılı farklı kooperatif modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni nesil kavramı çoğu sektörde ileri teknolojik altyapıları kullanarak oluşturulan iş modelleri için kullanılmaktadır. Bu nedenle “yeni nesil kooperatifçilik” kavramının tanımının bu kapsamda düşünülmesi gerekmektedir.

3. Dijital Medya Tabanlı Yeni Nesil Kooperatifçilik Yaklaşımı: Koop 4.0

Uluslararası Kooperatif Birliği Avrupa Başkan Yardımcısı Ana Aguirre'nin aktarımına göre hemen her sektörde olduğu gibi kooperatifçilik alanında da bir kuşak değişimine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu anlamda gençlerin bakış açılarının çıkarıcı kapitalist modellere karşı üretilen alternatiflerle uyumlu olduğu aktarılmaktadır. Aguirre'ye göre yeni neslin değerleri ve hayallerinin kooperatif değerleriyle birebir uyumlu olduğu görülmektedir. Ek olarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 2030 gündemi dikkate alındığında sosyal adalet, istihdam, kişisel ve sosyal gelişim ve yerel topluluklara yönelik kaygılar bize bir kez daha kooperatif modelinin öne çıkması gerektiğini göstermektedir (ICA, 2021). Özellikle gençlerin içinde bulunduğumuz çağın teknolojik gelişmelerini çok yakından takip ettiği düşünüldüğünde, kooperatifçiliğin yeniçağa uyum göstermesi gerekmektedir.

Bu bağlamda yeni nesil kooperatifçiliğin; Sanayi 4.0 alt bileşenlerini kullanan, bilgi toplumu normlarına uygun, gelecek projeksiyon-larından faydalanıp ona göre pozisyon alan, çok paydaşlı ve mekan sınırlamasından arı bir yapıda olması gerekmektedir. Özellikle yeni kuşağın dijital teknolojiler ve internet ile büyümesi fiziksel ortamlarda sosyalleşmelerini ve örgütlenmelerini zorlaştır-maktadır. Artan bireyselleşmenin dayanışma kültürünü yok etmeye başladığı düşünülmektedir. Buna ek olarak dünyadaki iktisadi sistemin bir dönüşüme ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Dayanışma ve iş birliği üzerinde büyüyen kooperatifçiliğin de bu dönüşümün ana aksı olacağı aktarılmaktadır (Nadeau & Nadeau, 2016). Bu nedenle yeni kuşağı da kapsayan yani dijital teknolojileri ve dijital medyayı temel alan, Sanayi 4.0 ile bütünleşik yeni bir kooperatifçilik anlayışı gerekmektedir.

3.1.Dijital Medyada Sosyoekonomik Örgütlenme Sorunu?

Olgunlaşan yeni dijital ekonomik sistemde kapitalizmin temelleri olarak görülen mülkiyet hakkı, girişimcilik serbestliği ve piyasa

araçlarının genel hatlarıyla korunduğu görünmektedir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle kendine yeni alanlar açan kapitalizmin siber uzayın gelişmesiyle birlikte o alana da sirayet etmeye başladığı görülmüştür. Sanayi 4.0 altında tanımlanan teknolojik gelişmelerin de dijital kapitalizmin kapsamını genişletmesi beklenmektedir. Beşinci nesil bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplum yaşamına getireceği yenilikler sonrasında bugün hayatın her alanında gördüğümüz dijitalleşmenin bu anlamda boyut değiştirmesi beklenmektedir (Akgül, 2021: 113-116). Değişen süreçler neticesinde klasik kapitalizmin içinde de bulunan emek temelli örgütlenme yapılarının oluşacağı öngörülmektedir. Dijital toplulukların giderek çoğalması söz konusu örgütlenme oluşumlarının emarelerini göstermektedir.

Dijital medyanın hemen her niş konuda kolayca topluluk oluşumuna izin veren bir yapıda olduğu bilinmektedir. Bu topluluklar o konuyla ilgili sınırsız bilgi paylaşımına olanak sağlamaktadır. Ancak bu mecrada sürdürülebilir bir dayanışma ekonomisinin yaratılması konusunda sorunlar olduğu görülmektedir. İnternet ve dijital teknolojiler doğaları gereği insanlar arasındaki iş birliği süreçlerini desteklemektedir. Dijital medya üzerinden toplanan yardımlar, acil bilgi paylaşımları, afetlerde dayanışma süreçleri ve benzeri örgütlenme biçimleri, dijital dünyada gerçekleşen kitlesel örgütlenmelere örnek verilebilir. Kitleler yoğun bağları olmayan, kısa süreliğine bir amaç için toplanan ve sonra dağılıp işlevini yitiren yapılar olarak bilinmektedir. Bu bağlamda dijital medya tabanlı örgütlenmelerin çoğunlukla süreklilik bakımından problemlili olduğu görülmektedir.

Dijital medyada sürdürülebilir, sosyoekonomik refahı önceleyen, iş birliği ve dayanışmayı temel alan bir örgüt yapısıyla çok az karşılaşmaktadır. Özellikle gençler arasında yoğun kullanılan dijital medyanın bu kuşaklarda yabancılaşma ve bireyselleşmeyi artırdığı diğer yandan sınıf bilincini azalttığı bilinmektedir. Bu konuda Guy Standing: *"(...) küreselleşmenin ulusal sınıf yapılarının parçalanmasına yol açtığını söylemek mümkün. Eşitsizliklerin arttığı dünyada daha esnek bir emek piyasasına gidilirken, sınıf ortadan kaybolmadı. Daha ziyade,*

parçalı bir küresel sınıf görüntüsü ortaya çıktı” diye aktarmaktadır (Standing, 2014: 21). Gençlerin dayanışma kapsamında örgüt bilinçinin oluşmaması bu kuşak arasında kooperatif modelinin benimsenmesini güçleştirmektedir.

Güvencesiz ve aidiyet hissetmeyen bu bireylerin ülkemizde ve dünyada oldukça arttığı belirtilmektedir. Bu nedenle özellikle genç kuşak arasında kariyer planı olmayan, herhangi bir iş örgütüyle ya da sendikayla bağı bulunmayan, oturaklı bir toplumsal kimlik ve hafızadan yoksun bireylerin sayısının arttığı görülmektedir. Prekarya olarak da adlandırılan söz konusu bu bireyler, kendilerini gelir sürekli-liği olmayan bir sistemin içinde bulmaktadır (Standing, 2014: 29). Dijital sistemin veri ve etkileşim üzerine kurulu dijital ekonominin en büyük gelir kaynağı olduğu gerçeğine rağmen bu gençler sistemden negatif anlamda etkilenmektedirler.

Ağırlık olarak paylaşım ekonomisi adı altında dijital platformlar üzerinden sürdürülen geçici işlerde çalışan bu çoğunluk, hiyerarşik bir emek sömürme düzeniyle karşı karşıya kalmaktadır. (Scholz & Schneider, 2016: 20-28). Belki de bir paradoks olarak güvencesiz hisseden kişiler yine hiyerarşik ve otoriter yapılar ve yönetimlerden medet ummaktadır. Bu anlamda sistem içinde bulunan kişilerin emekleriyle yaratılan sermayenin adaletli şekilde dağıtılmaması yine bu sistem içinde bulunan kişilerin süreklilik arz eden emek sömürüsüne maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Günümüzde diğer yandan genç kuşak odaklı, çağın teknolojik donatılarına sahip, dayanışmayı bir değer olarak benimsemiş, toplum ve doğa temelli, yeni küresel ticari ekosistemi anlayan, sürdürülebilir ve etkin bir girişimcilik modeli görülmemektedir. Bu nedenle oluşan boşlukta sermaye tekelleşmekte ve ortaya çıkan tabloda toplumu, doğayı ve emeği kullanarak refah seviyesinin artması sağlanamamaktadır.

Sanayi 4.0 uygulamalarının dünyaya yayıldığı günümüzde bu gelişmelere paralel olarak yerel, bölgesel ve küresel kalkınmayı destekleyecek model arayışları sürmektedir. Günümüzde sosyo-

ekonomik kalkınmanın oluşması için farklı sektörlerin iş birliği yapmasının zorunlu olduğu bilinmektedir. Tek başına tarım, sanayi, teknoloji ya da turizm gibi sektörler, küresel rekabetin yoğunlaştığı dünyada söz konusu kalkınmanın yükünü taşımakta zorlanmaktadır. Dayanışma ekonomisi kapsamında farklı paydaşların bir arada olabildiği ve Sanayi 4.0 teknolojilerinin etkin kullanıldığı modellerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler'e göre, günümüz genç nüfusunun yaklaşık %90'ı gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Uluslararası Kooperatif Birliği'nin (ICA) gençlerin kooperatif örgütlerine katılımlarıyla ilgili sorunları tespit etmek amacıyla 20 ülkeden 420 genç ile yaptığı görüşmeler üzerine kurgulanan "Gençler ve Kooperatifler: Mükemmel Bir Eşleşme mi? (Young People and Cooperatives: A perfect match?) isimli raporunda konuyla ilgili bir takım tespitlerde bulunulmuştur. Raporda süregelen ekonomik sistemin, gençlerin istihdam ve kariyer konusunda yaşadığı sıkıntıları derinleştirdiği ve sosyoekonomik olarak örgütlenme sorunu yaşayan gençlerin kooperatifçilik modeliyle desteklenerek yeni alternatifler üretilbileceği aktarılmaktadır (ICA, 2021).

3.2.Yeni Bir Kooperatifçilik Uygulama Yaklaşımı Olarak Koop 4.0 Yapılanması

Günümüzde dijitalleşmenin de etkilediği küresel ekonomi, sektör ekosistemleri arasında iş birliği yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Çağın doğası gereği dijital ve fiziksel birçok uzmanlık alanının olduğu bu dönemde, geleneksel kooperatif örgütlenmesine farklı paydaşlar ve teknolojik yenilikler eklenmeli ve bunları barındıran yeni bir örgütlenme modeli oluşturulmalıdır.

Koop 4.0 olarak adlandırabileceğimiz bu yeni kooperatifçilik modeli Sanayi 4.0'ın getirdiği yeniliklerden en yüksek düzeyde faydalanan sürekli gelişen sosyoekonomik bir örgütlenme yaklaşımı olmakla birlikte, dijital medyanın ağ kurma gücünü temel alan bir kurgusal yapıya dahil olmalıdır. Bu yeni yaklaşımla oluşacak iş bir-

liği modeli, bir sorun olarak tespit edilen dijital medyada oluşan süreklilik arz etmeyen kitlesel örgütlenmeleri, belirli bir amaç etrafında kooperatifçilik değerlerini temel alarak yeniden tanımlayacak ve sürdürülebilirlik seviyesi yüksek bir model olacaktır.

Genç kuşak arasında daha hızlı benimsenen dijital kültür düşünlüğünde Koop 4.0 yaklaşımı dijital dünyanın özelliklerinden fay-dalanmalıdır. Söz konusu kuşağın örgütlenme kapasitelerinin geliş-mesi yine dijital medyada uygulanan bir takım yöntemlerin Koop 4.0 yaklaşımına entegre edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu özel-liklerin başında oyunlaştırma disiplini gelmektedir. Ercan Altuğ Yıl-maz'ın Niels van der Linden'den aktarımına göre: *“Oyunlaştırma gerçek hayattaki motivasyonel problemleri oyun tasarım teknikleri ile katılımcılarda uzun vadeli davranış değişikliği hedefleyerek çözen yaklaşımdır”* (Yılmaz, 2022: 19). Davranışsal değişikliği yaratmanın zorlukları göz önüne alındığında dijital medya tabanlı oyunlaştırma tekniklerinin kooperatif değerleriyle ilintili olacak şekilde uygulan-ması; gençlerin oyun oynarken sosyoekonomik olarak örgütlenme-lerini ya da kooperatif bilincini benimsemelerini sağlayacaktır. Gençler arasında sosyal ve ekonomik fayda üreten topluluklara katılımın az olması sorunu, motive edici ve özendirici yöntemlerin uygulanması için sebep yaratmaktadır. Bu nedenle gençlerin Koop 4.0 yaklaşımını benimseyen kooperatif örgütlerine daha kolay katıl-ması adına dijital medyada tasarlanan oyunlaştırma süreçlerinin kullanılması gerekmektedir.

Gençlerin kooperatiflere katılımı sağlandığında elde edilecek kazançlar Uluslararası Kooperatifler Birliğinin kooperatifler ve gençler özelinde yayınladığı raporda görülmektedir. Rapora göre yeni becerilere sahip olan genç kuşak kooperatif yapısına; *“gelişmiş yaratıcılık, yenilikçilik ve problem çözme, girişimci düşüncede bir artış, yeni çalışma yöntemleri ve riske karşı farklı bir tutum sergileme”* gibi pozitif etkileşim sağlayacaktır (ICA, 2021). Böylece giderek çoğalan güvencesiz bireylerin kolayca katılabilecekleri ve söz sahibi olabilecekleri topluluklar içinde

sosyoekonomik fayda üreterek dayanışma ilkesiyle refaha ulaşacakları bir model oluşacaktır. Genç prekaryal sınıfın örgütlenme sorununu dijital medya-nın kolaylaştırıcı gücünü kullanarak aşacak olan Koop 4.0 yaklaşımı, insanın var olmasından bugüne engelleri aşmak adına sürdür-düğü iş birliği yöntemini yeni çağa uyumlu hale getirecektir. Dijital kültürün sonucu olarak güvencesiz ve aidiyetsiz hisseden toplum, böylece dayanışma içinde kimsenin geride kalmadığı alternatif bir model etrafında birleşmiş olacaktır.

Bu minvalde yeni nesil kooperatifçilik yaklaşımı Koop 4.0'ın teorik yapılanması etokrasi temelli olmalıdır. Etokrasi; liyakat ve sosyal faydayı önceleyen, güçlü etik değerler üzerine kurulu, verimlilik ve sosyal adalet ilkesiyle hareket eden bir sistemdir. Teknolojiyi, sosyal adaleti, etiği ve liyakati en iyi şekilde kullanmak, etokrasinin önde gelen ilkelerindedir. Sanayi 4.0 teknolojilerinin ve dijital kültür bileşenlerinin bu sistemin gelişmesinde önemli rol oynaması beklenmektedir (Ethoplasin, 2020). Bu değerler dizisi genel olarak kooperatifçiliğin felsefi yapısıyla uyumaktadır. Ek olarak küresel ölçekte çoklu krizler çağı olarak adlandırılan bir dönemden geçmekte olan toplumda, etokratik toplulukların katı hiyerarşik yapılara göre daha esnek olduğu ve daha hızlı çözüm ürettiği görülmektedir. Bu yaklaşım sayesinde sermaye dağılımındaki eşit-sizliğin ve emek sömürsünün de önüne geçilmiş olunacaktır.

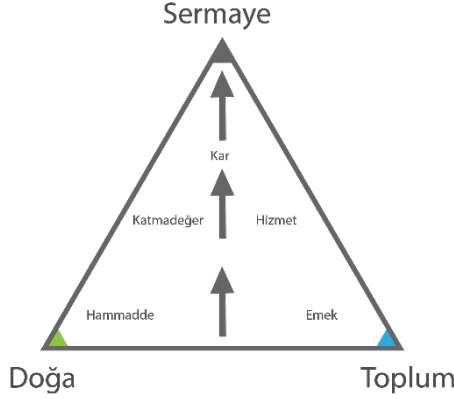
Koop 4.0'ın içinde olması gereken ve ülkemize uyarlandığında başarılı olması beklenen bir diğer sistem de "kooperatif destek modülüdür". Bu modül tüm dünyadan kullanıcıların katılımına açık bir fonlama sistemi olarak tasarlanmaktadır. Sistemin içine dâhil olan kooperatifler hayata geçirmek istedikleri projelerini proje döngüsü yönetimine uygun şekilde oluşturacaktır. Bu projeler ve kooperatif tanıtım künyeleri özel kurulacak bir web sitesinde yayınlanacaktır. Bağışçılar bu siteye girerek beğendikleri projeleri fonlayabileceklerdir. Böylece kooperatifler proje temelli çalışma sistemini benimseyip kapasitelerini geliştirirken, gereken

bütçeyi de belirli bir sürede geri ödemek üzere elde edebileceklerdir. Proje bitiminde kooperatifler tarafından geri ödenen para bir havuzda toplanarak yeniden farklı bir kooperatifin projesi için kullanılabilir. Böylece oluşan döngüsel fon sistemi kooperatiflerin hem dünya trendlerini takip etmelerinde rol oynayacak, hem de sorunlara proje temelli yaklaşım sağlamalarını destekleyerek gelişmelerine önemli katkılar sağlayacaktır. Böylece çok paydaşlı, teknolojiyi etkin kullanan, çevrimiçi, Sanayi 4.0 alt bileşenleriyle uyumlu ve yerelden küresel kapsayıcı olan bir örgütlenme modeli ortaya konmuş olacaktır.

Bilgi toplumunun yarattığı yeni çoklu uzmanlıklar özellikle genç kuşak arasında gittikçe gelişmektedir. Disiplinler arası düşünebilme ve iş yapabilme becerisi, oluşan yeni toplumun belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca bilgi toplumunda ortaya çıkan başka bir özellik ise, bireyin toplum ve çevre konusunda daha hassas hale gelmesidir. Donanım olarak kendilerini geliştiren bireyler hiyerarşik yapılarda olmak yerine, daha eşit, uzmanlık-larına saygı duyulan yatay hiyerarşiye sahip yapıları tercih etmektedir. Ancak bahsedildiği üzere küresel yapı çoğunluğa bu fırsatı sunmamaktadır. Bu nedenle Koop 4.0 yaklaşımı; toplumu ve doğayı bireysel çıkar temelli kullanarak sermayeyi tek elde topla-yan ve bunu paylaşım ekonomisi altında pazarlayan bakış açısına karşı, dijital teknoloji tabanlı iş birliği, sürdürülebilirlik, refah, sos-yal adalet, dayanışma, fayda gibi değerler dizisi oluşturan bir döngü olarak tasarlanmıştır.

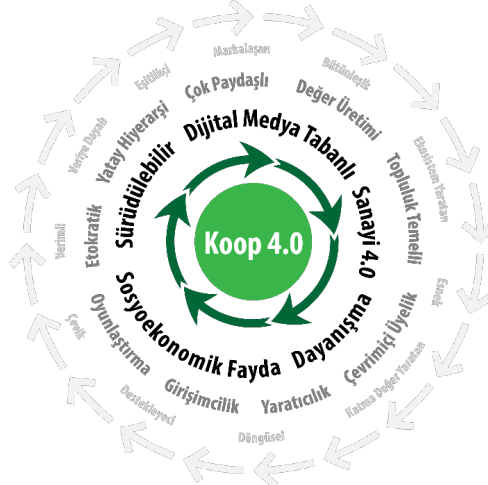
Şekil 1 sermayeyi tekelleştiren, klasik hiyerarşiye sahip, doğa ve toplumu sadece hammadde ve emek olarak gören sistemi görselleştirmektedir. Bu sistemde sermaye yani ekonomik güç en tepedeki sayıca az kişide toplanmaktadır.

Şekil-1: Tekelleşen Sermaye Hiyerarşisi

Şekil 2’de görselleştirilen Koop 4.0 yaklaşımı ise; döngüsel olarak birbirini destekleyen bir değerler kümesi olarak tasarlanmıştır. Bu değerler çağın gereklerine göre değişebileceği gibi önem derecesi ve etki değerine göre dıştan içe ya da içten dışa hareket edebilir yapıdadır.

Şekil-2: Koop 4.0 Değerler Döngüsü

Klasik lider etrafında yoğunlaşan sistemin aksine, Koop 4.0 yaklaşımı lideri değil topluluğu önceleyerek sosyoekonomik kalkınmayı hedeflemektedir. Diğer yandan günümüzdeki küresel rekabet ortamında ayakta kalmak adına katma değer yaratan, sosyal fayda üreten, dijital pazarlama ve markalaşma pratiklerini uygulayan yaklaşımlar çok daha fazla benimsenmektedir. Gençlerin aktif katılımını önemseyen ve önceleyen Koop 4.0 yaklaşımı, önümüzdeki yıllarda krizlerle boğuşacağı öngörülen küresel iktisadi sistemin içinde dijital medya tabanlı yeni nesil örgütlenme biçimi olarak, krizler karşısında kendini kanıtlamış olan kooperatifçilik alanında yeni bir alternatif yaratmaktadır. Koop 4.0; çevreci, sürdürülebilir ve toplumsal dayanışma odaklı olmasının yanında, insan onuruna yakışan istihdamı sağlamasıyla, hem bireyin hem de toplumun refahını artıracak açılımları ortaya koyabilmektedir.

Sonuç

İnsanlığın var olmasından bugüne süregelen bireyler ve topluluklar arası iş birliği olgusu, medeniyetin aştığı kritik engellerde çoğu kez belirleyici bir faktör olmuştur. Keza içinde bulunduğumuz ve bir yanıla dijital olarak inşa ettiğimiz yeni uygarlığın mihenk taşlarından en önemlisi yine iş birliği ve dayanışma olgusudur.

Dijital sistem ve kültürün yarattığı konfor alanlarında, çok yönlü ve çeşitlilikte sosyal ve ekonomik sorunlar oluşmaktadır. Bu sorunların başlıca sebeplerinden biri de teknolojinin oluşturduğu bireyselleşme faktörüyle beraber iş birliği süreçlerinin dijital dünyaya kaymaya başlamasıdır. Bir geçiş süreci olarak tanımlanabilecek bu duruma yönelik dijital tabanlı oluşturulan yeni yaklaşımlar, fiziksel hayatta olanların yansımaları olmakla birlikte, gelir adaletsizliğinden sosyal sorunlara, ekonomik tekelleşmeden güvencesizliğe kadar birçok farklı bireysel ve toplumsal soruna cevap aramaktadır.

Krizler çağı olarak da adlandırılan bu dönemin sorunlarına çözüm önerilerinden biri de kooperatifçiliktir. Ancak bahsedilen

dijital kültürün baskın hale gelmesi yeni kooperatifçilik modellerinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda çalışmamızda önerilen Koop 4.0 yaklaşımının hem ilgili literatüre katkı sağlaması, hem de getirdiği yenilikçi çözümlerle yeni nesil örgütlenme biçimi olarak özgün bir modele dönüşmesi hedeflenmektedir.

Krizler çağında dirençli bir yapı oluşturmak adına çok paydaşlı, katılımcı, yatay hiyerarşiyi benimseyen, dayanışma ekonomisini temel alan, etokratik ilkelere sahip, farklı uzmanların bir arada fayda üretebildiği, mekandan bağımsız dijital üyeliğe açık bir yaklaşım olarak tanımlanabilecek Koop 4.0; gelecek yılların baskın sosyoekonomik kalkınma modeli olarak görülen kooperatifçiliğin dönüşümünde önemli bir referans zemini olarak konumlanmaktadır.

Kaynakça

- Akçay, V. H., & Ünlüönen, M. B. (2020). Türkiye’de Yeni Nesil Kooperatif Olarak Nitelendirilen Sosyal Kooperatiflerin Geleneksel ve Yeni Nesil Kooperatiflerle Kıyaslaması ve Swot Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2684-2703.
- Akgül, B. (2021). *Dijital Medya’nın Ekonomi Politikası*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- AlbatrosBilişimKooperatifiGirişimi. (2023). *Manifestomuz*. albatros.coop: <https://albatros.coop/manifesto/> adresinden alındı (erişim: 07.06.2023)
- Arslan, C. (2019). "Ahlat Şehri Kent Dokusu ve Eski Eserleri". *KARE-Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1-21.
- Aykaç, A. (2018). *Dayanışma Ekonomileri Üretim ve Bölüşme Alternatif Yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aysu, A. (2019). *Kooperatifler*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Buckingham, D. (2007). Digital Media Literacies: rethinking media education in the age of the Internet. *Research in Comparative and International Education*, 1(2), s. 43-55.
- Canan, S., & Acungil, M. (2020). *Dijital Gelecekte İnsan Kalmak*. İstanbul: Tuti Kitap.
- Castells, M. (2020). *İnternet Galaksisi*. (T. A. Taşdemir, Çev) Ankara: Phoneix Yayınevi .
- CitizenNetwork. (2022). Join. Citizen Network: <https://citizen-network.org/join> adresinden alındı (erişim: 07.06.2023)
- Çağlak, E., & Çalık Bağlama, M., & Mısırlıoğlu, B. (2021). Marshall McLuhan'ın Global Köy'ünde Starbucks. *Ahi Evran Akademi*, 132-140.
- Demirel, İ., & Sayar, T. E. (2018). *Yeni Medya Çağında Kültürel Değişim*. M. G. Genel içinde, *İletişim Çağında Dijital Kültür* (s. 64). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Dursun, Ö. Ö. (2010). *İletişimde Dönüşümler*. H. F. Odabaşı içinde, *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler* (s. 231-255). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ecovillage. (2015). About. Ecovillage: <https://ecovillage.org/about/about-genel/> adresinden alındı (erişim: 07.06.2023)
- Eğilmez, M. (2017). Endüstri 4.0. <https://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html> adresinden alındı (erişim: 09.06.2023)
- Ethoplasin. (2020). Ethocracy Suggestions. Ethoplasin Web Sitesi: <https://www.ethoplasin.net/eThoCracySuggestions.html> adresinden alındı (erişim: 09.06.2023)
- GençİşİKooperatif. (2015). Biz Kimiz. Genç İşi: <https://gencisi.org/biz-kimiz/> adresinden alındı (erişim: 09.06.2023)
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Gire, A. (2021). Olur mu Olur: Albatros Bilişim Kooperatifi Girişimi. U. D. Yıldırım, & F. S. Öngel içinde, *Şirketlerden Kooperatiflere Rekabetten Dayanışmaya Tartışmalar Deneyimler* (s. 25-46). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Girgin, A. (2014). *Gazeteciğin Temel İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- GMKA. (2021). *Güney Marmara Kooperatifçilik Analizi*. Çanakkale-Balıkesir: Güney Marmara Kalkınma Ajansı.
- Gonzalez, R. A. (2017). Going back to go forwards? From multi-stakeholder cooperatives to Open Cooperatives in food and farming. *Journal of Rural Studies*, 1-13.

- Gülçubuk, B. (2018). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Kooperatif Örgütlenmesi. F. Gür, & M. Bayramoğlu içinde, Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma (s. 283-298). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Harvey, R. (2022, 11 8). Citizen Network Osk: A new co-op for a new world of connections. thenews.coop: <https://www.thenews.coop/166317/topic/technology/citizen-network-osk-a-new-co-op-for-a-new-world-of-connections/> adresinden alındı (erişim: 09.06.2023)
- Hopaçay. (2020). Hakkımızda. hopaçay: <https://hopacay.org/hakkimizda-2/> adresinden alındı (erişim: 10.06.2023)
- Howe, J. (2010). Crowdsourcing Kalabalıkların Gücü, Bir İşin Geleceğine Nasıl Şekil Verebilir? (G. Aksoy, Çev.) İstanbul: Optimist.
- ICA. (2018a). What is Cooperative? ica.coop: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> adresinden alındı (erişim: 10.06.2023)
- ICA. (2018b). Cooperative identity, values & principles. ica.coop: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> adresinden alındı (erişim: 10.06.2023)
- ICA. (2018c). About Us. ica.coop: <https://ica.coop/en/about-us/international-cooperative-alliance> adresinden alındı (erişim: 10.06.2023)
- ICA. (2021). Young People And Cooperatives: A Perfect Match? Brüksel: ICA.
- ICA; EURICSE. (2022). World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy. monitor.coop: https://monitor.coop/sites/default/files/2022-11/WCM_2022.pdf adresinden alındı (erişim: 13.06.2023)
- Iliopoulos, C. (2005). New Generation Cooperatives: The Potential of an Innovative Institutional Arrangement for Mediterranean Food Supply Chains. *New Medit*, 14-20.
- Jarvis, J. (2010). Google Olsa Ne Yaptı? İstanbul: Mediacat.
- Kahraman, M. (2014). Sosyal Medya 101 2.0. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Kendal-Ward, D. (2023, 05 24). Co-op's 2023 Annual General Meeting: Members' votes have been heard. coop: <https://www.coop.co.uk/blog/co-ops-annual-general-meeting-members-votes-have-been-heard> adresinden alındı (erişim: 13.06.2023)
- Koller, E. F. (1947). Cooperatives in a Capitalistic Economy. *Journal of Farm Economics*, 1133-1144.

- Köne, A. Ç. (2023, 01 04). Kooperatif Kimliği. Sosyal Ekonomi: <https://sosyalekonomi.org/kooperatif-kimligi/> adresinden alındı (erişim: 15.06.2023)
- Mondragon. (2023). About Us. [mondragon-corporation: https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/](https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/) adresinden alındı
- Mülayim, Z. G. (1992). Kooperatif Kuruluşlarda Üst Örgütlenmenin Önemi ve Türkiye'de Sorunları. İstanbul İktisat Fakültesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Nadeau, E., & Nadeau, L. (2016). The Cooperative Society: The next stage of human history. Wisconsin: Emile G Nadeau.
- NBC. (2023). Community Impact. National Cooperative Bank: <https://www.ncb.coop/about-us/community-impact> adresinden alındı (erişim: 15.06.2023)
- NewGenCoop. (2021). Proje. New Gen Coop: <https://newgencoop.org/proje/> adresinden alındı(erişim: 15.06.2023)
- Nizam, D. (2021). Yeni Nesil Kooperatifler: Topluluk, Aidiyet ve Yer-Temellilik. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- OP. (2023). OP Financial Group in brief. OP Financial Group: <https://www.op.fi/op-financial-group/about-us/op-in-brief> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- PellervoCoop. (2023). Cooperation in Finland. Pellervo: <https://pellervo.fi/en/english/cooperation-finland/> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- Rehber, E. (2011). Kooperatifçilik. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ryan, J. (2019). İnternetin Geçmişi ve Dijital Gelecek. (B. Keleş, Çev.) Ankara: Tübitak Kitaplar Müdürlüğü.
- Scholz, T. (2016). Platform Cooperativism: Challenging the Corporate Sharing Economy. Rosa Luxemburg Stiftung New York Office, 1-32.
- Scholz, T., & Schneider, N. (2016). Ours to Hack And to own. New York: OR Books.
- Sivildüşün. (2023). Dünyalar. Dünyalar, Sivil Düşün: <https://dunyalar.sivildusun.net/> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- Soysaraç, M. (2023, 06 03). Paydaş Yönetimi için Sosyal Kooperatifler. Sosyal Ekonomi: <https://sosyalekonomi.org/paydas-yonetimi-icin-sosyal-kooperatif/> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- Standing, G. (2014). Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf. (E. Bulut, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Surowiecki, J. (2018). Kitlelerin Bilgeliği. (O. Deniztekin, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tapscott, D., & Williams, A. D. (2007). Wikinomi, Kitleleşmiş İş Birliği Her Şeyi Değiştiriyor. (D. Boyraz, Çev.) İstanbul: Mediacat.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). 100 Soruda Koopertifçilik. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı.
- Türkoğlu, T. (2017). Digito Ergo Sum. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- UN. (2015, 08). Cooperatives in Social Development. United Nation: <https://www.un.org/development/desa/cooperatives/what-we-do/55-2.html> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- UN. (2015). Sorumlu Üretim ve Tüketim. Birleşmiş Milletler Türkiye: <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/12> adresinden alındı(erişim: 17.06.2023)
- Yıldırım, A. (2012). Sosyal Ağlar ve Kişisel Gizlilik Çatışması. T. Kara, & E. Özgen içinde, Sosyal Medya Akademi (s. 243-267). İstanbul: Beta Basım.
- Yıldız, E., & Davutoğlu, N. A. (2018). Konaklama İşletmelerinde Personel ve İnsan Kaynakları Yönetiminden, Sanayi 4.0'lı Yönetime. SETSCI Conference Indexing System, Volume 3, 1563-1569.
- Yılmaz, E. A. (2022). Oyunlaştırma. İstanbul: Abaküs Kitap Yayın.

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 14 • Sayı/No: 65 • Ağustos/August 2023
ISSN: 1309-601X

MONTESQUIEU VE KARŞILAŞTIRMALI SİYASET BİLİMİ METODOLOJİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation on Montesquieu and His Contributions to Comparative
Political Science Methodology*

Merve BAHADIR

Bilim Uzmanı.

mervebahadir2242@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1963-1414

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 21.07.2023

Kabul Tarihi: 20.08.2023

DOI: 10.59281/turkiz.1331024

Kaynak göstermek için:

Bahadır, M., (2023). Montesquieu ve Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi
Metodolojisine

Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme.

Düşünce Dünyasında Türkiz, 14(65): 181-199.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789

www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

MONTESQUIEU VE KARŞILAŞTIRMALI SİYASET BİLİMİ METODOLOJİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation on Montesquieu and His Contributions to
Comparative Political Science Methodology*

Merve BAHADIR

Bilim Uzmanı.

mervebahadir2242@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1963-1414

Özet

Siyaset Biliminin bir alt dalı olan Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin güncelliği günümüzde giderek artmaktadır. Temelleri Antik Yunan'a dayanmakla birlikte siyasal düzleme disiplin olarak yansıması İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi, kim yönetecek, nasıl yönetilecek, ideal yönetim biçimi ve yöneten-yönetilen ilişki nasıl olmalıdır, gibi sorulara da cevap aramaktadır. Bu sorular, geçmişten günümüze farklı düşünürler tarafından ele alınmış ve çeşitli saptamalar yapılarak alternatifler üretilmiştir. Bu bağlamda, metin içerisinde öncelikli olarak Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin gelişimi ve önemine değinilmiş ve daha sonra Montesquieu örneği üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada Karşılaştırmalı Siyaset ve literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Siyaset, Montesquieu, Erkler Ayrımı.

Abstract

The currency of Comparative Political Science, a sub-branch of Political Science, is increasing day by day. Although its foundations date back to Ancient Greece, its reflection as a discipline on the political plane took place after the World War II. Comparative Politics seeks answers to questions such as who will govern, how they will be governed, what is the ideal form of governance, and how the relationship between the rulers and the ruled should be. These questions have been addressed by different thinkers from past to present and alternatives have been produced by making various determinations. In this context, the development and importance of Comparative Political Science is first mentioned in the text and then a general evaluation is made through the example of Montesquieu. In this study, Montesquieu's ideas are discussed in the context of his contribution to the comparative political method. In the study, comparative politics and literature review method was used.

Keywords: *Comparative Politics, Montesquieu, Separation of Powers.*

Giriş

Karşılaştırma günlük hayatın her aşamasında başvurulan bir yöntemdir. Bireyler, toplum içindeki kendi yerlerini, toplumun diğer kısmıyla kıyaslama neticesinde belirlemektedir. Bir olguya iyi ya da doğru demek için geri kalan diğer olguları da bilmek gerekmektedir. Bu durum bireylerin günlük hayatlarında geçerli olduğu gibi ülkeler, devletler bağlamında da geçerliliğini korumaktadır. Bir ülkenin dünyada kendi konumunu tayin etmesi için öteki ülkeler hakkında da bilgisi olması gerekmektedir. Zira bu doğrultuda varılan sonuçlar önem teşkil edecektir ve geçerliliği de olacaktır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Karşılaştırmalı Siyaset Bilimini etkin bir şekilde kullanmıştır. Dünyada ki diğer ülkelerin nasıl yönetildiğini, yönetim mekanizmalarını çok iyi analiz etmiştir. Buna karşın, ülkemizde bu konuda yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin önemi giderek artmaktadır. Önemine ve yararlarına vurgu mahiyetinde, önyargılardan arınmayı, olası karşılaşılabılır sorunların çözümlerini, sorunları tecrübe etmeden görebilmeye, buna paralel olarak alternatif üretebilmeye yardımcı olmaktadır. Sadece farklı ülkeleri karşılaştırmakla yetinmemektedir. Farklı düşünürler farklı zamanlarda kimin yöneteceğine, nasıl yönetileceğine, yönetim biçimlerinin nasıl olması gerektiği hakkında çeşitli sonuçlara ulaşmışlardır. Bu duruma Antik Yunan'da Platon, Heredotos gibi düşünürler örnek verilebilir.

Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin çeşitli çalışma alanları vardır. Bu alanlardan birisi de yönetim biçimleridir. Eski çağlardan günümüze bu konuda çeşitli alternatifler üretilmiştir. Aydınlanma çağında da bu konuda önemli bir çalışma ortaya koyan bir düşünür de Montesquieu'dür. Yönetim biçimlerini cumhuriyet, monarşi ve despotizm olarak üçe ayırmıştır. Yönetim biçimlerinin meydana gelmesindeki farklı değişkenlerin varlığını tespit etmiş ve bu değişkenlerin yönetim biçimlerini doğal olarak oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu değişkenlerin en önemlisi olarak iklimin bireyler üzerindeki etkisini göstermiştir. Montesquieu, farklı değişkenlerin oluşturduğu yönetim biçimlerinin her birinin varlığını devam ettirmeleri için gerekli insani tutkularının olduğu üzerinde durmuştur. Metinde ağırlıklı olarak yönetim biçimlerinin üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Düşünür ideal yönetim biçimini aramaktan ziyade her ulusun kendine has özellikler taşıdığını ve yine kendine has yönetim biçimlerini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Metinde Montesquieu'nün yönetim biçimleri genel olarak değerlendirilmiştir.

1. Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin Gelişimi ve Önemi

Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin zihinsel olarak bir davranış metodu olduğu söylenebilir. İçinde bulunduğumuz toplumda, ailede ve devlette yerimizi tayin etmek veya konumumuzu belirleme noktasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak uygulanan bir davranış şeklidir. Aynı zamanda bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Örneğin bizim

kimliğimiz ne olduğu, ancak diğerlerinin kimliklerinin ne olduğu ve dışarıdan bakıldığında kişinin nasıl algılandığıyla anlam kazanacaktır. Burada kişinin kendi algısından ziyade, kendisinin etraftaki algısı önem kazanır. Bu algı da karşılaştırma yoluyla elde edilmektedir. Bu metod, kişinin kendi hayatında, toplumlar içerisinde, devletlerarasında başvurulmuş, anlamlandırma, ortaya çıkarma, nerede olup olunmadığının görülüp değerlendirilmesi açısından son derece önem arz etmektedir (Kayalcıoğlu ve Kağncıoğlu, 2012: 3). Günlük hayatta alınacak basit bir karardan toplumsal ya da siyasal alan ile ilgili alınacak önemli karar süreçlerini de etkilemektedir. Örneğin herhangi bir şey satın alırken veya bir tercih yapmak durumunda kalındığında birey kendisi için neyin daha iyi ve doğru olduğu konusundaki kararı karşılaştırma yaparak verebilir. Burada bireyler bir seçim yaparken veya bir karar verirken emsal teşkil edebilecek referanslara ihtiyaç duyabilir. Bu referanslar bireye bir karar vermesi noktasında önemli ölçüde etkili edebilir (Yılmaz, 2013: 1326).

Toplumsal hayatta önemini ve güncelliğini koruyan karşılaştırma metodu, toplumsal hayatın temel bir olgusu olan siyaset için de geçerli olmaktadır. Siyaseti anlamak, değerlendirmek ve yön vermek noktasında karşılaştırma metodu önemli bir yerde durmaktadır. Mesela ülkemizdeki siyasal yapının, siyasal kültürün ve kurumların başka ülkelerdeki yansımalarına karşılaştırma yöntemi ile ulaşmak kabildir. Böylelikle başka ülkeler ile kendi ülkemiz arasındaki benzerlikler ve farklılıklar görülür, bu benzerlik ve farklılıkları oluşturan şartlar hakkında bilgi sahibi olunabilir (Kalaycıoğlu ve Kağncıoğlu, 2012: 4). California Üniversitesi eski ünlü hocası James Coleman “Eğer mukayese yapmıyorsanız, bilimsel olamazsınız.” şeklindeki ifadesi karşılaştırmanın önemini vurgulamaktadır. Coleman ayrıca siyaset hususunda daha net fikirlere sahip olunabilmesi için “Neye kıyasla?” sorusunun sıklıkla sorulması ve bu bağlamda karşılaştırmalı bir tutum sergilenmesini gerekli görmektedir. Ülkeler üzerinden bakıldığında ülkeler de birbirleriyle karşılaştırılabilir. Söz gelimi Türkiye’de

vatanseverlik oranının yüksek olması ancak başka ülkelerdeki vatanseverlik oranının yüksekliği ile karşılaştırıldığında anlamlı olabilir. Bu doğrultuda ülkeler karşılaştırıldığında bazı genellemelere daha rahat ulaşılabildiğini söylemek mümkündür (Yılmaz, 2013: 1326).

Karşılaştırma yapmanın kazanımlarını ifade etmek gerekirse, karşılaştırma kendi ülkemizi anlamak açısından önemli bir yerde durmaktadır. Ülkeler hakkında genel kanılar edinmeyi, bazı referans noktaları vermeyi, ön yargılardan kurtulup kendi ülkemizin dünyada algılandığı şekli görmeyi bu sayede ülkemizin küresel ölçekteki yerini tayin etmeyi, ülkemizdeki var olan dinamikleri nasıl paylaştığımızı ve dünyada bu paylaşımın nasıl gerçekleştiğini görmeyi sağlamaktadır. Kendi ülkemizdeki açmazların, diğer ülkelerdeki çözüm yollarıyla reçete etmeyi de sağlayabilir. Sadece kendi ülkemizi tanımak aslında kısır bir döngü oluşturmaktadır. Kendi ülkemizi bilmek için diğer ülkeleri de tanımak gerekmektedir (Saraçoğlu, 2014: 1-2). Sosyal bilimlerde olguları incelemek için bir laboratuvar olmadığından, genel kanılara varmak için karşılaştırma yöntemi kullanılmaktadır. Siyasal sistemlerde, karşılaştırılarak diğer ülkelerin gerek tarihlerini gerek kurum yapılarını ve yönetim biçimlerini analiz ederek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkündür (Kalaycıoğlu ve Kağmcıoğlu, 2012: 4-5).

Karşılaştırmalı Siyasetin çalışma alanları giderek artmaktadır. Yalnızca iki ülkenin idari ve sistemsel karşılaştırılmasının yanı sıra bundan çok daha fazlası olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun yanında bazı eksik kısımları da bulunmaktadır. Mesela, fen bilimlerindeki gibi kesin sonuçlara, verilere ulaşılması çok mümkün değildir. İnsan faktörü olduğundan olasıdır, net değildir. Örneğin herhangi iki ülkenin aynı sistemsel soruna tepkileri ve çözümleri farklı olabilir, bunun yanında çözüm formüllerinin aynı olması da aynı sonuçları doğurmayabilir. Burada özgünlük de devreye girmektedir. Çünkü her ülkenin kendine ait bir sosyal, siyasal kültürü mevcuttur. Fakat çözümlerin farklı olmasına rağmen yine

de bir birikim oluşturur ve farklı düzlemlerde reçete olabilmek ihtimali söz konusudur (Saraçoğlu, 2014: 5-6).

Yapılan karşılaştırmalar neticesinde çeşitli verilere ulaşıp, bu verileri tasniflendirme sonucunda karşılaştırma yönteminin siyasette yeni bir alan açarak, siyaset biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Karşılaştırmalı Siyaset, Siyaset Bilimi'nin bir alt dalıdır. Günümüzde önemi ve güncelliği giderek artmakta birlikte, temelleri Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Kim yönetecek? Nasıl yönetecek?... gibi soruların cevaplarıyla alternatif yönetim biçimleri meydana gelmiştir. Siyasal sistemlerin, yönetim biçimlerinin ilk tasnifleri Antik Yunan döneminde yapıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2014: 123-124). Ülkelerin kendilerine ait siyasal yapıları, siyasal kültürleri neticesinde yönetim biçimlerini oluşturmuşlardır. Burada Karşılaştırmalı Siyaset, bir ülke için sorun ve tehlike arz eden bir durum karşısında diğer ülkelerdeki uygulamaları, yapıları irdeleyerek çözüme ulaşma noktasında işlev görmektedir.

Kökeni Antik Yunan'a dayanan Karşılaştırmalı Siyasetin ayrı bir bilim dalı olarak belirmesi 19. yüzyıla tekabül etmektedir. Daha çok devletleri tanımak amaçlı idari yapılarının incelenmesi açısından değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüzde araştırma alanları artması ve bu anlamda güncelliği ve önemi değerlendirildiğinde çağdaş siyaset biliminin önemli bir alanını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2014).

Karşılaştırmalı Siyasetin keskin konu sınırlaması mevcut değildir. Fakat ana gaye olarak ülkelerin iç siyasetlerine yöneliktir. Bunun yanında, siyasi partiler, siyasi kültür ve değişimi, sistem değişimi ve dönüşümü, yönetim ve hükümet sistemleri, seçimler ve seçim sistemleri gibi konular da karşılaştırmalı siyasetin çalışma alanları içine girmektedir (Yılmaz, 2013). Antik Yunan'da ilk siyasal sistem tasnifleri yapılmıştır. Bu tasniflendirme de gaye en iyi yönetim biçimine ulaşmaktır. Platon, Heredotos, Aristoteles gibi düşünürler Karşılaştırmalı Siyaset alanında çalışmalar yapmışlardır

(Yılmaz, 2014: 129). 18. yüzyılda aydınlanma çağında yaşamış Montesquieu, yönetim açısından olgular ve olması gereken arasında bir denge kurmaya çalışmış ve yönetim biçimlerini üç grupta sınıflandırmıştır (Ağaoğulları, 2011: 541).

2. Karşılaştırmalı Siyaset Bilimde Montesquieu Örneği

Fransız aydınlanmasının önde gelen düşünürlerinden olan Montesquieu, 1689-1755 yılları arasında yaşamıştır (Nemutlu, 2003: 144). Hukuk eğitimi alan Montesquieu, siyaset ve hukuk felsefecisi olup, toplumsal konularda etkili kimliğini öne çıkarmıştır. Aynı zamanda siyasal incelemeyi de hakiki bir temel üzerine oturtmuştur. Hobbes ve Locke'tan etkilenmiş, fakat onlardan ayrı olarak doğa ya da toplum sözleşmesi gibi konular üzerinden hareket etmek yerine olguları incelemek ve bu olgulardan bazı sonuçlara –bu sonuçlardan kasıt, Montesquieu'nün Kanunların Ruhu Üzerine adlı kitabındaki kanunlardır– varmayı amaç edinmiştir (Ağaoğulları, 2011: 541). 1721'de İran Mektupları adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitap, 1748 yılında yayınladığı Kanunların Ruhu Üzerine adlı kitabın bir ön çalışma niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. (Can, 2010: 19).

2.1. Montesquieu'de Yöntem ve Doğa-İlke İlişkisi

Düşünür aydınlanma döneminin de etkisiyle yeni arayışlar içine girdiği söylenebilir. Somut olaylara değer vererek olgular arasındaki ilişkiyi irdeleyip bilimsel kanunlara ulaşmak gerektiğini savunmuştur. Burada kanunlardan kastı, bir ülkedeki mevcut kurallar bütünü değil, tüm varlıkların kanunlarıdır. Bu tutumu kitabının en başındaki, “En geniş anlamıyla kanunlar nesnelere doğasından kaynaklanan zorunlu ilişkilerdir ve bu anlamda tüm varlıkların kendi kanunları vardır.” (Montesquieu, 2017: 3) cümlesinden anlaşılmaktadır. Montesquieu'ye göre kanunları oluşturmada yöntemler vardır. Meydana gelen sosyal-siyasal olayları analiz eden kişi, gelenekler, yasalar, yaşam tarzları gibi pek çok çeşitlilik ile karşılaşır. Düşünür, bu çeşitliliğin arkasındaki

süreklilik arz eden ilişkilerin gözlemlenmesi ve aydınlığa kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir. Yöntemin ilk unsurunu bu açığa çıkarma oluşturmaktadır. Yönteminin ikinci unsuru ise, sadece olgular arasındaki benzer yönleri açığa çıkarmanın yetmeyeceğini, aralarındaki zıtlıklarında farkında olunması gerektiğinin üstünde durması oluşturmaktadır. Üçüncü unsur ise, önyargılardan sıyrılıp nesnellik iddiasının taşınması gerektiğidir. Bu unsur yönteminin son unsurunu, neden-sonuç ilişkisi meydana getirmektedir (Ağaoğulları, 2011: 543-545).

Montesquieu'ye göre kanunları meydana getiren olgular bir ülkenin fiziki yapısıyla, dondurucu, yakıcı veya ılık iklimleri, halkın meşguliyetleri, değer yargıları, gelenek ve ekonomik unsurlarıyla ilgilidir. Kanunları kısaca şeylerin doğasından meydana gelen zorunlu ilişkiler olarak tanımlamıştır. (Montesquieu, 2017: 9-10). Bütün bu unsurların kendi aralarında da ilişkisi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bir ülkenin siyasal sistemini veya hukuksal yapısını araştırmak için, iklim, coğrafya, nüfus, ekonomik yapı, gelenek ve adetler gibi değişkenlere bakmak gereklidir. Çünkü düşünür söz konusu ülkenin siyasal sistemini veya hukuksal yapısını anlamak için onları meydana getiren değişkenleri ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi anlamakla mümkündür. Bu nedenle düşünür kanunları değil kanunların ruhunu irdelediğini söylemektedir. Burada ruh olarak ifade etmeye çalıştığı asıl şey, kanunların diğer değişkenler ile olan ilişkisidir (Ağaoğulları, 2011: 545).

Düşünür, her yönetim biçiminin kendine has doğası ve bu doğanında bir ilkesi olduğunu ileri sürmektedir. Yönetim biçiminin doğası, kanunları oluşturan, ortaya çıkaran ve onun öyle olmasını sağlayan her türlü şeydir. Bunların arasında iklim, yaşam koşulları, gelenekler, nüfus gibi etmenleri saymak mümkündür. Yönetim biçiminin ilkesini ise, bir yönetim biçiminin var olur devam etmesi için insani temel bir tutkunun ve düşünce yapısının varlığından bahseder. Yani yönetimi harekete geçiren temel insani duygudur (Ağaoğulları, 2011).

Yönetimin doğasını oluşturan etmenlerden biri olan iklim değerlendirildiğinde, soğuk iklimlerde yaşayan insanların daha güçlü, cesur, özgüvenli, dürüst ve çalışkan oldukları, sıcak iklimlerde yaşayanların ise tam tersine zayıf, hassas, zevke düşkün, tembel, özgürlük tutkusu olmayan köle yaşamına eğilimli kişiler oldukları kanısına varmaktadır düşünür. Montesquieu, soğuk iklimdekileri genç insanlara, sıcak iklimleri ise yaşlı insanlara benzetmiştir (Montesquieu, 2017: 290-292). Ayrıca ülkelerin hukuk sistemlerinde de iklim, ekonomik yapı gibi etmenlerin etkili olduğunu ifade etmiştir (Ateş ve Akpınar, 2017:2). Benzer bir değerlendirme de toprak büyüklüğü ile ilgilidir. Tek kişinin hegemonyasında olan yönetimlerin, toprakların verimli olduğu, çok kişinin hükmü olduğu yönetimlerin, toprakların verimsiz olduğu yerlerde doğduğu kanısı söz konusudur. Örneğin arazi büyüklüğüne göre cumhuriyet küçük olanlarda, despotizm geniş arazilerde monarşi ise orta büyüklükte ve doğal engellerle bölünmüş arazilerde ortaya çıkan yönetim biçimleridir. (Ağaoğulları, 2011: 549). Böylelikle Montesquieu, insan karakterlerinin, yaşam tarzlarına yansımaları dış çevreyle de ilintilendirmiş, ortaya çıkan yönetim biçimlerinin de aslında o toplumun yapısından bağımsız olamayacağı üzerinde bir düşünce geliştirmiştir (Gürkan, 2005: 12).

2.2 Montesquieu'nün Yönetim Biçimleri

Yönetim biçimlerini oluşturan, toplumsal çarkların bütünüdür. Bunun içinde de coğrafya, iklim, gelenekler, ekonomik yapı ve yönetimi devam ettirecek olan insani tutkular vardır. Yani yönetimin prensibi, ilkesidir. İlkeler toplumlara göre farklılıklar gösterdiğinden, devletlerin yönetim biçimlerinin aynı olmaması tabiidir. Düşünürün yönetim biçimlerini oluştururken temel noktası, iktidara kim sahip olacak ve bu iktidarı nasıl kullanacak sorusuna cevap aramaktır (Eroğlu, 1981: 116). Montesquieu, yönetim biçimlerini üçe ayırmakta ve Cumhuriyet, Monarşi ve Despotizm olarak sıralamaktadır (Balci, 2013: 15).

2.2.1. Cumhuriyet

Montesquieu yönetim biçimi olarak cumhuriyeti, hâkim gücün tüm halkın elinde olması halinde demokrasi, bir kısmının elinde olması halinde ise aristokrasi olur şeklinde kendi içinde sınıflandırmaktadır. Öncelikli olarak demokrasinin üstünde durup ve oy verme yoluyla halkın hükümlerine olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat Antik Yunan düşünürleri gibi demokrasinin en nihayetinde tiranlığa dönüşme tehlikesini de oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple yönetimde halkın olmasının yanında tümüyle aşağı tabakaya (halka) bırakılmaması gerektiğini düşünmektedir (Ağaoğulları, 2011: 551). Halk yapabildiği işi kendisi yapmalı, yapamadıkları işi ise bakanlar aracılığıyla yapmalıdır. Halk bu yetki paylaşma konusunda saygıyı hak etmektedir. Örneğin, halk, meclis ve senato üyelerini Atina'da bizzat seçerken, Roma'da bu üyeleri seçmek için kişiler seçilmekteydi, yani temsil sistemi ile yönetime katılmaktaydı (Montesquieu, 2017: 12-13). Düşünür mevcut siyasal haklardan yaralanma hakkını kadınlara tanımamaktadır. Hatta kadınları yurttaş olarak görmemektedir (Ağaoğulları, 2011: 552).

Cumhuriyet yönetiminin temel ilkesi erdemdir. Demokrasinin dayanağı erdemdir. Burada erdem kavramı, vatan sevgisi, hoşgörü ve kanaatkârlığı temsil etmektedir. Demokrasinin işleme için erdemli kişilerin varlığı gereklidir. Çünkü bu duygu yozlaştığı zaman yönetim biçiminin yaşama olanağı kalmamaktadır. İlkeler - burada erdem- yönetimleri harekete geçiren tutkularlardır (Kavra, 1989: 79-80). Erdem duygusuna, o toplumda yaşayan tüm yurttaşların sahip olması, yönetimin işlerliği açısından çok önemlidir. Erdem duygusu eşitlik sevgisini beraberinde getirmektedir. Monarşi ve despotizmde eşitlik talep edilen bir durum olmazken demokrasilerde eşitlik, azla yetinmekle eş değerdir. Yurttaşlar ülke çıkarlarını, kendi çıkarlarından önde tutmaktadır. Bu durumda azla yetinmeyi bir borç olarak görmekte ve eğer azla yetinmeyip, demokrasi sevgisi ve erdem görmezden gelinirse eşitsizlik doğacaktır, anlayışı hâkimdir. Devlet çıkarlarını

şahsi çıkarların önünde tutmayı gerektiren sevgi, eğitim yoluyla sağlanmaktadır. Bu sebeple eğitim, en çok cumhuriyet için önemli olmakta, monarşi ve despotizm için aynı önemi taşımamaktadır. Zira bir durumu muhafaza etmek ve korumak için sevgi -demokrasi sevgisi- ön koşulu oluşturmaktadır. Demokrasilerde erdemin oluşmasını sağlarken önemli noktalardan biri de, demokrasi sevgisinin, erdemin önce babalarda olması gerektiğidir. Eğer cumhuriyet yönetimi başarı sağlayamamışsa, bu durum ancak kötü yetiştirilmiş nesilden ziyade kötü yetiştirmiş neslin başarısızlığıdır (Montesquieu, 2017: 45-55).

Montesquieu, kendi içinde tasniflendirmiş olduğu yönetim biçiminde, Antik Yunan ve Roma'yı demokrasiye, Venedik ve Polonya'yı da aristokrasiye örnek göstermiştir (Ağaoğulları, 2011: 553).

Montesquieu yönetim biçimlerinin bozulmasının nedenini, yönetimin ilkesiyle artık bağdaşmaması olarak göstermektedir. Toplum erdem duygusunu yitirdiğinde cumhuriyet işlevsiz hale geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte tüm yurttaşlar kendilerini yönetenlerle eşit olmak istediklerinde yani aşırı eşitlik talebi de yönetim biçiminin geçersiz kalacağı iler sürülmüştür. Montesquieu, "Erdemin doğal mekânı özgürlüğün yanı başıdır. Fakat erdem, kölelikten ne kadar uzaksa aşırı özgürlükten de o kadar uzaktır." cümlesiyle durumu özetlemiştir. Aristokrasi de ise durum, asillerin keyfi uygulamaları neticesinde zarar görür ve bozulur. Eşitliği halkta stabil tutup, halk ile kendi aralarındaki eşitsizliklerin artması sonucunda işlerliğini kaybetmesi gerçekleşecektir. Asillerin güçlerinin kronikleşmesi sonucunda özellikle servet eşitsizliği söz konusu olur ki yönetimin çöküşü gerçekleşir (Montesquieu, 2017: 141-146).

2.2.2. Monarşi

İktidarın ve gücün ana kaynağı kralda toplanmıştır. Fakat düşünür; kralı, sınırsız bir yetkilerle donatılmış güç kaynağı olarak görmez, kralı denetleyen araçların da olduğunun altını çizmektedir. Bu anlamda monarşiyi ılımlı bir yönetim olarak görmektedir.

Özgürlüklerin ortadan kaldırılmadığı ve kralın da keyfi hareketlerinin önüne geçildiği bu yönetim biçiminin yürütücü olarak araçları önemli görmektedir. Araçlardan kastı, asiller, aristokratlardır (Ağaoğulları, 2011: 553-554). Montesquieu monarşide asillerin önemini, “Monark yoksa asiller yoktur, asiller yoksa monark yoktur, ama despot hükümdar vardır.” diyerek açıklamıştır. Yine Montesquieu’nün ifadesine göre, iktidar ile halkın arasından araçları- aristokratlar, ruhban sınıfı- çıkarın geriye sadece despotik bir yönetim kalacağını ifade etmektedir (Montesquieu, 2017: 21). Ruhban sınıfı, asiller cumhuriyette tehlike arz etse de monarşide yararlıdır ve gerekli görülmektedir. Bu bağlamda baskı grupları, iktidar üzerinde çeşitli yollarla etki yapan özel bir konumdur (Gürbüz, 1987: 57). Burada, monarşinin çözülmüş halinin despotik bir yönetime döneceğini de anlatmaktadır. Aradaki denge olarak asilleri işaret etmektedir.

Araçların, monarşi yönetiminde yer almaları ve söz sahibi olmaları gerekliliğinin üstünde duran düşünür, asillerin edindikleri yerin de baki olmasının ancak hukuk yoluyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Araçların, söz sahibi olmaları hukuk ile teminat altına alınmalıdır. Böylelikle kralın despot uygulamalarının önüne geçilmiş olunmaktadır (Ağaoğulları, 2011).

Montesquieu, monarşinin ticaret ve sanayinin geliştiği orta büyüklükteki devletler için uygun olduğunu belirtmekte ve örnek olarak İngiltere’yi göstermektedir (Balcı, 2013: 16). Cumhuriyet rejimindeki erdemin yerini monarşide onur almaktadır. Monarşilerde ki temel tutku onurdur. Tamamen doğuştan gelen ayrıcalıktır ve asillerin tutkusudur. Öz benlik, gururlanma, ayrıcalık ve hırs gibi kavramlara denk gelmektedir. Onur, temsil ettiği kavramlar düzeyinde bakıldığında parçalı bir yapıyı temsil ediyor görünse de, kişisel çıkarların ve ayrıcalıkların bir bütünü oluşturduğu ortak paydaya denk gelmektedir (Montesquieu, 2017: 32-33).

Montesquieu, cumhuriyetin Antik Yunan'da kaldığını savunmakta ve yeni dönem devletleri için ideal yönetim biçiminin monarşi olduğu iddiasında bulunmaktadır. Monarşinin işlevsiz hale gelmesinin sebepleri olarak tıpkı cumhuriyette olduğu gibi yönetimin temel tutkusu olan ilkesinin bozulmasıyla gerçekleşeceğini ileri sürmektedir. Onur ve hırsın temsilcileri olan asillerin aracı olarak ortadan kaldırıldığında monarşi artık despot bir yönetime dönüşmüş olacaktır. (Ağaoğulları, 2011). Aracılar kralın haydutça davranmasını sınırlarken halkın da aşırı isteklerinin önündeki temel engel olmaktadır. Bu denge görevi sonlandığında artık monarşi bozulmuş olacağı ifade edilebilir.

2.2.3. Despotizm

Despotik yönetim biçimi, Montesquieu'ye göre bir toplumun başına gelecek en kötü şeydir. Monarşinin tam tersi olan despotizm farklılıkların, ayrıcalıkların ve araçların ortadan kalktığı bir yönetimdir. İktidarın tek elde toplanmasını ifade etmektedir (Ağaoğulları, 2011: 555). İktidarı tek elde toplayan istibdat yönetimi doğası gereği, sıcak iklimlerde oluşmakta, zevk düşkün, tembel, sorgulamayan, köleliği özgürlüğe tercih eden toplumun yönetim mekanizmasıdır. Bu yüzden de toplumun, yönetimde söz sahibi olmak gibi bir gaye yoktur. Montesquieu'nün benzetmesiyle, tebaa beş duyusunu da tek bir kişiye teslim etmiştir. Temel gaye birinci köle olmaktır bunun içinde her türlü entrika mübah görülmektedir (Montesquieu, 2017: 23-24). Düşünür, bu yönetim biçiminin doğasına uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu, İran gibi doğu toplumlarını örnek göstermektedir. Halkı, köle olarak gördüğünden herhangi bir eşitsizlik durumunun olmadığını herkesin eşit olduğunu ve buna paralel olarak da toplumda sınıf ayrımının olmadığını ifade etmektedir. Halkı buldukları konumda stabil tutmak için yani köle olarak devam ettirmek için gerekli olan şey ise korkudur. Korku despotizmin temel ilkesidir. İtaatkar biri toplumun varlığının temelini korku sağlamaktadır. Halkın despottan korktuğu kadar aslında despot da halktan çekinmektedir. Çünkü eğer despot halkın üstündeki korkuyu canlı

tutmazsa, olası yaşanacaklar neticesinde yönetimin halkın eline geçme ihtimali söz konusudur. Burada despotun yetkilerini sınırlandıracak olan tek şey din faktörüdür. Doğu toplumlarında varlık gösteren gelenekler ve töre despotu sınırlandırma anlamında yan faktör olarak sayılmaktadır (Ağaoğulları, 2011: 556-557).

Düşünür despotizmde eğitimin temel görevini, zihinleri açmak değil aksine köreltmektir ve korkunun kalplerde canlı kalmasını sağlamak olarak görmektedir. Köle zihniyetinin devam etmesi için halkın cahil olması gerekmektedir. Bu bakımdan da istibdat yönetiminde gerçek manada bir eğitimden bahsetmek mümkün değildir (Montesquieu, 2017: 43).

Despotizmde ahlak kurallarını yani gelenekleri ve töreyi değiştirmek mümkün değildir. Zaten kadınların da söz sahibi olmadığı toplumda sınırlayıcı konumdaki bu olguların değiştirilmesi despot açısından iyi olmamaktadır. Zira despotizm için her daim bir halk devrimi tehlikesi bulunmaktadır (Montesquieu, 2017: 390-391).

Montesquieu despotizmin zaten bozuk bir yönetim biçimi olduğunu düşündüğünden, cumhuriyet ve monarşide olduğu gibi ilkelerin bozulmasıyla ortadan kalkmasından daha ziyade bir halk devrimiyle bu durumun gerçekleştirileceğine inanmaktadır (Can, 2010: 40).

2.3. Montesquieu'ye Göre Özgürlük ve Erkler Ayrımı

Montesquieu "Özgürlük kelimesi kadar anlam çeşitliliği yüklenmiş, insanları bu kadar çeşitli biçimde meşgul etmiş bir kelime daha yoktur." şeklinde başlayan ifadesini bu konuda bir ayrım yaparak devam ettirmiştir. Düşünür özgürlüğü bağımsızlıktan ayırt ederek tanımlamaktadır. Çünkü Montesquieu'ye göre bağımsızlık, her istediğini, tutkularını koşulsuz yapma serbestliğine sahip olmaktır. Özgürlük ise, kanunların izin verdiği çerçeve içindeki serbestiyedir. Eğer özgürlük kanunlar çerçevesinde olmasaydı, bir kişinin özgürlüğü başka bireylerin önünde engel teşkil ederdi. Bağımsızlık, kişinin tutkuları, isteklerinin kölesi olmayı tanımlarken özgürlük, yasa-

ların, kişilere tanımladığı serbest alanı ifade etmektedir (Montesquieu, 2017: 195-197).

Montesquieu, “Özgürlük bütün iklimlerde yetişen bir meyve olmadığından bütün halkların ulaşması da mümkün değildir” (Aykaç ve Şenol, 2012: 137) cümlesiyle özgürlüğü belli adreslere teslim etmektedir. Adres olarak da ılımlı yönetimlerin yani monarşinin hakim olduğu devletleri kastetmektedir. Fakat ılımlı yönetimlerde de iktidarın kötüye kullanılmasının da özgürlüğün sekteye uğratılmasına sebep olabileceğini savunmaktadır. Buna paralel olarak düşünür, özgürlüğün ön koşulunun yasalar olduğunu ileri sürmektedir. Buradaki dengeyi sağlayacak olan temel olgunun erkler arasındaki ayrılık olacağını belirtmektedir. Erkler ayrılığının, iktidarın ayrı ellerde işlemesini sağlayacağını ve böylelikle özgürlüğü teminat altına alacağını söylemektedir (Ağaoğulları, 2011). Devletin üç temel yapısını yasama, yürütme, yargı olarak ifade etmektedir. (Çelik, 2011: 147). Montesquieu iktidardaki tek kişinin, yasamayı tek başına yürütmesi dolayısıyla yurttaşların özgürlük alanını canının istediği gibi belirlemesi ayrıca yargı erkine de hâkim olmasının, zorbalığa doğru gideceğini tarif etmektedir. Alternatif olarak, İngiliz Anayasası’ndaki düzenlemeyi esas olarak almış, yasama erkinin bir mecliste, yürütme erkinin de kralda olması önermiştir. İngiliz Anayasasını ideal olarak göstermesinde İngiliz siyasi durumuna karşı olan hayranlığı da etkili olmuştur. Erkleri ayırmanın yanında aralarında bir dengenin de oluşturulması gerektiğini savunmaktadır düşünür. Böylece erkler arasında karşılıklı sınırlamanın oluşacağını bu durumda iktidarın keyfi hamlelerini önleyeceğini söylemektedir (Büyük, 2010: 166-167). Yargı erkine, yasama ve yürütmeden kısmen daha az önem göstermektedir. Halktan seçilen kimselerin gereklilik gösterdiği takdirde işlev görmesi olarak tesis etmiştir. Montesquieu, bu çözümlmeyi sadece özgürlüklerin teminat altına alınması açısından değil aynı zamanda iktidardaki güç kaynağının elindeki gücü kötüye kullanmaması, keyfi uygulamalarda bulunmaması

açısından öne sürmüş ve alternatif reçete olarak sunmuştur (Ağaoğulları, 2011: 561-562).

Güçler ayrımı ilkesi modern devlet yapısının en önemli unsurlarından/ilkelerinden birini teşkil etmiştir. Hatta modern devlet dendiğinde akla gelen ilk kavram egemenlik ise, ikinci gerçeklik güçler ayrılığıdır. Zira modern öncesi devlet ve yönetim yapılarında tekbaşlılık esas iken modern ulus-devletlerde egemenliğin millete ait olmasının yanısıra gücün-iktidarın erkler arası paylaşımı da söz konusudur. Bir anlamda her ulusun biricikliği, postmodern dönemde daha da ön plana çıkan tikellik kavramı ve çeşitliliğin zenginlik olarak görülmesi modern devletin çağa ayak uydurması olarak yorumlanabilir (Çelik, 2022: 110). Haliyle küreselleşmenin yerel kültürleri ve yönetimleri yutmasının karşısında durmak aslında güçler ayrılığının daha geniş bir yorumu olarak değerlendirilebilir mi tartışmaya açıktır ya da açılmalıdır.

Sonuç

Siyaset Bilimi'nin alt disiplini olan Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi temellerinin Antik Yunan'a dayanmasına karşın asıl ivmesini İkinci Dünya Savaşı sonrası kazanmıştır. Ülkelerin dünyada kendi yerlerini tayin etmede, farklı ülkeleri ve ülkelerin siyasal yapılarını analiz etmede bir ölçüt olarak değer görmektedir. Bunun yanında tecrübe edilmemiş çeşitli sorunlara da olası durum karşısında alternatif oluşturmaktadır. Tabi olasılıklar içerdiğinden kesinlik arz etmemektedir. Düşünce ve fikirler üzerine temellenmiştir.

Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi, konu bakımından zengin bir yelpazeye sahiptir. Seçim sistemleri, hükümet sistemleri, yönetim biçimleri, dernekler ve çıkar grupları, siyasi kültür gibi konular bunlardan bazılarıdır. Özellikle yönetim biçimleri hakkında Antik Yunan'dan beri düşünürler değerlendirilmelerde bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları Platon, Heredotos gibi düşünürlerdir. Aydınlanma çağında ise bu değerlendirmeleri yapanlardan birisi de Montesquieu'dür. Temel olarak yönetim biçimlerini üçe ayırmış ve cumhuriyet, monarşi ve despotizm olarak sıralamıştır. Bu sıralama

da gaye ideal yönetim biçimini aramak değildir. Çünkü Montesquieu, her ulusun kendine has özellikleri olduğunu ileri sürmüştür. Yönetim biçimlerinin idealini aramak yerine aralarındaki ilintiyi ortaya çıkarmıştır. Her devlet yapısının özellikleri vardır. Bu özellikler yönetimin doğasını oluşturmaktadır. Bunu yaparken etkilenmiş olduğu değişkenler mevcuttur. Örneğin sıcak iklimde yaşayan insanların özgürlüğe çok düşkün olmadıklarını köleliğe eğilimli olduklarını bu anlamda despot rejimlere yöneldiklerini, soğuk iklimde yaşayanların ise daha çalışkan, üretici ve özgürlük düşkünü insanlar olduklarını bu yüzden de cumhuriyete daha eğilimli olduklarını ifade etmiştir.

Cumhuriyet yönetiminin soğuk iklimlerde ortaya çıktığını ve bu yönetimin devam etmesi için yönetimin ilkesi olarak erdemi çözüm olarak sunmuştur. Erdem burada vatan sevgisini karşılamaktadır. Bireylerin kamu çıkarını önde tuttuğu şahsi çıkarlarının geri planda kaldığı yönetim biçimidir. Yönetim ilkesi insani temel tutku olan erdemden ortadan kalktığında ise cumhuriyetin işlemez hale geleceğinin altını çizmektedir. İlimli yönetim olarak gördüğü monarşinin ilkesi ise onurdur. Düşünür monarşinin, ilimli olma sebebini iktidar ile halk arasında olan araçların sağladığını söylemiştir. Araçlar, asiller, aristokratlardır. Aradaki dengeyi sağladıklarını böylece yönetimin sorunsuz işlediğini savunmaktadır. Fakat araçların ortadan kalkması halinde yönetimin despot bir hale dönüşeceğini ifade etmektedir. Dünya’da insanların başına gelebilecek en kötü şeyin despot yönetimin olduğunu söylemekte ve bu yönetim biçiminin karşısında yer almaktadır. Despotizme işlerlik kazandıran ilke olarak korkuyu görmektedir. Despotizm, halk üstünde sağladığı korku sayesinde ayakta durmaktadır. Örnek olarak da doğu toplumlarını, sıcak iklim insanlarını vermektedir. Bu yönetim biçimlerinde özgürlüğe de değinerek, “Özgürlük bütün iklimlerde yetişen meyve olmadığından bütün halklarında ulaşması mümkün değildir.” ifadesini kullanmıştır. Özgürlüğün sağlayıcısı olarak erkler ayrımını işaret etmekte, yasama, yürütme ve yargının ayrı ellerde toplanması

gerektiğini söylemiştir. Bu ayrımın aynı zamanda halkla iktidar arasında bir denge olacağını da belirtmiştir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M.A. (2011). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, H. ve Akpınar, A. (2017). Hükümet Sistemleri ve Özgürlük: Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Strategic Public Management Journal*, 3(6): 1-22.
- Balcı, M. (2013). Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler 4. İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları.
- Büyük, C. (2010). Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3): 159-170.
- Can, R. (2010). Montesquieu'nün Kanunların Ruhunu Üzerine Adli Eserinin Hukuk Felsefesi Açısından İncelenmesi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, İ. (2011). Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm. *Liberal Düşünce Dergisi*, (61): 135-159.
- Çelik, H.B. (2022). Küreselleşme ve Kimliklere Etkisine Tikellik-Çeşitlilik Perspektifinden Eleştiriler, *SDE Akademi Dergisi*, 2(5), 98-115.
- EROĞLU, C. (1981). Siyasal Sınıfların Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gürbüz, Y. (1987). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gürkan, Ü. (2005). Hukuk Sosyolojisine Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kalaycıoğlu, E. ve Kağncıoğlu, D.(2012). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kavra, E. (1989). Montesquieu ve de Tocqueville'e Göre Demokrasi ve Temel Güvenceleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 22(3): 75-83.
- Montesquieu. (2017). Kanunların Ruhunu Üzerine. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nemutlu, D. (2003). Montaigne ve Montesquieu'de İnsan Erdem ve Trogloditler. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1): 143-155.

- Newton, K. ve Deth, j. W. (2014). Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri. (çev. E. Saraçoğlu), Ankara: Phonix Yayınları.
- Yılmaz, N. (2013). Karşılaştırmalı Siyaset Biliminin Konusu ve Seçme Eserler Bibliyografyası. *International Journal of Social Science*, 6 (6): 1323-1340.
- Yılmaz, N. (2014). Antik Yunan Dönemi Karşılaştırmalı Siyaset Biliminde Siyasal Sistem Sınıflandırılmalarına Genel Bir Bakış. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1): 123-138.

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Şartları

Dergiye gönderilecek yazılar, işlediği konuya yeni bir boyut getirecek şekilde özgün ve daha önce hiçbir yayın organında yayınlanmamış olmalıdır.

Makaleler, dipnotlar dâhil 6.000-10.000 kelime; kitap tahlilleri ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakterinde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalı; metin için 12 punto, dipnotlar için ise 10 punto kullanılmalıdır.

Dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanması Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde sözkonusu yazı ivedilikle değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulu tarafından yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Dergide yayınlanan yazıların tüm telif hakları, TASAV tarafından belirlenecek telif ücretinin yazara ödenmesiyle birlikte TASAV'a geçmiştir. Yazının tamamının başka bir yayın organında yayınlanması TASAV'ın iznine tâbidir.

Makalelerde, kullanılan kaynakların alfabetik olarak sıralandığı kaynakçanın, dipnotların ve diğer şekil şartlarının aşağıdaki yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Şartlar

1. İmla: Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2. Başlık: Başlık, içerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto ile koyu yazılmalıdır.

3. Yazar adı ve adresi: Makale yazarı, ad ve soyadı ile unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.

4. Özet ve anahtar sözcükler: Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet (*abstract*) ve İngilizce anahtar kelimeler (*keywords*) eklenmelidir. Özetler 100 kelimeyi aşmamalı, anahtar kelimeler beş adetle sınırlandırılmalıdır.

5. Ana metin: Yazılar, Times New Roman tipi ile 12 punto büyüklüğünde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

6. Sayfa Numarası: Yazılara sayfanın sonunda düz sayılarla (1,2...) numara verilmelidir.

7. Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010), (Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010a Altın 2010b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Koçak vd. 2005) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

8. Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynakça” bölümünde, APA 6.0 stili kullanılarak 10 punto alfabetik sıra ile verilmelidir. Örnek olarak:

Tek yazarlı kitap:

Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çeviri kitap:

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi*. (Çev. S. Turan), Ankara: Nobel.

İki yazarlı kitap:

Kıran, Z. ve Kıran, E. (2001). *Dil Bilimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Üç yazarlı kitap:

Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). *İbn Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceleri*. Ankara: Kadim Yayınları.

Üçten çok yazarlı kitap:

Korkmaz, Zeynel vd. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınları.

Derleme kitap içinde bölüm:

Altan, S. (2013). “Osmanlı’ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin’de Osmanlı Algısı ve Milliyetçilik”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek*. S. Esenbel, İ. Togan ve A. Atlı (Der.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 90-115.

Birden çok baskısı olan kitap

Hacıb, Y. H. (2017), *Kutadgu Bilig*. (Çev. A. Çakan). 3. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Birden çok ciltli kitap:

Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Cilt 2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Tek yazarlı makale:

Sarıkaya, Y. (2014). "Ağustos 2008 Savaşı Sonrasında Gürcistan Dış Politikası". *Karadeniz Araştırmaları*, (31): 1-16.

Yayımlanmamış tez:

Aydın, G. (2008). *Orhan Türkođan'ın Devlet Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elektronik kaynak:

Duman, B. (2017). ABD Irak'ı İran'a kaptırmak istemiyor. *Aljazeera Türkiye*, 9 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-iraki-irana-kaptirmak-istemiyor> (Erişim: 10.04.2017).